

SÜREYYA AĞAOĞLU MAKALE YARIŞMASI 2024

**“Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve
Çocukların Haklarını Korumaya Yönelik
Yasal Güvenceler”**

SÜREYYA AĞAOĞLU
ÇOCUK DOSTLARI DERNEĞİ

**SÜREYYA AĞAOĞLU
MAKALE YARIŞMASI
2024**

Sunuş 06

Lisans Kategorisi

**“Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Çocukların Haklarını
Korumaya Yönelik Yasal Güvenceler”**

Birincilik Ödülü

Ayşegül Elçi 10

İkincilik Ödülü

Mısra Yaşar 36

Üçüncülük Ödülü

Kadirhan Bilgin 58

SUNUŞ

Derneğimizin kuruluşunun 75. yılında üçüncüsünü düzenlediğimiz makale yarışması ile hukuk alanında lisans ve lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin akademik gelişimlerine katkıda bulunmayı hedefliyoruz. Makale Yarışması ana konu başlığımız bu yıl da çocuk hakları olarak belirlenmiştir. Anadolu Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültelerinin lisans ile yüksek lisans ve doktora öğrencilerine açık olan yarışmada iki ayrı kategoride, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Çocukların Haklarını Korumaya Yönelik Yasal Güvenceler” ve “Çocuk İstismarını Önlemeye Yönelik Yasal Düzenlemeler” konu başlıklı makaleler değerlendirilmiştir.

Öğrencilerden çok boyutlu bir bakış açısı ile konuyu ele almaları, kendi görüş ve önerilerini de içeren, toplumsal ve kültürel bazda farklılıklara değinen akademik bir çalışma yapmaları beklenmiştir. Yarışmaya lisansüstü kategoride tek başvuru yapıldığı için değerlendirme yalnızca lisans kategorisinde gerçekleştirilmiştir.

Yarışmaya gelen başvurular, Av. Aşkın Yaşar Topuzoğlu (İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi), Doç. Dr. Ender Gülver (İstanbul Üniversitesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı), Prof. Dr. Fulya Erlüle (Marmara Üniversitesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı), Prof. Dr. Gülriz Uygur (Ankara Üniversitesi Kamu Hukuku Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı), Prof. Dr. Pınar Kartal (Galatasaray Üniversitesi, Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı), Av. Seda Akço Bilen’den (Hümanist Büro Çocuk ve İnsan Hakları) oluşan seçici kurul tarafından değerlendirilmiştir.

Yarışmaya katılan tüm öğrencilere ve seçici kurul üyelerimize teşekkür ederiz.

Süreyya Aġaođlu Çocuk Dostları Derneği

Süreyya Ağaoğlu Çocuk Dostları Derneği Arşivinden Alınmıştır.

LİSANS KATEGORİSİ

**“TÜRKİYE’DE VE
DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ
VE ÇOCUK HAKLARINI
KORUMAYA YÖNELİK YASAL
GÜVENCELER”**

**SÜREYYA AĞAOĞLU MAKALE YARIŞMASI
2024**

GELECEĞİN İNŞASINDAKİ ENGEL: TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUKLARIN HAKLARINI KORUMAYA YÖNELİK YASAL GÜVENCELER

Ayşegül Elçi - İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2. Sınıf Öğrencisi

1.lik ödülü

ÖZET

Çocukluk, tarih boyunca farklı anlamlar ve değerler taşımış bir kavramdır. Bu değişkenlik, toplumsal yapıların, ekonomik durumların, kültürel ve dini inançların zaman içindeki evrimiyle doğrudan ilişkilidir. İnsanlık tarihindeki değişim ve dönüşümlere bağlı olarak bilim insanları, yöneticiler, din adamları, düşünürler, eğitimciler ve bu konuyla ilgilenen diğer kişi ve kurumlar, çocukların masumiyeti, cinsel gelişimleri, bilişsel ve fiziksel yapıları gibi farklı yönlerini referans alarak muhtelif tanımlamalar yapsa da herkesin üzerinde uzlaştığı nokta çocukların yetişkinlerden ayrı olduğudur.¹ Çocuklar, sosyal, zihinsel ve fiziksel açıdan henüz tam gelişim ve olgunluk seviyesine ulaşmamış bireyler olarak görülür. Çocuk kavramının ne olduğu ve nasıl tanımlandığı, kamunun ve yasaların, toplumun önemli bir kesimini oluşturan çocuklara karşı tutumunu belirlediğinden ötürü oldukça önem arz etmektedir. Biyolojik bir evre olmanın ötesine geçen çocukluk dönemi, kırılgan ve savunmasız bir yapıya sahip olduğu için istismar edilmeye açık bir konumda bulunmaktadır. Çocuk işçiliği kavramı da bu noktada, çocuk emeğinin istismar ve çocuk haklarının ihlal edildiği toplumsal bir açmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında, sadece toplumsal düzeyde değil küresel boyutta da önem teşkil eden sorunlardan biridir. Ulusal ve uluslararası örgütler bu konuda kapsamlı çalışmalar yürütmekte, çeşitli standartlar geliştirmektedirler. Çocuk işçiliği için yaş sınırı 15 olarak düzenlenmiş, çalışma koşulları ve çocuğun gelişimi temel alınarak asgari yaşa sınırlandırmalar getirilmiştir. Makalemiz sekiz bölümden oluşmakta olup, birinci bölümünde çocuk kavramının tarihsel arka planına bakılarak öncelikle muhatap olduğumuz kitle daha iyi anlaşılmasına çalışılmış, ikinci bölümde bu kitleye zaman içerisinde tanınan hakların nasıl aşamalardan geçtiği açıklanmıştır. Üçüncü bölümde çocuk işçi kavramının hukuki kapsamı ve benzer kavramlardan farkı incelenmiş, dördüncü bölümde ortaya çıkış nedenleri, beşinci ve altıncı bölümlerde Türkiye’de ve Dünyada mevcut durumundan bahsedilmiştir. Yedinci ve sekizinci bölümlerde sorunun çözümü için düzenlenen yasal güvencelere yer verilmiş, dokuzuncu bölümde ulusal ve uluslararası çocuk işçiliğiyle mücadelenin genel görünümü açıklandıktan sonra alınabilecek tedbirlerin neler olabileceği anlatılmıştır. Çalışmanın sonunda, soruna dair çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kavramı, Çocuk işçiliği, Yasal güvenceler

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ÇOCUK KAVRAMI

Tarih öncesi döneme baktığımızda ilkel toplumların çocuklara yaklaşımına dair elimizde pek bir bilgi bulunmasa da çocuklar erişkin sayılmadıkları için kendilerine farklı muamelelerde bulunduğu; avcılık ve toplayıcılıkta iyi olmayan, vahşi yaşamla mücadele edemeyip hasta veya zayıf düşen çocukların ölüme terk edildiği bilinenler arasındadır. Yine bu dönemde kız çocukları, erkekler gibi iş gücü kapasitesine sahip olmadığı için öldürülmüş², engelli çocuklar doğaüstü güçlerin gazabı olarak kabul edilmiştir.³ Göçebe yaşam biçiminden yerleşik hayata geçildikten sonra çocuğun toplumdaki misyonu değişmeye başlasa da onların dünyası yeterince anlaşılammış, sosyal ve içsel gereksinimleri ihmal edilmiştir.⁴ Çocukların minyatür yetişkinler⁵ olarak yetiştirildiği Orta Çağ’da ise yine bu ihtiyaçların karşılanması pek dikkate alınmamış, sınırlı bir koruma anlayışı egemen olmuştur. Eğitimde disiplin ve itaat vurgulanmış, amaç çocukları duygusal ve zihinsel açıdan geliştirme yerine toplumsal normlara uyuma odaklama çizgisinde ilerlemiştir. Çocuklar, ekonomik ve toplumsal işlev olarak yetişkinlerle aynı rolü üstlenmiştir.

Orta Çağ Avrupası ile dönemin Türk İslam toplumları karşılaştırıldığında iki topluluğun çocuklara yaklaşım tarzında benzerliklere rastlanmakla beraber belirgin farklılıkların olduğu gözlemlenmektedir. İslamiyet’in temel kaynakları olan ayet ve hadislerde, çocukluk dönemi ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta ve yetişkinliğe hazırlık süreci olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çocuğun yetiştirilmesinde esas sorumluluk yetişkinlere verilmiş; aile içinde ve zamanın örgün eğitim sistemi içerisinde buluş çağına kadar özel bir önem ve eğitim verilmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Babanın otoritesi üzerlerinde açıkça görülse de velayet hakkı sonsuz tutulmamıştır. Çocuklar masum varlıklar olarak görülmüş, her türlü kötü muameleden uzak tutulmaya, onlarla olumlu ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.⁶ Dönemin bilginleri ve düşünürlerinin görüşleri de toplumun çocuklara yaklaşım tarzının belirlenmesinde etkili olmuştur. Nitekim 10. yüzyılda Farabi, çocukların kabiliyetlerine göre eğitilmesi gerektiğini savunmuş,⁷ aynı dönemde İbni Sina, ünlü Kanun ve Şifa kitaplarında çocukların bakım ve sağlığı ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermiş, eğitimcilerin çocuklara karşı dengeli bir davranış tutumunda bulunmaları gerektiğini vurgulamıştır.⁸ Gazali, çocukların anlama ve kavrama düzeylerinin tespit edilerek eğitilmesi gerektiğini tavsiye etmiş; eğitimde sevgi, sabır ve anlayışı önemsemiştir.⁹ Yusuf Has Hacib, İbni Haldun, Ahmet Yesevi ve Yunus Emre gibi entelektüeller de bu konuda görüş bildirmişlerdir. Fakat pratik hayatta durum farklı olmuş; dönemin zorlu şartları ve halkın büyük bir kesiminin eğitimsizliği ve bilgisizliği nedeniyle çocukların ezici çoğunluğu maddi ve manevi olarak sağlıklı bir ortamda büyüme olanağı bulamamıştır. Salgınların, kıtlığın ve savaşların toplu ölümlere sebebiyet verdiği Orta Çağ’da çok sayıda bebek ve çocuk ölmüş, bu dönem çocuklar için daha da zor geçmiştir.

İnsanlığın Karanlık Çağ’dan çıkmaya başlamasıyla toplumların düşünce yapısı ve dünya görüşlerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Rönesans’ın getirdiği bilim, sanat ve kültürdeki yenilikçi yaklaşımlar,

²Marlow, D.R. (1977). Textbook of Pediatric Nursing, London: W.B. Saunders Co, s.3

³Çavuşoğlu, H. (2013). Çocuk Sağlığı Hemşireliği (11.bs.). Ankara: Sistem Ofset Basımevi, s.1

⁴Sağlam, M., & Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. Çocuk Ve Medeniyet, 1(2), 43-56.

⁵Humanium, “Children’s Rights History”, Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2024, <http://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/>

⁶Ay, M.E. (1991). İslam Hukuku Kaynaklarına Göre, Pedagojik Açıdan Çocuk Eğitiminde Dayak Cezasına Getirilen Sınırlamalar, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,3(3): 225-230.

⁷Maarifinsesi, “Farabi’nin Eğitim Anlayışı”, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2024, <https://www.maarifinsesi.com/farabinin-egitim-anlayisi/>

⁸Akyüz, Y. (2019). İbni Sina’nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 15(1), 1-13.

⁹Vural, M. (2005). Gazâlî ve Çocuk Eğitimi. Elis, 119-124.

¹Tan, M. (1989). “Çağlar Boyunca Çocukluk”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22: 1.

çocuklara karşı bakış açısına olumlu şekilde yansımıştır. Hümanizm akımı, daha insancıl bir zeminde değerlendirmelerin yapılmaya başlanılmasında en büyük etmenlerden biri olmuştur.

Yeni Çağın başlarında ortaya çıkan burjuva sınıfı, sosyal statüye önem verdiği için çocukların kaliteli bir eğitim alarak gelecek hayatlarında başarılı olmalarından yana olmuş, hem akademik eğitim hem de sosyal beceriler açısından donanımlı bireyler yetiştirilmesi fikrini benimsemiştir. Döneme yön veren John Locke, Jean Jacques Rousseau, Pastollazi, Frobel, Vygotsky ve Piaget gibi bilim insanları ve filozoflar çocukların gelişimsel yönünü öne çıkaran eğitim süreçlerinden bahsetmiş; öz saygısı yüksek, doğasıyla uyumlu, davranışlarını yönetebilme yeterliliğine sahip çocukların yetiştirilmesi yönünde teoriler geliştirmişlerdir. Bu yeni mantalite, çocuklar konusunda devrim niteliğinde bir anlayış değişikliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁰

Aydınlanma Çağı’nın çocuk kavramı üzerinde olumlu manada etkileri olsa da Sanayi Devrimi çocuklar açısından en karanlık dönem olmuştur.¹¹ Çocukların işçi olarak çalıştırılması diğer dönemlerde de karşılaştığımız bir durumdur fakat 18. ve 19. yüzyılda trajik bir boyuta ulaşmıştır. Çocukluğun toplumsal düzeyde gelişiminde, burjuvazinin yükselmesiyle birlikte kapitalist ekonominin gereksinimlerini karşılamak amacıyla oluşturulan siyasi ve hukuki yapılar etkili olmuştur. Bu süreçte, hem iktidar hem de bireysel özgürlük mücadelesi önemli rol oynamış ve çocukluğun sosyal ve hukuki tanımı bu dinamikler tarafından yeniden şekillendirilmiştir.¹² Gelir dağılımlarında artan eşitsizlik ve alt sınıfın giderek daha da yoksullaşması sınıf mücadelesine sebebiyet vermiş; Sanayi Devrimi’nin ekonomik örgütlenmeleri aile biriminin ötesine taşınmasıyla bu durum, ailelerin zamanla ekonomik refah sağlama ve sosyal koruma gibi işlevlerini kaybetmelerine yol açmıştır.¹³ Bu periyotta çocukluk dönemine ilişkin yaklaşımlar iki farklı noktaya kaymıştır: işçi açığını kapatmak için ağır şartlarda çalıştırılan çocuk işçiler ve refah seviyesi yüksek orta sınıf ailelerin sanayileşmenin, eğitimsizliğin ve şehirleşmenin olumsuz etkilerinden korunmaya çalışılan çocukları.¹⁴ Bir çocuğun bu iki sosyal gruptan hangisine dahil olduğu, ailesi ve içinde bulunduğu sosyal çevreyle doğrudan alakalı olmuştur.

Modern çocukluk paradigması, günümüz çocukluk anlayışını da şekillendiren bir kavramdır. Bu paradigma sosyal bir olgu olduğu için tarihi, siyasi ve politik bağlamı dikkate alınarak incelenmelidir. 20. yüzyılda kapitalizm etkisiyle çocukluk tanımı, ailenin özellikle de babanın mülkiyetinde olan bir varlık, evin geçinimi için potansiyel işçi, soyun devamında aktarıcı nesil ya da küçük yetişkin rollerinden sıyrılmıştır fakat belirli imtiyazlar ve sınırlamalar içinde sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk ayrımına dayandırılmaktan kurtulamamıştır. Çocukluk söyleminin öznesi büyükler olduğu için çocuklar toplumun kendilerine çizdikleri çerçevede hareket ettikçe meşru varlık kazanabilmişlerdir.¹⁵

Ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte devletler, vatandaşlarını belirli bir ideal profilde şekillendirme amacını güderek bu hedefe ulaşmada eğitim kurumlarına yönelmişlerdir. Bu çerçevede, devletler

okullaşmayı stratejik bir mekanizma olarak benimsemişlerdir. Çocuklar, hükümetler tarafından geleceğin vatandaşları olarak siyasi bir önem kazanmış, bu durum ailenin amacını da değiştirmiştir. Aileler artık “vatana hizmet edecek bireyler” yetiştirme gayesiyle hareket etmeye başlamıştır. Çocuğun bireysel gelişimi merkeze alınmış olsa da, bu süreç politik bir zemine kaymaktan kaçınmamıştır. Kapitalizm öncesinde çocuğun birçok imkandan mahrum olduğu açıkça bellidir fakat mümkün olan her şeyden en yüksek karı elde etmeyi amaçlayan kapitalizm, çocuğu bir yandan keşfederken öte yandan sömürmekten geri durmamıştır.¹⁶ Çocuk emeğinin sömürülmesi, çocukların cinsel tacize uğraması, şiddete maruz kalması, tüketim kültüründe bir nesne haline gelmesi ya da çocukların tektipleştirilmesi modern dünyanın en kaotik meseleleridir.¹⁷ Günümüzde, çocukların hayat tarzlarına bakıldığında sahip oldukları olanaklar arasındaki uçurumlar bunun bir göstergesidir.

2. ÇOCUK HAKLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Çocuk haklarının ortaya çıkışı köklü bir toplumsal birikimin, değişimin ve dönüşümün sonucudur. 20. yüzyıl çocuk kavramı üzerine yapılan çalışmaların en yoğun olduğu zaman dilimi olduğu için “çocuk yüzyılı” olarak nitelendirilmiştir.¹⁸

Çocuk haklarının temel amacı, çocukların savunmasız ve deneyimsiz olmaları nedeniyle maruz kalabilecekleri eşitsizlikler ve ayrımcılıklardan koruyacak hukuki korumalar ve mekanizmalar oluşturmaktır.¹⁹ Çocuk haklarına ilişkin ilk yasal düzenlemeler İngiltere’de, çok ağır şartlarda çalıştırılan çocuk işçiler için yapılmıştır. İngiliz Parlamentosu, 1831 yılında çıkardığı bir yasa ile “9-21 yaşları arasındaki çocuk ve gençlerin gece çalıştırılmasını”; 1842 yılında çıkarılan bir yasa ile ise “kadınların ve 10 yaş altı çocukların maden ocaklarında çalıştırılmasını” yasaklamıştır.²⁰ Uluslararası alanda çocukların korunması için bir örgüt kurma fikri ve girişimleri I. Dünya Savaşı’na kadar devam etmiş, ancak savaşın patlak vermesiyle bu ilerlemeler sekteye uğramıştır. 1920’de Milletler Cemiyeti kurulduktan sonra çocuk hakları hareketinin seyri de değişmiştir. 26 Eylül 1924’te çocuk hakları alanında atılan ilk önemli adım olarak kabul edilen Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi yayınlanmıştır. Çocukların barışçıl ortamda yaşatılmaları, gelişmeleri ve korunmalarının uluslararası bağlamda ilk kez temel alındığı bu beş maddelik bildiride, felaket anında önceliğin çocuklara verilmesi gibi konulara değinilmiştir. Bildiri, Türkiye Cumhuriyeti tarafından da benimsenmiş, 1931 yılında bizzat Atatürk tarafından imzalanmıştır.²¹ II. Dünya Savaşı’nın çıkması ile bildiri rafa kaldırılmıştır.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ni takiben Balkan ülkelerindeki çocuk koruma kuruluşları iş birliğiyle, 1936’da I. Balkan Kongresi ve 1938’de II. Balkan Kongresi düzenlenmiş bu kongrelerde, çocukların istismardan korunması, tıbbi gereksinimlerinin sağlanması ve çocukların çalışma yaşları gibi önemli konular ele alınmıştır. Fakat devletlerin iyi niyet göstergesi olarak katılım sağladığı veya kurucu konumunda bulunduğu bu bildirgeler ve kongreler, dünya tarihinin ikinci büyük savaşında, yüz binlerce

¹⁰ Sağlam, M., & Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. Çocuk ve Medeniyet, 1(2), 43-56.

¹¹ Marlow, D.R. (1977). Textbook of Pediatric Nursing, London: W.B. Saunders Co, s.4

¹² Streats, P. (2021). Çocukluğun Tarihi. Çeviri: H. Dikmen-B. Uçar, İstanbul: İndie Yayınevi.

¹³ Doğan, İ. (2000). Akıllı Küçük-Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyo Kültürel Bir İnceleme. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

¹⁴ Heywood, C. (2003). Baba Bana Top At! -Bati’da Çocukluğun Tarihi. Çeviri: E. Hoşsucu. İstanbul: Kitap Yayınevi, s.37.

¹⁵ Akbaş, E., & Atasü Topçuoğlu, R. (2009). Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 20(1), 99-104.

¹⁶ Akbaş, E., & Atasü Topçuoğlu, R. (2009). Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 20(1), s.101.

¹⁷ Şirin, M.R. (1998) Çocuğa Adanmış Konuşmalar İstanbul: İz Yayınları, s.27.

¹⁸ Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, İnsan Hakları Eğitimi Dizisi: 2, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.61

¹⁹ Şirin, M. Ruhi (2016). Çocuk Modernleşmesi ve Çocuk Edebiyatı. Türk Dili Dergisi, Haziran 2016, Sayı 774, s.33.

²⁰ İnan, R. (1979). Devletimizin Çocuklara Bakış Açısı. İstanbul: Erdini Basımevi, s.94.

²¹ Atatanır, H. (2022). Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi. Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(2), s.213.

çocuğun öldürülmesine engel olamamıştır.

Birleşmiş Milletler kurulduktan sonra oluşturulan, amacı ismiyle müşahhas Sosyal Sorunlar Meclisi, yaptığı bir toplantıda Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yeniden düzenlenmesine karar vermiştir. Üye devletlerden de alınan görüşler doğrultusunda yeniden düzenlenen Bildirge, 1959'da BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir. Bildirinin ön sözünde çocukların özel gözetim ve bakıma gereksinimleri olduğu, insanlığın çocuğa verebileceğinin en iyisini vermesi gerektiği ve sağlıklı bir çocukluk hususlarına dikkat çekilmiştir.

Bildirgeler hukuki bağlayıcılık taşımadığından, çocuk haklarını uluslararası düzeyde güvence altına almak amacıyla 1959'da hazırlanan bildirge, 1989'da BM Genel Kurulu tarafından “Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşme, çocuk haklarının uluslararası alanda tanınması ve korunması açısından dönüm noktasıdır. Nitekim söz konusu tarihten itibaren, çocuk hakları konusunda temel uluslararası hukuk metni olarak kabul edilmiştir. Türkiye, toplamda 193 ülkenin onayladığı Sözleşmeyi, 17, 19 ve 30.maddelerini, Anayasa ve Lozan hükümlerinin ruhuna uygun olarak yorumlama talebini saklı tutarak, 14/09/1990 tarihinde imzalamıştır. 4058 sayılı TBMM Uygun Bulma Kanunu uyarınca 1994'te Sözleşmeye taraf olmuş ve 1995'te yürürlüğe koymuştur.²² Tüm çocukların eşit haklara sahip olduğunu ve bu hakların her birinin aynı derecede önem arz ettiğinin vurgulandığı Sözleşme, çocuk haklarının açıklanıp özetlendiği 54 maddeden oluşmaktadır. Bu haklar dört ana grupta sınıflandırılmaktadır:

“Hayatta Kalma Hakkı: Çocuğun en temel hakkıdır. Temel gereksinimleri kapsar. Beslenme, barınma, yeterli yaşam standartları ve sağlık hizmetlerine erişim gibi olanakların sağlanması bununla ilişkilidir.

Gelişme Hakkı: Çocukların potansiyellerine ulaşabilmeleri için gerekli olan eğitim, dinlenme, kültürel faaliyetler, bilgiye erişim, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi unsurları özetler.

Korunma Hakkı: Çocukların her türlü istismar, ihmal ve sömürüden korunmalarını sağlayan önlemleri içerir. Bu kapsamda mülteci çocuklar için özel koruma, çalışan çocuklar için güvenlik önlemleri ve istismar ya da sömürüye maruz kalmış çocukların korunması ve rehabilitasyonu gibi konular ele alınır.

Katılım Hakkı: Çocukların toplumda aktif bir rol üstlenmelerini ve yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olmalarını kabul eder. Bu hak, çocukların yeteneklerini geliştirerek sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmeleri için daha fazla katılım fırsatına sahip olmalarını öngörür.”²³

Sözleşme, çocuk haklarına yönelik en geniş katılımlı çalışma olmakla birlikte bazı eleştirilerle karşılaşmaktadır. Bu eleştiriler, Batı'nın Sözleşme'nin yumuşak ifadelerinin arkasına sığınarak kendi kavramlarını merkezine alıp, çoğulculuğu göz ardı eden tek tip bir çocuk profili oluşturmayı amaçladığını öne sürmektedir. Ayrıca, Sözleşme'nin çocuklar tarafından oluşturulmamış ve katkılarının alınmamış olması, çocuk yaşının bireysel gelişim ve kapasiteyi göz önünde bulundurmadan 18 ile sınırlandırılması ve hamilelik ile kürtaj gibi konularda yeterli açıklığın bulunmaması da eleştirilen diğer noktalardır. Sözleşme'nin, taraf devletlerin iç hukuklarına entegre edilmeden uygulanabilirliğinin sağlanamayacağı

²² T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Çocuk Hakları Konusunda Türkiye’de Yapılan Çalışmalar” Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2024 <https://124.im/ixC6sm>

²³ UNICEF, (2007). Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları, Hak Temelli Perspektif, Dublin: Teknoloji Enstitüsü.

da olumsuz değerlendirmelerden biridir.²⁴ BM Çocuk Hakları Komitesi, bu yorumları dikkate alarak Sözleşme'ye ilişkin yeni düzenlemelere gitmekte ve kapsamını genişleterek çocukların satışı, kaçırılması, pornografisi ve silahlı çatışmalara dahil olmalarına yönelik ek ihtiyari protokoller yayımlayarak ülkelerin onayına sunmaktadır.²⁵

3. ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE BENZER KAVRAMLARDAN FARKI

Çocuk işçiliği, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sosyal, ekonomik, politik ve etik açılardan modern tarihte bile ortadan kaldırılamayan en önemli sorunlardan biridir. Bu kavram, toplumu oluşturan çeşitli unsurlarla ilişkili olduğundan, toplumdan topluma, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine ve yerleşim yerlerinin kırsal ya da kentsel olmasına göre farklı biçimlerde tanımlanmaktadır.²⁶ Kavramın net bir şekilde tanımlanamaması bu konudaki en önemli problemlerden biridir. Bu güçlük, “çocuk”, “emek” ve “iş” kavramlarının uluslararası standartlara rağmen farklı bölgelerde çeşitli biçimlerde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.²⁷ Esasında, çocuk ve işçi kelimeleri dünyada yan yana getirilmek istenmeyen iki ayrı nosyondur. Çocukların kendi iradeleri dışında, potansiyellerini gerçekleştirmek için gerekli temel haklardan mahrum kaldıkları işlerde çalıştırılması aynı zamanda insan hakları ihlaline de sebebiyet verir. Bu sorun, üçüncü dünya ülkelerine ait toplumsal açmazlardan biri olarak atfedilse de sadece gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin değil; gelişmiş ülkelerin de sorunudur. Hükümetler, sivil toplum örgütleri, işçi ve işveren kuruluşları ile çocuk işçiliğine karşı mücadele yürütmektedirler.²⁸

Hukuk sistemlerinde, belirli bir yaşın altındaki bireyler çocuk olarak değerlendirilir. Ancak, farklı hukuk alanlarında çocukların beden, zihin ve ahlak gelişimini sağlamak amacıyla kıstas olarak alınan yaşa sınırlamalar getirilebilmektedir.²⁹ Türkiye'nin de taraf olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1.maddesinde yer alan tanımlamaya göre erken yaşta reşit sayılma hali dışında 18 yaşına kadar tüm bireyler, çocuk olarak kabul edilmiştir.³⁰ Bu bağlamda 18 yaş çocukluk döneminin sınırını belirler. Çocuk işçiliğinin ne olduğu ve hangi yaşın çocuk işçiliği yaşı için üst sınır olarak kabul edileceği ise ILO'nun 1973'te imzaladığı 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi dikkate alınarak belirlenmektedir. Sözleşme'nin 2. maddesine göre çalışma yaşı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmamalıdır. Dolayısıyla 15 yaşın altındakiler çocuk işçi kabul edilir. Aynı maddenin 4. fıkrası, istisna olarak ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan üye devletlerin, varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, asgari yaşı 14 olarak belirleyebileceğini öngörmüştür.

Türkiye'deki mevzuata göz atıldığında, Anayasa'nın “Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları” başlığını taşıyan 41. maddesinde aile kurumunun açıklanmış olduğu, ancak çocuk kavramının net bir şekilde tanımlanmadığı görülmektedir. Çalışma şartlarına ilişkin 50. maddede ise “çocuk” terimi yerine “küçük” ifadesinin tercih edildiği dikkat çekilmektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesi, 18 yaşını doldurmamış kişileri, yaşları ne olursa olsun, çocuk olarak tanımlamaktadır. Diğer hukuk dallarına

²⁴ Erbay, E. (2013). Çocuk Hakları. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, s. 34-35.

²⁵ Kurt S. Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 2016 (36).

²⁶ Karabulut, Özcan (1996), Türkiye’de Çalışan Çocuklar, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, s.6.

²⁷ Karagözoğlu, Ö., & Babaoğlu, P. (2022). Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı. Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 7(2), 57-75.

²⁸ Çoçoğlu, M. (2018). Bir kısır döngü: Dünyada ve Türkiye’de çocuk işçiliği ve işsizlik. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5), 671-685.

²⁹ Akyüz, E.(2013). Çocuk Hukuku, Ankara, Pegem Akademi

³⁰ UNICEF, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2024, <https://www.unicef.org/turkiye/çocuk-haklarına-dair-sözleşme>

baktığımızda fiziki, ruhsal ve etik açıdan korunmalarını sağlamak amacıyla çocukluk yaşına sınırlamalar getirildiği görülmektedir. Örneğin, Türk Ceza Kanunu, suça sürüklenen 12 yaşın altındaki çocukların cezai sorumluluğunu kabul etmemektedir.³¹ Türk Medeni Kanunu’nun 11. maddesi, erginlik yaşını 18 olarak belirlerken, evlenme ve ergin kılınma durumlarına istisnalar tanımaktadır. Ayrıca, TMK’nın 28. maddesi kişiliğin doğumla başladığını ifade etmektedir. Bu nedenle çocukluk, kişiliğin başlamasıyla ortaya çıkar denilebilir. Kişiliğin dolayısıyla çocukluğun başlaması için iki şart bulunmaktadır: Birincisi, sağ ve tam doğum, ikincisi ise ananın vücudundan ayrı olarak yaşamını sürdürme durumudur.³²

Çocuk işçi kavramının hukuktaki karşılığı yaş ve çalışma koşullarına bağlı olarak tanımlanmıştır. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesi, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasını yasaklamakta, ancak 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerine zarar vermeyecek, eğitimlerini aksatmayacak hafif işlerde çalıştırılabileceğini yasal olarak düzenlemektedir.³³ 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesi çerçevesinde hazırlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te, çocuk işçi, genç işçi ve hafif iş kavramlarının tanımları yapılmıştır. Yönetmelikteki tanım, kanundaki tanımlarla uyumlu olup, genel olarak “çocuk işçi” veya “çocuk çalışan” terimleri, “18 yaşının altında bulunan ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla zorunlu olarak çalışma hayatında yer alan çocuklar” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁴ Çocuk işçiliğinin tespitinde, çocuğun çalışma yaşının yanında çalışma koşullarının incelenmesi de önemlidir. Çalışan çocukların hangi faaliyetlerinin sosyal gelişim ve eğitim süreçlerine katkıda bulunduğu, hangilerinin ise bu süreçleri engelleyici ve sömürücü olduğu değerlendirilmelidir. Bu sebeple çocuk işçi kavramının benzer kavramlardan ayrımının doğru bir şekilde yapılması önem teşkil eder.³⁵

3.1 Çocuk İşçi - Çalışan Çocuk Farkı

Çalışan çocuk, yaşları 18 ve altındaki, esnaf ve sanatkârların yanı sıra sanayi, tarım ve diğer iş kollarında maddi kazanç sağlamak veya meslek edinmek amacıyla çalışan bireylerdir.³⁶ Çocuk işçi kavramını da kapsayan bir başlıktır ancak çocuk işçi ile çalışan çocuk arasında ayrıma neden olan husus, çocuk işçilerin iş sözleşmesi ile işveren arasında bağ kurularak çalışmasıdır.³⁷

3.2 Çocuk İşçi - Çırak Farkı

İşverenler, iş yerlerinde gerekli nitelikli elemanları kendileri yetiştirme yoluna başvurabilirler. Bu bağlamda, çırak yetiştirmek, nitelikli işçi ihtiyacını karşılamak için teoride etkili bir yöntem olarak görülmektedir.³⁸ Çıraklık faaliyetlerinin çocuk işçiliğinde ayrılan yönü, çocuk emeğinin sömürülmeden ileride yapacağı iş için geliştirilmesidir.³⁹ Çocuklar ve çıraklar mevzuatta farklı düzenlemelere tabidir.⁴⁰

³¹ Akyüz, E. (2013). Çocuk Hukuku, Ankara, Pegem Akademi.

³² Akipek, J., Akıntürk, T., Ateş Karaman, D. (2009). Türk Medeni Hukuku, İstanbul, Beta Yayınları.

³³ İş Kanunu, (Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22.05.2003, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 10.06.2003 Resmî Gazete Sayısı: 25134).

³⁴ Tor, H. (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”. Journal of World of Turk. 2(2): s.26.

³⁵ Çöpöğlü, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5), 671-685.

³⁶ Işıl Bulut, Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, TISK Yayınları, Ankara, 1997, s.44.

³⁷ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s.5.

³⁸ Çelik, N., Caniklioğlu, N., & Canbolat, T. (2019). İş hukuku dersleri (Yenilenmiş 32. Bası). İstanbul: Beta Yayınları, s.90.

³⁹ Ak Y, Toktaş D. Çocuk Emeği Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Journal of Social Policy Conferences. Aralık 2021;(81) s.251.

⁴⁰ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s.9.

Örneğin; mevzuatta çıraklara belirli bir ücret ödenmesi kararlaştırılmıştır fakat bu ücret iş karşılığı verilen bir ödeme değil, yasalar gereği sağlanan sosyal bir yardım olarak değerlendirilmektedir.⁴¹

3.3 Çocuk İşçi - Stajyer Farkı

Stajyerler, çıraklar ve mesleki eğitim gören öğrenciler gibi, işveren ya da işveren temsilcisinden yönergeler alarak iş yerlerinde belirli görevlerde bulunurlar. Ancak, çocuk işçilerden farklı olarak iş sözleşmeleri olmadığından iş kanununun kapsamına girmezler. Staj, genellikle teorik bilgilerin pratikte uygulamaya konması amacıyla yapılan bir faaliyet olarak tanımlanır ve bu süreç hem öğrencilik döneminde hem de öğrencilikten sonra devam edebilir.⁴²

4. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

4.1 Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluk, çocuk işçiliğinin temel sebeplerinden biri olup en basit haliyle gelirin yetersizliği ya da yokluğu durumunda temel ihtiyaçların karşılanamaması olarak tanımlanabilir. Ancak, ülkeler arasındaki ortalama yaşam standartları ve refah seviyeleri farklılık gösterdiğinden, yoksulluk kavramı görece bir olgu haline gelmektedir.⁴³ Bir ülkenin ekonomik durumu, eğitim sistemi, sağlık sektöründeki olanakları, sosyal güvenlik sistemi, politik dengesi ve doğal kaynakların erişilebilirliği gibi faktörlerin bütünü yoksulluk kavramını ve biçimini etkilemektedir.

OECD’ye göre gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan bireyler yoksul olarak kabul edilir. Yoksulluk eşiği, Dünya Bankası tarafından, 2022 Eylül ayı itibarıyla günlük kişi başı 1,90 ABD dolarından, günlük 2,15 ABD doları olarak yeniden belirlenmiştir.⁴⁴ Çocuk yoksulluğu ise çocukların asgari ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli kaynaklardan mahrum kalması durumunu ifade eder. UNICEF’e göre, eğitim, sağlık, barınma, beslenme, su ve temizlik ihtiyaçlarını karşılamayan ve karşılamakta zorlanan çocuklar yoksuldur.⁴⁵ Araştırmalar, çocuk işçiliğine maruz kalan bireylerin önemli bir kısmının çocuk yoksulluğu yaşadığını veya ailelerinin yoksul olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yoksulluk, kişiyi sadece çocukluk döneminde değil, hayatının devamında da etkilemektedir. Özellikle geniş aile yapılarında, çocuklar hem kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak hem de aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla iş gücüne katılmaktadırlar.⁴⁶ UNICEF ve Dünya Bankası’nın 2023 yılında ortak olarak yayımladığı rapora göre, dünya genelinde yaklaşık 333 milyon çocuk yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu, dünya üzerindeki her altı çocuktan birinin en temel yaşam ihtiyaçlarından mahrum kaldığını göstermektedir. Rapor, 2013-2022 döneminde, günlük gelirleri 2,15 ABD doları altında olan çocuk sayısının 383 milyondan 333 milyona (yüzde 13) düştüğünü belirtse de, COVID-19’un küresel ekonomik etkilerinin bu olumlu gelişmeye engel olduğu tespit edilmiştir.⁴⁷ Dünya genelinde yoksulluğun durumu incelendiğinde, Sahra Altı Afrika’nın,

⁴¹ Süzek, S. (2019). İş hukuku (17. Baskı). İstanbul: Beta, s.145.

⁴² Akyiğit, E. (2019). Çırak ve stajyerlerin iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri hakkında bazı düşünceler. Kamu-İş, 14(3), s.45.

⁴³ Samanlı, R. (2023). Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), s.97.

⁴⁴ Samanlı, R. (2023). Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), s.98.

⁴⁵ Samanlı, R. (2023). Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), s.101.

⁴⁶ GÜLCAN, M. (2007). Çocuk İşçiliği Ve Eğitim: Öğretmen El Kitabı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

⁴⁷ UNICEF (2023, Eylül). Global trends in child monetary poverty, Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2024 <https://www.unicef.org/documents/child-poverty-trends>

aşırı yoksulluk içinde yaşayan çocuklar açısından en yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. 2013 yılında bu oran yüzde 54,8 iken, 2022’de yüzde 71,1’e çıkmıştır; bu, son on yıl içinde kaydedilen en yüksek artışı temsil etmektedir. Diğer yandan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika haricindeki bölgelerde, aşırı yoksulluk oranlarında genel olarak istikrarlı bir düşüş gözlemlenmiştir.⁴⁸ UNICEF, 2030 yılına kadar çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmayı veya oranını sifıra yakın seviyelere çekmeyi hedeflemekte, çalışmalarını da bu yönde yürütmektedir.

Ancak, COVID-19 sonrası ekonomik krizler, bölgesel çatışmalar, savaşlar ve doğal afetler, bu hedeflere ulaşmada önemli engeller oluşturmaktadır.

Türkiye’de çocuk yoksulluğu durumu incelendiğinde, yoksul hanelerde yaşayan çocuk sayısının yüksek olduğu ve çocuk yoksulluğunu azaltma yönündeki mevcut çabaların yetersiz kaldığı görülmektedir. TÜİK’in, yoksul çocuk sayısını hesaplamak için eşdeğer hanehalkı medyan gelirinin yüzde 60’ını yoksulluk eşiği olarak belirlediği bir rapora göre, 2023 itibarıyla bu eşik altında yaşayan 0-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 7,03 milyon olup, toplam çocukların yüzde 31,3’ünü oluşturmaktadır. Yoksul çocuk sayısı, 2017’den 2018’e hızlı bir artış göstermiş, 2018- 2022 yılları arasında artış hızı yavaşlamış ve 2023’te artış hızı duraksamıştı. Bununla birlikte, kişi başına düşen gelir kullanıldığında yoksul çocuk sayısı ve oranı farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Kişi başına medyan gelirin yüzde 60’ına dayalı hesaplamada, yoksul çocuk sayısı 2016’dan itibaren artış göstermiş ve 2022’de 9,59 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemde, yoksul çocuk oranı da artarak 2022’de yüzde 42,4’e çıkmıştır. Bu bulgular, çocuk yoksulluğunun azaltılmasına yönelik stratejilerin daha etkili hale getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁹ Çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliğinin hem nedeni hem de sonucu olduğu için⁵⁰ yoksullukla mücadelede geniş ve sürdürülebilir politikaların uygulanması gerekmektedir.⁵¹ Bu çabalar, çocukların eğitim, sağlık ve yaşam standartlarını iyileştirmeyi hedeflemelidir. Ayrıca, sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi, çocuklara yönelik bütçelerin artırılması, kamu, özel sektör ve sivil toplumun işbirliği içinde çalışması önemlidir.⁵²

4.2 Eğitim

Eğitim, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirerek daha yetkin ve verimli hale gelmelerini sağlayan, çevreleriyle olan etkileşimlerini olumlu yönde etkileyen bir süreçtir. Ancak, eğitimin ekonomik yükü, ebeveynlerin eğitim seviyelerinin düşük olması, eğitimin çocuklarına parlak bir gelecek sağlayacağına dair inançlarının olmaması, okula erişim imkanlarının yetersizliği ve nitelikli eğitim hizmetlerinin eksikliği, ebeveynler için çocukları daha karlı işlere yönlendirmelerini çekici hale getirmektedir. Yoksul aileler, çocuklarının eğitim giderlerini karşılamakta zorluk çektiklerinde, çocuklarını okuldan alıkoyarak iş gücüne dahil etmektedir.⁵³ Çünkü devletin eğitim masraflarını üstlenmesi, eğitimin tamamen bedava olduğu anlamına gelmez. Ders materyalleri ve kitaplar dışında, kıyafet, beslenme, ulaşım ve kırtasiye gibi ek masraflar da vardır. Bu tür ek maliyetler, yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermelerini

zorlaştırabilmektedir. Örneğin, Hindistan gibi eğitim maliyetlerini devletin karşıladığı ülkelerde bile, aileler çocuklarını aile bütçesine katkıda bulunmaları için çalıştırmaya devam edebilmektedir.⁵⁴ Araştırmalar, eğitimin ücretsiz ve erişilebilir olması durumunda düşük gelirli ailelerin çocuklarını okula göndermeye daha istekli olduklarını göstermektedir.⁵⁵ Çocuğun eğitime ayırdığı sürenin uzamasının emek piyasasındaki payını düşürmesi, zorunlu eğitim süresini uzatmaya yönelik çalışmaları gündeme getirmektedir.⁵⁶

4.3 İşsizlik

İşsizlik kavramı en yaygın tanımıyla, çalışma gücü ve arzusu olduğu halde, cari ücret seviyesinde iş arayıp bulamama durumunu ifade etmektedir.⁵⁷ Toplumsal ve ekonomik yapıda yaşanan olumsuz değişiklikler, işsizliği arttırmakta ve bu durum, hanehalkının yetişkin bireylerini düzenli iş ve gelirden mahrum bırakmaktadır. Sonuç olarak, geçim sağlamak için ailenin neredeyse tüm üyelerinin iş gücüne katılması gerekmektedir. Ebeveynlerin işsizlik durumu, hem yetişkinler hem de çocuklar arasında yoksulluğa yol açarak, çocuk işçiliğini körükleyen bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4 Göç

Göç, bireylerin ekonomik, kültürel, sosyal ve politik alanlarda çeşitli değişimlere yol açan, belirli süreler ve mesafeler kapsamında meydana gelen mekânsal hareketlilik süreci olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ İnsanlık tarihi boyunca toplumlar; savaş, afet, salgın gibi sebeplerle bir yerden başka bir yere taşınmışlardır. Nitekim günümüzde de göç olgusunun yitirildiği söylenemez. Hatta daha hızlı ve daha yoğun bir şekilde devam ettiği iddia edilebilir.⁵⁹

Göç kavramı iç göç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılır. İç göç, bir ülke içinde yapılan mekânsal hareketlilikken dış göç, bir ülkenin sınırlarını aşarak başka bir ülkeye yapılan intikal hareketini ifade eder.⁶⁰ Ülkemizde kırdan kente iç göç incelendiğinde, özellikle erkek çocukların genellikle iş bulamama ve ailenin geçimini sağlama gibi nedenlerle sanayi ve iş fırsatlarının fazla olduğu bölgelere göç ettikleri görülmektedir. Saha araştırmaları, bu çocukların çoğunun genç yaşta kendi hayatlarını geride bırakarak kardeşlerini okutmak, ailenin maddi durumuna katkıda bulunmak veya meslek öğrenmek gibi amaçlarla çalıştığını ortaya koymaktadır.⁶¹ Ülkemizde işçi göçlerinin bir diğer nedeni de mevsimlik tarım işçiliğidir; tarımda çalışan mevsimlik ve gezici işçiler, mevsimine göre ürünlerin yetiştiği bölgelere geçiş yapmaktadır. Üretim dönemlerinde iş gücüne olan talep arttıkça, mevsimlik işçilerin istihdamı da yükselmektedir.⁶² Mevsimlik tarım işçiliği, hem ILO sözleşmelerinde hem de ulusal mevzuatta çocuk emeğinin en kötü koşullarda kullanıldığı alanlardan biri olarak tanımlanmasına rağmen Türkiye’de bu iş,

⁴⁸ ŞAHİN, B. (2009). “Çocuk İşçilerin Korunması”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

⁴⁹ Tunçan N. (1999). “Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

⁵⁰ Berigel, Sevdâ, ve İlhan Eroğlu. “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri”. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Aralık (Aralık 2019), s.45.

⁵¹ Zaim, S. (1997). Çalışma Ekonomisi, 10. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

⁵² ERDER, S. (1986). Refah Toplumunda” Getto” ve Türkler, Teknografik Yayınları, İstanbul.

⁵³ Gül, T., & Öztürk, M. (2020). ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(37), s.134.

⁵⁴ Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

⁵⁵ Şen, B., & Kahraman, F. (2012). Oyun hakkının uzağında yaşamak: Türkiye’de içgöç ve çocuk emeği. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 167–189.

⁵⁶ Gül, T., & Öztürk, M. (2020). ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(37), s.135.

⁴⁸ UNICEF (2023, Eylül). UNICEF ve Dünya Bankası: Dünya çapında aşırı yoksulluğun azaltılmasına yönelik ilerlemeler yavaşlarken asıl yük yine çocukların omuzuna biniyor, Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2024 <https://bitly.cx/yU15h>

⁴⁹ Cunedioğlu, H. E., & Uzunırmak, Y. (2024). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu ve Mevcut Durum. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, s.2

⁵⁰ Aykaç, M., & Murat, G. (2019). SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA 2030 GÜNDEMİ BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÖNLENMESİNDE SOSYAL KORUMA TABANLARI. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 15(15), s.95.

⁵¹ Avşar, Zakir ve Eren Ögütöğulları. “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s.11.

⁵² UNICEF, Sosyal Politikalar, Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2024 <https://www.unicef.org/turkiye/sosyal-politikalar>

⁵³ BAKIRCI, K. (2004). Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta Yayınları, İstanbul.

yalnızca mevsimlik değil, yıl boyu süren ve çeşitli ürünlerin ekim, bakım ve hasat süreçlerini kapsayan bir “gezici sürekli tarım işçiliği” biçiminde devam etmektedir. Çukurova ve Karadeniz gibi bölgelerde gezici tarım işçileri, uzun yıllardır aynı sağlıksız koşullarda çalışmaktadır ve bu durum, kuşaklar boyu süren bir yaşam tarzı haline gelmiştir.⁶³

“Genellikle ailelere iş verilir burada. Elçiler aileleri parçalamadan onlara iş verirler. 12 yaşından büyük çocuklar çalıştırılır. Ailenin çalıştığı her işte çocuklar da çalışır. Çocuğun çalışıp çalışamayacağını fiziksel durumu belli eder. Baba buna karar verir. Bu nüfus cüzdanındaki yaşla ilgili değildir yani.”⁶⁴

Dış göç bakımında incelendiğinde, 2011’de Ortadoğu’daki kaosu daha da büyüten Arap Baharı sonrası patlak veren iç savaşların ve bölgesel çatışmaların yarattığı güvensiz ortamlar nedeniyle ülkemize yoğun bir göç dalgasının akın etmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün sunduğu verilere göre 2011 ile 2019 arasında geçici koruma kapsamında olan Suriyeli göçmen nüfusu, devamlı olarak artış göstermiş ve bu nüfus üç buçuk milyonu geçmiştir. Göç; hem göç eden topluluk hem de göç alan topluluk açısından çeşitli problemlere yol açmaktadır.⁶⁵ Göçmenler arasında çocukların işçi olarak çalıştırılmaları da bu sorunlardan biridir. Bu durum, göç ettikleri bölgelerdeki zor ekonomik koşullar nedeniyle, ailelerin çocuklarını tarımda, sokaklarda ve sanayi sektörlerinde çalıştırmak zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır.⁶⁶ İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisinin 2020 yılı raporlarına göre, 2013-2019 yılları arasında en az 72 mülteci çocuk işçi, iş kazaları sonucu yaşamını yitirmiştir.⁶⁷ 2023 yılına ait raporda ise yanlış dış ve iç politikalar sonucunda, Türkiye’de yaşayan Suriyeli ve Afgan mülteci sayısının kayıtsız göçmenler ile birlikte 7-8 milyon civarında olduğuna dair tahminde bulunulmuştur. Bu nüfusun önemli bir kısmını oluşturan mülteci çocuklar, tarım, sanayi, inşaat ve ticaret gibi çeşitli sektörlerde gününbirlik ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır.

4.5 Çocuk Emeği Arzı

Çocuk işçiliğine sebebiyet veren bir diğer etken işverenlerin çocuk işçiliğine olan ilgisidir.⁶⁸ Çocukların iş gücü maliyetinin düşük olması, yasalar hakkında yeterince bilgi sahibi olmayıp haklarını savunma konusunda yetersiz olmaları, sosyal güvencelerinin yokluğu ve kolayca yönetilebilir olmaları, çocuk emeğini işverenler açısından avantajlı kılmaktadır.⁶⁹ Cazip gelen bir diğer neden ise, çocukların sahip olduğu motor beceri özellikleridir. Çocukların ince motor becerileri, halı dokuma, örgü ürünleri, süs eşyaları, tekstil ve el işleri gibi ince işçilik isteyen hassas işlerde daha güzel sonuçlar çıkarmalarını sağlar. Bu fiziksel yetenekler, çocuk işçilerin bu tür işlerde tercih edilme oranını artırmaktadır.⁷⁰ Bunların yanı sıra çocuk işçilerin statülerinin olmaması, örgütlenememeleri, resmi makamların denetiminden kaçınıldığı sürece hukuksal problemlere neden olup masraf çıkarmamaları da ayrıcalıklı işgücü olarak

görülmesine neden olmaktadır.⁷¹ Aileler işverenlerin yasa dışı olarak çocuk işçi çalıştırdığı durumlarda, çoğu zaman çocuğun getirdiği maddi katkının azalmasını riske atmamak adına işverenlere karşı yasal yollara başvurmadan çekinmektedir. İşverenler de ailelerin içinde bulunduğu müşkül durumdan faydalanarak durumu kendi lehlerine fırsata çevirmektedir.⁷²

4.6 Geleneksel Bakış Açısı

Toplumdaki geleneksel değerler ve günümüzdeki şartlara göre revize edilmeyen toplumsal normlar çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynar. Çocukların çalışmasının hem rutin hem de zorunlu bir durum olarak görüldüğü toplumlar, genellikle düşük eğitim seviyesine, zayıf ekonomiye ve yetersiz sosyal güvenceye sahip olup çocukların aile gelirine maddi katkıda bulunacak potansiyel işçi olarak algılandığı kalabalık aile yapılarından oluşur.⁷³ Bazı toplumlarda çocukların sağlıklı gelişimlerinin ön planda tutulması, yalnızca eğitimlerine odaklanılmasını desteklerken, diğer toplumlarda çocuk işçiliğinin gelişim süreçlerine katkıda bulunduğu öne sürülmektedir.⁷⁴ Eğitim merkezli yaklaşımlar, çocukların bilişsel ve duygusal gelişimlerini desteklerken, bazı toplumlarda çocukların iş deneyimlerinin, onlara sorumluluk, beceri kazanımı ve sosyal bütünleşme gibi avantajlar sunduğu düşünülmektedir. Bu durum, farklı kültürel ve ekonomik bağlamların çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Kırsal bölgelerde, geleneksel kültürel normlar nedeniyle çocukların aile yanında çalışmalarını yaygın ve zorunlu görülürken, kentlerde çocuklar genellikle aile işletmelerinde düşük maliyetli iş gücü olarak kullanılır veya ileride işi devralacak kişi olarak yetiştirilir. Bu durum, kırsal ve kentsel yaşamın ekonomik ve sosyal farklılıklarının göstergesidir.⁷⁵

Türkiye’de çocukların iş gücüne dahil olması, kültürel açıdan genellikle kolaylıkla, büyük bir engelle karşılaşmadan gerçekleşebilmektedir. Çocukların çalışması durumu, sıklıkla bir öğrenme süreci olarak görülmekte; aileleri veya çevreleri tarafından işçi olarak nitelendirilmemektedirler.⁷⁶

4.7 Mevzuattaki Eksiklikler ve Etkin Uygulanmaması

Çocuk işçiliği ile ilgili olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde birçok düzenleme mevcuttur. Ülkemizde, uluslararası sözleşmeler, AB direktifleri ve tavsiye kararları, ulusal mevzuata entegre edilmiş ve genel itibarıyla uluslararası normlarla uyum sağlanmıştır. Ancak, çocuk işçiliğinin yaygın olarak görüldüğü, 50 veya daha az işçi çalıştıran tarım ve orman işyerleri, ev hizmetleri ve 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu’nun 2. maddesinde tanımlanan üç kişilik işyerleri, İş Kanunu’nun kapsamı dışında kalmaktadır. Bu durum, çocuk işçiliğiyle mücadelede bir boşluk yaratmaktadır. Bu duruma ek olarak, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, çıraklar ve stajyerler dahil olmak üzere kamu ve özel sektördeki tüm işyerlerini, işverenleri ve çalışanları kapsadığından 4857 sayılı İş Kanunu’nun 4. maddesinde yer alan istisnaların özellikle çocuk ve gençlerin iş sağlığı ve güvenliği açısından yeniden ele

⁶³ Konuyla ilgili örneğin bkz: Kalkınma Atölyesi Kooperatifi, Mevsimlik Tarım Göçünden Etkilenen 6-14 Yaş Grubu Çocuklar için Temel Araştırma, 2012 (www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TEMEL-ARA%C5%9ETIRMA-RAPORU-%C3%96ZET.pdf)

⁶⁴ Kaynak: Kalkınma Atölyesi (2018) Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi Hepsini Çocuk: Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve. (2018). sivilsayfalar: <https://www.sivilsayfalar.org/raporlar/kalkinma-atolyesi-yevmiyeci-yarici-veya-kurekci-hepsi-cocuk-tarimsal-uretimde-ucet-tipleri-ve-cocuk-isciliginin-gorunumleri/> adresinden alındı.

⁶⁵ Muzazzez Harunoğulları, “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, Göç Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2016, s. 29-30.

⁶⁶ DİSK 2017. Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak, DİSK Yayınları.

⁶⁷ http://www.isigmeclisi.org/site_icerik/2021/1ocak/2020rapor.pdf (20.08.2024)

⁶⁸ Yahya Kulaksız, “Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü”, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, Eylül-Aralık 2014, s.108

⁶⁹ ŞİŞMAN, Y. (2003). “Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü”, Kamu- İş İş ve İktisat Dergisi, 7(2), s.7; DREW, S.Y. (2003). Child Labour An Information Kit For Teachers, Educators And Theirorganizations (Book1). International Labour Organization, Geneva.

⁷⁰ Hacer Tor, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, Zeitschrift für die Welt der Türken, 2010, s.33

⁷¹ DERRIEN, Jean-Maurice. (1994), Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi, (Çev:Dr. Haluk Başçıl, Dr. Bülent Piyal) Ankara, ILO Yayını, 1996 s.100

⁷² Yavuz Yayla, “Küresel Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler”, TBB Dergisi, 2017, s. 423.

⁷³ BAKIRCI, K. (2004). Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta Yayınları, İstanbul, s.27

⁷⁴ OSAN, F. (2009). “Çalışan Çocukların İstismarı: Mobilya İşkolu Örneği”. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁷⁵ Hacer Tor, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, Zeitschrift für die Welt der Türken, 2010, s.33

⁷⁶ Erbay, E. (2010). Çocuk işçi olmak: çocuk işçiliğine retrospektif bir bakış. K. İnal (Ed.), Türkiye’de Çocuk Emeği s.214 Ankara: Ütopya Yayınları.

alınması ve denetim etkinliğinin artırılması amacıyla mevzuatın gözden geçirilmesi gerektiği yönünde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mevzuat eksikliklerinin yanı sıra, mevcut düzenlemelerin etkin bir biçimde uygulanmaması da çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol edilmesini güçleştiren bir diğer faktördür. İş Kanunu kapsamındaki işyerlerinde çocuk işçiliğine yönelik denetimlerin yapılmaması ve denetim yapan kurum ve bireylerin konuyla ilgili yeterli duyarlılık ve farkındalığa sahip olmamaları, bu alandaki temel sorunlar arasında yer almaktadır.⁷⁷

5. DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

2020 yılında UNICEF ve ILO tarafından ortak olarak yayınlanan rapora göre, Dünyada 63 milyonu kız, 97 milyonu erkek çocuğu olmak üzere toplam 160 milyon çocuk, yani yeryüzündeki her 10 çocuktan biri, halihazırda çocuk işçi olarak çalışıyor. Bu çocukların yaklaşık yarısına tekabül eden 79 milyonu ise sağlıklarını ve gelişimlerini olumsuz etkileyen tehlikeli işler sınıfında çalışmaktadır. Çocuk işçiliğinin bölgesel dağılımında, Afrika, hem yüzdesel hem de mutlak sayısal olarak en yüksek rakamlarla öne çıkmaktadır. Afrika’da çocuk işçilerin sayısı 92 milyon olup, tüm çocukların beşte biri kadarını oluşturmaktadır. Asya-Pasifik bölgesi ikinci sıradadır ve burada 49 milyon çocuk işçi bulunmakta bu, tüm çocukların %5,6’sına denk gelmektedir. Çocuk işçi nüfusunun geri kalanı ise diğer bölgelere dağılmaktadır: Amerika Kıtaları’nda 8,3 milyon, Avrupa ve Orta Asya’da 8,3 milyon, Arap Ülkeleri’nde ise 2,4 milyon çocuk işçi bulunmaktadır.

Sektörler bazında çocuk işçiliği dağılımında, tarım sektörü en büyük paya sahiptir; dünya genelindeki çocuk işçilerin %70’ini ve mutlak sayısal olarak 12 milyonunu kapsamaktadır. Hizmet sektöründe 31,4 milyon, sanayi sektöründe ise 16,5 milyon çocuk işçi çalışmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayan çocuk işçilerin sayısı 122,7 milyon iken, kentsel alanlarda yaşayan çocuk işçilerin sayısı 37,3 milyondur. Kırsal alanlardaki çocuk işçiliği oranı (%13,9), kentsel alanlardaki orandan (%4,7) neredeyse üç kat daha yüksektir.

5 ila 11 yaş arasındaki çocuklar, çocuk işçiliğinin en fazla olduğu kesimi ve tehlikeli işlerde çalışanların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 2020 yılında, 5 ila 11 yaş arasındaki çocuk işçilerin sayısı 2016 yılına kıyasla 16,8 milyon artış göstermiştir.⁷⁸ 2020 yılında artış hızının beklenenin aksine artmasının altında yatan en büyük sebep küresel pandemi sürecidir. COVID-19’un neden olduğu olumsuz ekonomik dalgalar ve eğitimin kısmi olarak durdurulması savunmasız ailelerde iş ve gelir kaybına sebep olmuş, bu durum çocukların zorunlu ya da zorla çalıştırılmasına yol açmıştır.⁷⁹

6. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadelede etkili bir strateji geliştirebilmek için istatistiki verilerin çeşitlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, konuyla ilgili ayrıntılı verilerin elde edilmesi için

⁷⁷ ÇSGB (Data), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://bitly.cx/0GUo>, s.30, Erişim Tarihi: 20.08.2024

⁷⁸ ILO(Data), Çocuk İşçiliği, <https://bitly.cx/0yog>, Erişim Tarihi: 20.08.2024

⁷⁹ UNICEF(Data), Çocuk İşçiliği, <https://bitly.cx/sD7x>, Erişim Tarihi: 20.08.2024

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında Çocuk İşgücü Anketi gerçekleştirilmiştir. Anketler, çalışan çocukların hangi sektörlerde ve hangi işlerde çalıştıkları ile sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini ortaya koymayı hedeflemiştir.⁸⁰ TÜİK’ in 2023’te, çocuklarla ilgili verileri yayımladığı yakın zamanlı, kapsamlı rapora göre; Türkiye nüfusunun %26,0’ını çocuk nüfus oluşturmuş; 15-17 yaş aralığındaki çocukların %22,1’i işgücüne katılmıştır.⁸¹

TÜİK 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre, Türkiye’de 6-17 yaş grubundaki çocukların %44,7’si (399 bin kişi) tarım, %24,3’ü (217 bin kişi) sanayi ve %31’i (277 bin kişi) hizmet sektörlerinde çalışmaktadır. İşteki duruma göre çalışan çocukların % 52,6’sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli olarak, % 46,2’si (413 bin kişi) ücretsiz aile işçisi ve yaklaşık % 1’i (10 bin kişi) de kendi hesabına çalışmaktadır. Çocukların % 91,5’i bir okula devam ederken, % 8,5’i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların % 97,2’si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise % 74,7’si okula devam etmektedir. Ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde 6-17 yaş grubundaki çocukların % 41,4’ü hanehalkı gelirin katkısında bulunmak, % 28,7’si hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, % 15,2’si ise iş öğrenmek meslek sahibi olmak, % 6’sı ailenin isteği üzerine, % 6,8’i ise kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalıştığı görülmüştür.⁸²

Türkiye’nin 1992 yılında ILO’nun Çocuk Emeginin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)’na katılması çocuk işçiliği konusunda önemli mesafe kat edilmesini sağlasa da bu sorun hala yeterince konuşulmayan, perde arkasına itilen, önemi yeterince anlaşılmayan bir meseledir.

7. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

7.1 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

1924’te yayımlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanarak uygun bir yaşam standardına ulaşmalarının sağlanması ve her türlü istismara karşı korunmaları gerektiğine dair normatif düzenlemeler içermektedir.⁸³ Bildirge’nin bu hükümlerine dayanarak, çocuk emeginin sömürülmesinin ve çocukların gelişim süreçlerini olumsuz etkileyebilecek biçimde erken yaşta istihdam edilmelerinin önlenmesi gerektiği ifade edilebilir.

7.2 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi

1924’te kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 1959’da yeniden revize edilerek BM Çocuk Hakları Bildirisi olarak yayımlanmıştır. Bu Bildiri’nin özellikle 9. maddesinde çocuk işçiliğine engel olunmasına dair önemli ayrıntılara yer verilmiştir:⁸⁴

“Çocuk, her türlü ihmâl, zulüm ve sömürüye karşı korunur. Çocuk, her ne biçimde olursa olsun, ticaret konusu olamaz. Çocuk, uygun bir minimum yaş sınırına ulaşmadan önce çalıştırılmaz; hiçbir durumda sağlığına ve eğitimine zarar verecek

⁸⁰ ÇSGB (Data), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://bitly.cx/0GUo>, s.20, Erişim Tarihi: 21.08.2024

⁸¹ TÜİK(Data), İstatistiklerle Çocuk, 2023, <https://bitly.cx/0Yrc>, Erişim Tarihi: 21.08.2024

⁸² ÇSGB (Data), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://bitly.cx/0GUo>, s.20, Erişim Tarihi: 21.08.2024

⁸³ <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm> (Erişim Tarihi: 21.08.2024)

⁸⁴ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.48 izmir.

ve bedensel, zihinsel ya da ruhsal gelişmesine engel olacak bir işte çalıştırılmaz veya çalışmasına izin verilemez.”

7.3 Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşmesi

Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşmesi, BM’nin çocuk işçiliğiyle ilgili doğrudan hükümlere yer verdiği ilk sözleşme özelliği taşır. 17/09/1956 tarihinde imzalanmış ve 06/01/1964 tarihinde, 11599 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanarak ülkemizde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme’nin birinci maddesi, çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılmasını hedefleyen hukuki, politik ve toplumsal önlemleri belirtmektedir. Bu bağlamda, 18 yaş altındaki bireylerin emeğinin ya da kendisinin, bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak herhangi bir başkasına devredilmesi yasaklanmış ve çocuk emeği istismarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁸⁵

7.4 BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, BM Genel Kurulu’nun kararıyla 16/12/1966 tarihinde kabul edilmiş ve 19/12/1966 tarihinde imzaya açılmıştır. 03/01/1976 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu Sözleşme’yi 15/08/2000 tarihinde imzalamış; 04/06/2003 tarihinde yürürlüğe giren 4867 sayılı Kanun ile uygun bulmuş ve Bakanlar Kurulu’nun 10/07/ 2003 tarihli ve 2003/5923 sayılı kararıyla onaylayıp Resmi Gazete’ de yayınlamıştır. Onay belgelerini 23/09/2003 tarihinde BM Genel Sekreterliği’ne tevdi etmiş, böylelikle Türkiye açısından 27. madde uyarınca, 23/12/2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸⁶ Çocuk işçileri korumak için yapılan düzenlemeler açısından Sözleşme’nin 10. maddesi dikkat çekmektedir. Buna göre, çocuklar ve gençler, ekonomik ve sosyal sömürüden korunmalıdır. Onların ahlaki değerleri veya fiziksel ve zihinsel sağlıkları açısından zararlı, yaşamlarını tehlikeye atabilecek ya da normal gelişimlerini engelleyebilecek işlerde çalıştırılmaları, yasal düzenlemelerle cezalandırılmalıdır. Devletler, belirli yaş sınırları belirleyerek, çocukların bu yaş sınırlarının altında ücretli olarak çalıştırılmasını yasaklamalı ve bu yasağa aykırı davranışları hukuki yaptırımlarla denetlemelidir.⁸⁷

7.5 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

“Çocukların Magna Carta’sı” olarak bilinen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 32. maddesi, çocuk emeğinin sömürülmesine karşı koruma sağlar. Bu madde, çocukların tehlikeli işlerde, eğitimlerini olumsuz etkileyen, sağlıklarını, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki veya toplumsal gelişimlerini tehlikeye atabilecek işlerde çalıştırılmalarını yasaklamaktadır.⁸⁸ Maddenin devamında, taraf devletlerin işe kabul için asgari yaş sınırları belirlemeleri, çalışma süreleri ve koşullarına ilişkin düzenlemeler yapmaları ve bu maddenin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için ceza veya diğer uygun yaptırımlar öngörmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁸⁹

⁸⁵ Ak Y, Toktaş D. Çocuk Emeği Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Journal of Social Policy Conferences. Aralık 2021;(81) s.259

⁸⁶ İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (Data), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, <https://bitly.cx/Z6pX>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

⁸⁷ UNICEF (Data), <https://bitly.cx/TFQIr>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

⁸⁸ Karagözoğlu, Ö., & Babaoğlu, P. (2022). Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı. Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 7(2), s.64

⁸⁹ UNICEF (Data), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, <https://bitly.cx/XHLJv>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

7.6 Uluslararası Çalışma Örgütü’nün İlgili Düzenlemeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), evrensel ve sürekli bir barışın sosyal adaletin sağlanmasıyla mümkün olacağı inancından hareketle, I. Dünya Savaşı’nı sonlandıran 1919 tarihli Versay Antlaşması ile kurulmuştur. Milletler Cemiyeti bünyesinde faaliyetlerini yürütmüş, II. Dünya Savaşı sırasında da varlığını sürdürmüştür. 1944’te kabul edilen Filadelfiya Bildirisi, örgütün amaçlarını ve çalışma konularını güçlendirmiş ve pekiştirmiştir. 1946’da BM ile yapılan anlaşma çerçevesinde, BM’ nin ilk uzmanlık kuruluşu olarak işçi haklarını ve sosyal koruma standartlarını arttırma amacıyla çalışmalarına devam etmiştir. Örgütlenme açısından hem hükümet temsilcileri, hem de işveren ve işçilerin taleplerini göz önünde bulundurarak üçlü bir formül yapısıyla faaliyetlerini yürüten ILO, 1969’da Nobel Barış Ödülü ile ödüllendirilmiştir.⁹⁰ Günümüzde 187 üyesi bulunmaktadır. Ülkemiz 1927’den itibaren ILO Konferanslarına gözlemci olarak katılmış, 1932’de tam üye olmuştur.⁹¹ Şimdiye kadar amaçları doğrultusunda 190’den fazla sözleşme ve protokol imzalamıştır. Sözleşmelerde alınan kararlar, onaylayan devletler için bağlayıcıdır ve iç mevzuatta, çalışma koşulları ve çalışanların sahip olduğu haklar, ILO standartlarına göre düzenlenir.⁹² Türkiye, bunlardan 59’unu onaylamış, 55’ini yürürlüğe koymuştur. Sözleşmelerin 3’üne ise karşı çıkmıştır.⁹³ Kurulduğundan beri, çocuk işçiliği sorununu gündeminden düşürmemiş, hedefleri arasına çocuk işçiliğini ortadan kaldırmayı koymuştur. Bu bağlamda, en temel standartlardan biri olarak, gençlerin ve çocukların erken yaşta ekonomik yükümlülükler altına girerek çalışma hayatına adım atmalarını engellemek amacıyla çeşitli sektörlerde çalışmak için asgari yaş sınırı koymuş ve çalışma koşullarını iyileştirici düzenlemeler yapmıştır.⁹⁴ 1919 tarihli 5 No’lu Sözleşmesi, sanayi işlerinde çalıştırılacak çocuklar için asgari yaş sınırını 14 olarak belirlemiş ve 14 yaşından küçüklerin sanayide çalışmasını yasaklamıştır. Ancak tehlikeli olmayan işlerde ve aile işletmelerinde destek olarak çalışan çocuklar ile meslek okullarındaki çocuklar bu yasaktan muaf tutulmuştur. 1937 tarihli 59 No’lu Sözleşme ile bu yaş sınırı 15’e yükseltilmiştir. Sanayi dışı işlerde çalışma yaşı da güncellenmiş, 60 Sayılı Sözleşme ile alt sınır 15 olarak belirlenmiştir. Tarım işlerinde çocukların çalıştırılması için asgari yaş sınırı ise 1921 tarihli 10 No’lu Sözleşme ile 14 olarak belirlenmiş ancak 14 yaşından küçük çocukların eğitimlerini aksatmadan tarım işlerinde çalıştırılmalarında bir sakınca görülmemiştir. 1920 tarihli 7 No’lu Sözleşme’de deniz işlerinde çalıştırılma yaşı da 14 olarak düzenlenmiş, daha sonra 1936 tarihli 58 No’lu Sözleşme ile 15’e yükseltilmiştir.⁹⁵ İstihdamda asgari yaşa ilişkin en mühim sözleşme, 06/07/1973’te imzalanan 138 No’lu Sözleşme olmuştur. 18 maddeden oluşan bu Sözleşme, ülkemizde 23/01/1998’de kabul edilmiş ve 27/01/1998 tarihinde 23243 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁹⁶ Çocuk işçi kavramını açıkladığımız başlık altında bahsettiğimiz gibi asgari çalışma yaşı bu sözleşme ile 15 olarak belirlenmiştir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan taraf devletlerin bu yaşı 14’e çekebileceği

⁹⁰ İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (Data), Uluslararası Çalışma Örgütü, <https://bitly.cx/fk4Bq>, Erişim Tarihi: 24.08.2024; T.C. Dışişleri Bakanlığı (Data), Uluslararası Çalışma Örgütü, <https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-calisma-orgutu.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

⁹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı (Data), Uluslararası Çalışma Örgütü, <https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-calisma-orgutu.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

⁹² Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s.53 Ankara.

⁹³ ILO (Data), Türkiye’nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri, <https://bitly.cx/dKpcm>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

⁹⁴ Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s.53 Ankara.

⁹⁵ Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s. (53-54) Ankara.

⁹⁶ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.31 İzmir.

öngörülmüştür. Sözleşme’nin 3. maddesinde gençlerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye atabilecek nitelikteki her türlü istihdam veya çalışma için asgari yaş sınırı 18 olarak belirlenmiştir. Eğer ilgili faaliyet bakımından yeterli özel eğitim veya mesleki eğitim alınmışsa genç kişilerin sağlığını, ahlakını ve güvenliğini bozmamak kaydıyla, 3. maddenin 1. fıkrasına bakılmaksızın 16 yaşından itibaren çalışma hayatına katılabileceklerine izin verilmiştir.⁹⁷ ILO, sözleşmelerin yanı sıra tavsiye kararları da sunarak bazı konularda belirsizliği gidermiş ve farklı yorumlara yol açabilecek hususlara açıklık getirmiştir. Bu tavsiye kararları, taraf devletlere rehberlik ederek daha net bir yön belirlemiştir.⁹⁸ 146 Sayılı Asgari Çalışma Yaşına İlişkin Tavsiye Kararı da bu niteliktedir. 138 No’lu Sözleşmeyi destekleyip 15 olarak belirlenen yaş sınırının zamanla 16’ya çıkarılmasını önerir. Ekonomik ve eğitim imkanları sınırlı ülkelerin ise 14 yaş sınırını zamanla 15 yaşa yükseltmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, ulusal politikaların geliştirilmesi yükümlülüğüne de vurgu yapılmıştır.⁹⁹ ILO’nun çocuk işçiliği konusundaki en önemli sözleşmelerinden bir diğeri de 1999’da kabul ettiği 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’dir. Türkiye, 25/01/2001 yılında 4623 Sayılı Kanunla onaylamıştır. Sözleşme’de 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olduğu belirtilmiş, 3. maddesinde “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesinin kapsadığı işler sıralanmıştır. Bunlar şu şekildedir:

- (a) çocukların satışı ve ticareti, borç köleliği ve serflik ve silahlı çatışmalarda kullanılmak üzere çocukların zorla veya zorunlu olarak toplanması da dahil olmak üzere zorla veya zorunlu çalıştırma gibi köleliğin veya köleliğe benzer uygulamaların her türlü biçimi;
- (b) bir çocuğun fuhuş, pornografi üretimi veya pornografik gösteriler için kullanılması, tedarik edilmesi veya sunulması;
- (c) bir çocuğun, özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda tanımlandığı şekilde uyuşturucu üretimi ve ticareti için yasadışı faaliyetlerde kullanılması, tedarik edilmesi veya sunulması;
- (d) doğası veya gerçekleştirildiği koşullar gereği çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar vermesi muhtemel olan çalışma.

Sözleşme’nin 7. maddesinde ise üye devletlerin bu Sözleşme kapsamındaki hükümlerinin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için cezai veya diğer uygun yaptırımları içeren gerekli tüm tedbirleri almaları gerektiği öngörülmüş ve muhtelif tedbirler sıralanmıştır. Bu önlemler şunlardır:

- (a) çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dahil olmalarının önlenmesi;
- (b) çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları, sosyal uyumları ve rehabilitasyonları için gerekli ve uygun doğrudan yardım sağlanması;
- (c) çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitim ve mümkün ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitim sağlanması;
- (d) özel olarak riskli durumda bulunan çocukların belirlenmesi ve onlara ulaşılması ve

⁹⁷ ILO (Data), Minimum Age Convention, 1973 (No. 138), <https://bitly.cx/YhSk>, Erişim Tarihi: 24.08.2024

⁹⁸ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.32 İzmir.

⁹⁹ Yardımcıoğlu, D. (2023). Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Yeni Bir Adım: Avrupa Parlamentosu ve Konseyi’nin Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespitine Dair Direktif Önerisi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 28(48), s.242

(e) kız çocuklarının özel durumunun dikkate alınması.¹⁰⁰

ILO’nun 190 Sayılı Tavsiye Kararı, 182 No’lu Sözleşme’nin bir eki olarak kabul edilmiş, buna ilaveten aynı isimle adlandırılabilirdiğinden bahsedilmiştir. Bu tavsiye kararında, üye ülkelerin çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini ortadan kaldırmak için eylem programları hazırlamaları gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰¹

7.7 Avrupa Birliği ve Avrupa Komisyonu Düzenlemeleri

7.7.1 Avrupa Sosyal Şartı:

18/10/1961’de Torino’da kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı, 38 maddeden oluşur ve sosyal ve ekonomik hakları korumayı amaçlar. AİHS’i destekleyen bu Avrupa Konseyi Sözleşmesi, Türkiye’de bazı çekincelerle kabul edilmiş 1989’da Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰² Fakat bazı hususlarda yetersiz görülmüş, bu sebeple eksiklikleri gidermek ve hakları genişletmek amacıyla 03/05/1996’da Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı imzalanmış ve 01/07/1999’da yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Şart’ın revize halini, 06/10/2004’te imzalamış ve 01/08/2007’de Resmi Gazete’de yayımlayarak yürürlüğe koymuştur.¹⁰³ Şart’ın 7. maddesinde asgari çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiş, tehlikeli ve sağlığa zararlı işlerde 18’e yükseltilmesi öngörülmüştür. Maddenin devamında, 18 yaşından küçüklere yılda en az 4 haftalık ücretli izin hakkı tanınmış, ulusal mevzuattaki istisnalar dışında gece çalıştırılmaları yasaklanmış, adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma, düzenli sağlık kontrollerinden geçme gibi haklar tanınmıştır. “Çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı” başlıklı 17. maddesinde ise çocukların ve gençlerin kişilikleri ile fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetiştirme haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla kamusal ve özel örgütlerle işbirliği yapılarak ne tür önlemler alınabileceği düzenlenmiştir.¹⁰⁴

7.7.2 Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Temel Haklar Şartı, AB vatandaşlarının temel haklarını güvence altına alırken, Avrupa Birliği’nin vatandaşlarına karşı olan sorumluluklarını düzenler. 07/12/2000 tarihinde Nice Zirvesi’nde onaylanmıştır.¹⁰⁵ Çocuk işçiliği ile ilgili tali hüküm olarak kabul edilebilecek olan Şart’ın 5. maddesine göre; “Hiç kimse köle olarak tutulamaz, hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve insan kaçakçılığı yasaktır”. Dolayısıyla çocukların zorla çalıştırılması ve kölelik benzeri uygulamalara dahil edilmesi yasaklanmıştır. Madde 14’te eğitim hakkı düzenlenmiş, herkesin eğitim ve mesleki eğitim alma hakkına sahip olduğu ve bu hakkın, serbest ve zorunlu eğitimi de kapsadığı belirtilmiştir. Eğitim kurumlarının, demokratik ilkelere ve ailelerin dini, felsefi ve eğitim inançlarına uygun olarak kurulmaları gerektiği ve vatandaşlara sunulacak bu özgürlüğün, ulusal mevzuata uygun şekilde kullanılması öngörülmüştür. Madde 24’te

¹⁰⁰ ILO, Worst Forms of Child Labour Convention, 1999(No.182), <https://bitly.cx/l7tdV>, Erişim Tarihi: 25.08.2024

¹⁰¹ Yardımcıoğlu, D. (2023). Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Yeni Bir Adım: Avrupa Parlamentosu ve Konseyi’nin Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespitine Dair Direktif Önerisi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 28(48), s.242

¹⁰² Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.36 İzmir.

¹⁰³ Kılıç, Şebnem. Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçinin Hakları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011. ; Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.36 İzmir.

¹⁰⁴ Anayasa Mahkemesi(Data), Avrupa Sosyal Şartı, <https://anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf>, Erişim Tarihi: 26.08.2024

¹⁰⁵ İnsan Hakları Derneği(Data), Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, <https://www.ihd.org.tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi/>, Erişim Tarihi: 26.08.2024

“Çocuk Hakları” başlığı altında çocukların sahip olduğu haklardan kısaca bahsedilmiş, ortalama bir yaşam için gerekli en temel haklardan ziyade ifade özgürlüğü hakkında bahsedilmiştir. Buna göre, çocuklar, kendi refahlarını sağlamak amacıyla gerekli koruma ve bakım hizmetlerinden yararlanma hakkına ve yaşlarına uygun olarak görüşlerini serbestçe ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Kamu ve özel sektör tarafından yürütülen işlemlerde çocukların çıkarlarının en iyi şekilde korunmasına öncelik verilmelidir. Ayrıca, çocuklar, kendi çıkarlarına ters düşmediği sürece, ebeveynleriyle düzenli kişisel ilişki ve doğrudan temas kurma hakkına sahiptir. Çocuk işçiliği konusunda doğrudan açıklamaların yapıldığı madde, 32. maddedir. Bu hükümlerle çocukların çalıştırılması alenen yasaklanmış, asgari yaş sınırının zorunlu eğitimi tamamlama yaşından küçük olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışan gençlerin de maddi ve manevi sömürüye karşı korunmaları güvence altına alınmıştır.¹⁰⁶

7.7.3 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Direktif

AB tarafından çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuk ile genç işçilerin korunmasını amaçlayan bir diğer çalışma, Avrupa Konseyi’nin 22/06/1994 tarihinde kabul ettiği 94/33/AT Sayılı Çalışan Gençlerin İşyerinde Korunması Hakkında Konsey Direktifi’dir. Direktife göre, üye devletler, çocukların çalışma yaşını belirleyen tedbirler almalı ve bu yaş, ulusal mevzuatta zorunlu tam gün eğitim yaşından ya da en az 15 yaşından düşük olmamalıdır. Ayrıca, işverenler gençlerin çalışma koşullarını yaşlarına uygun hale getirmek ve gençlerin sağlık, güvenlik, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimlerini ya da eğitimlerini tehlikeye atacak çalışmalardan kaçınmaları için gerekli önlemleri almak zorundadır. Direktifin “çalışma süresi” başlıklı 8. maddesinde çocukların çalışma sürelerine dair sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca, çocukların gece çalışma durumu, dinlenme süreleri, ara dinlenmeler ve yıllık izinler ile ilgili düzenlemeler de yapılmış olup, bu düzenlemeler çocuk ve gençlerin istismardan korunmalarına dikkat çeker.¹⁰⁷

7.7.4 Avrupa Birliği Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı

AB müktesebatı çerçevesinde çocuk işçiliğiyle ilgili bir diğer düzenleme, 15/09/2000 tarihinde yayımlanan 2000/581/AT sayılı Komisyon Tavsiye Kararı’dır. Bu karara göre, Avrupa Komisyonu, üye devletlere, En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 sayılı ILO Acil Eylem Sözleşmesi’ni onaylamalarını önermiştir. Ayrıca, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasının, Avrupa Birliği’nin uzun vadeli hedeflerinden biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸

8. ULUSAL DÜZENLEMELER

8.1 Anayasa

Anayasa, normlar hiyerarşisinin en üst konumunda bulunan ve dolayısıyla kanunlardan daha zor bir

şekilde değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünüdür.¹⁰⁹ Çocukların çalışma hayatında korunması hususu madde 50’de güvence altına alınmıştır. İlgili maddeye göre: “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.”

8.2 4857 Sayılı İş Kanunu

4857 sayılı İş Kanunu, 10/06/2003 tarihinde 25134 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanmıştır. Bu Kanun, ILO’nun uluslararası sözleşmeleriyle uyumlu olarak çocuk işçilerin en düşük çalışma yaşını, izin haklarını, çalışma sürelerini, sağlık kontrollerini ve genel olarak çalışma hayatında korunmalarını düzenleyen hükümlere yer vermektedir. Ayrıca, bu düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla cezai yaptırımlar öngörülmüştür.¹¹⁰ Kanun’un 71.maddesine göre, 15 yaşına basmamış olan çocukların istihdam edilmeleri yasaklanmıştır. Ama 14 yaşını doldurmuş çocukların hafif işlerde çalıştırılabileceği öngörülmüştür. Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocuklar için günlük çalışma süresi 7 saat, haftalık çalışma süresi ise 35 saatle sınırlandırılmıştır. Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışan çocuklar için bu süreler günlük 5 ve haftalık 30 saatten fazla olamaz. 15 yaşını doldurmuş çocuklar için çalışma süresi, günlük 8 saat ve haftalık 40 saate kadar arttırılabilir. Okul öncesi ve okula devam eden çocuklar için eğitim döneminde çalışma süresi, eğitim saatleri dışında olmak üzere, günde 2 saat ve haftada 10 saatle sınırlı tutulmuştur.¹¹¹ Madde 72’de 18 yaşını doldurmamış erkeklerin ve her yaştaki kadınların maden ocakları, kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde çalıştırılması; madde 73’te, 18 yaşını doldurmamış çocukların sanayi işlerinde gece çalıştırılması yasaklanmıştır. Kanun’un 53. maddesinde 18 ve daha küçük yaştaki küçüklerin ücretli izin durumu düzenlenmiş, 87. madde 14-18 yaş aralığındaki çocuk ve genç işçilerin sağlık muayenelerinden geçirilmeleri şart konulmuştur.¹¹²

8.3 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

İş Kanunu’nun 71. maddesi uyarınca çıkarılmıştır. Çocuk ve genç işçilerin çalıştırılma esasları, çocuk işçilerin çalıştırılabilecekleri hafif işler, genç işçilerin çalışabilecekleri işler ve 16 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşından küçük genç işçilerin çalıştırılabilecekleri işler düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte, işlerin özellikleri ve gereksinimlerine göre çocuk ve genç işçilerin hangi tür işlerde istihdam edilebileceği belirlenmektedir.¹¹³ Yönetmeliğe göre çocuk işçilerin çalışabileceği hafif işler şunlardır:

- Düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri,
- Kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri,
- Esnaf ve sanatkarların yanında satış işleri,

¹⁰⁹ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, Ekin Yayınları, Bursa, 2011, s. 109.

¹¹⁰ ÇSGB (2017). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, Erişim Adresi: https://www.cs.gb.gov.tr/media/1322/cocukisçiligimucadele_2017_2023_tr.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2024

¹¹¹ T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi (Data), İş Kanunu, (Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22.05.2003, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 10.06.2003 Resmi Gazete Sayısı: 25134), <https://bitly.cx/9eKD>

¹¹² Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s.(60-61) Ankara.

¹¹³ Ak Y, Toktaş D. Çocuk Emegi Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Journal of Social Policy Conferences. Aralık 2021;(81) s.264

¹⁰⁶ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.38 İzmir.; İnsan Hakları Derneği(Data), Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, <https://www.ihd.org.tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi/>, Erişim Tarihi: 26.08.2024

¹⁰⁷ ÇSGB (Data), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://bitly.cx/0GUo>, s.(25-26), Erişim Tarihi: 27.08.2004

¹⁰⁸ ÇSGB (Data), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://bitly.cx/0GUo>, s.26, Erişim Tarihi: 27.08.2004

- Büro hizmetlerine yardımcı işler,
- Gazete, dergi ya da yazılı matbuatın dağıtımı ve satımı işleri (yük taşıma ve istifleme hariç),
- Fırın, pastane, manav, büfe ve içkisiz lokantalarda komi ve satış elemanı olarak yapılan işler,
- Satış eşyalarına etiket yapıştırma ve elle paketlenme işleri,
- Kütüphane, fuar, panayır ve sergi yerlerinde yardımcı işler (yük taşıma ve istifleme hariç),
- Spor tesislerinde yardımcı işler,
- Çiçek satışı, düzenlenmesi işleri.114

8.4 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

14/07/1934 yılında yürürlüğe giren bu Kanun’un 12. maddesine göre; istisnalar saklı kalmak üzere 18 yaşından küçükler, eğlence, oyun, alkol vb. maksatlı umuma açık ve açılması izin gerektiren alanlarda çalıştırılmaz.¹¹⁵

8.5 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

06.05.1930 tarihinde yayımlanan 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun çocuk işçileri ilgilendiren maddeleri “İşçiler Hıfzıssıhhası” başlıklı 7. bölümde düzenlenmektedir.¹¹⁶ Bölümün 173. maddesine göre, 12 yaşından küçük çocukların fabrika veya maden ocaklarında amele ve çırak olarak çalıştırılması yasaktır. 12-16 yaş aralığındaki çocuklar ise günlük en fazla 8 saat çalıştırılabilir ve akşam saat 8’den sonra gece vardiyalarına katılmaları engellenmelidir. Ayrıca, 18 yaş altındaki bireylerin kahve, bar, gazino gibi mekanlarda çalıştırılmaları da yasaklanmıştır. İlgili madde, PVSK ile aynı hükmü içerir.¹¹⁷

8.6 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

Bu Kanun, 05/01/1961 tarihinde kabul edilmiş ve 12/01/1961 tarihinde 10705 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun’un 3. maddesine göre, zorunlu ilköğretim yaşı 6-14 yaş grubundaki çocukları kapsamaktadır. İlköğretim çağındaki olup da zorunlu temel öğretim kurumlarına devam etmeyenlerin durumu ise 59. maddede düzenlenmiştir. Bu yaş grubundaki çocukların resmi veya özel iş yerlerinde ya da başka bir şekilde ücretli veya ücretsiz olarak çalıştırılmaları yasaklanmış olup, bu kurallara aykırı davranılması durumunda idari para cezası uygulanacağı belirtilmiştir.¹¹⁸

8.7 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

05/06/1986 tarihinde yürürlüğe giren 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, mesleki eğitim sisteminde

çeşitli düzenlemelere yol açmıştır. 2001 yılında yapılan değişikliklerle, 4702 sayılı Kanun aracılığıyla 3308 sayılı Kanun’da bazı düzenlemelere gidilmiştir.¹¹⁹ Kanun’un temel amacı, çırak, kalfa ve ustaların eğitimini sağlamak ve okullar ile iş yerlerinde mesleki eğitime ilişkin yöntemleri belirlemektir. 10. maddede çırak olabilmek şartları, 14 yaşını doldurmuş ancak 19 yaşına girmemiş, ilköğretim eğitimini tamamlamış ve mesleğin çalışma koşullarına uygun sağlık durumuna sahip kişiler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, 11. maddede, aday çıraklar ve çırakların öğrenci statüsünde oldukları için çalışan işçi sayılmayacakları belirtilmiştir.¹²⁰ Aday çırak ve çıraklar iş kolunun yapısına göre haftada asgari 8 saat olmak kaydıyla genel ve mesleki eğitime tabi tutulurlar. Tabii tutuldukları bu eğitim için de ücretli izin hakkına sahip olurlar. Ayrıca bu öğrencilere işletmeler tarafından her yıl tatil aylarında bir ay ücretli izin hakkı tanınır. Kanun’a göre, aday çırak ve çıraklara ödenecek ücretler asgari ücretin %30’undan az olamaz. Artı olarak bu ücretler vergiden muaf tutulur.¹²¹

8.8 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

İşçi ve işveren arasında bir iş sözleşmesinin tesis edilmesiyle birlikte, taraflar işçi ve işveren sıfatlarını kazanmış kabul edilir. Bu noktadan itibaren taraflar arasındaki hukuki ilişkiler, İş Kanunu’nun ilgili hükümlerine tabi olur. Kanun’un 4. maddesinde hangi iş ilişkilerinin istisna olarak İş Kanunu hükümlerinin kapsamında olmayacağı düzenlenmiştir. TBK, İş Kanunu’nda hüküm bulunmayan durumlar için başvurulacak genel bir normatif çerçeve olarak kabul edilmektedir.¹²² 6098 sayılı TBK’ da işçi ile işveren arasındaki ilişki, hizmet sözleşmesi olarak tanımlanmış fakat çocuk işçilerin durumuna yönelik herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Buna ilişkin referans alınabilecek yegane madde Kanun’un 422. maddesidir. İş Kanunu’nun 53. maddesine paralel olarak 18 yaşından küçük işçilerin yıllık izin süreleri düzenlenmiştir.¹²³ Bu maddeye göre, işveren, en az 1 yıl çalışmış olan işçilere yılda en az 2 hafta, 18 yaşından küçük işçiler ile 50 yaşından büyük işçilere ise en az 3 hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür.¹²⁴

9. ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE MÜCADELEDENİN ULUSAL VE ULUSLARARASI GENEL GÖRÜNÜMÜ

9.1 Uluslararası Mücadele

Çocuk işçiliği, küresel anlamda ciddi boyutlarda olmasına rağmen çocuk işçiliğine dair veri yetersizliği mevcuttur. Bu konuda yapılması gereken çocuk işçiliğinin görünmeyen alanlarına (örn: tarım işçiliği, hizmet sektörü) dikkat çekmek, ekonominin kayıt dışı kalan kısmında denetimleri arttırmaktır. ILO, çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli bir rol oynar, ancak diğer BM kuruluşları (WHO, UNESCO, UNICEF, UNFPA) ve uluslararası sivil toplum kuruluşları da bu mücadelede daha aktif destek sağlamalıdır. Çok

¹¹⁴ T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi (Data), Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (Resmî Gazete Tarihi: 06.04.2004 Resmî Gazete Sayısı: 25425), <https://bitly.cx/agg0>

¹¹⁵ Ak Y, Toktaş D. Çocuk Emegi Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Aralık 2021;(81) s.267

¹¹⁶ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.49 İzmir.

¹¹⁷ Ak Y, Toktaş D. Çocuk Emegi Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Journal of Social Policy Conferences. Aralık 2021;(81) s.267

¹¹⁸ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.51 İzmir.

¹¹⁹ Karagözoğlu, Ö., & Babaoğlu, P. (2022). Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı. Medeniyet 67 Araştırmaları Dergisi, 7(2), s.67

¹²⁰ Kepenekçi, Yasemin (2007). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Ulusal Hukuksal Dayanakları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 40(1), s. 276

¹²¹ Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s.63 Ankara.

¹²² Tunçomağ, Kenan ve Tankut Centel. İş Hukukunun Esasları, 9. Bası, Beta, İstanbul, Ekim 2018, s. (36-37).

¹²³ Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.48 İzmir.

¹²⁴ ÇSGB (Data), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, <https://bitly.cx/0GUo>, s.30, Erişim Tarihi: 27.08.2024.

uluslu şirketlerin çocuk işçiliğiyle mücadeledeki rolü büyük bir öneme sahiptir. Bu şirketler sayesinde, sorunun çözümünde daha hızlı ve etkili ilerleme sağlanabilir. Örneğin, Sears, Strauss, Reebok ve Lewis gibi spor malzemeleri üreten şirketler, sadece kendi tesislerinde değil, aynı zamanda taşeronlarının ürettiği ürünlerin üretim koşullarını da denetlemektedir. Avrupa’daki birçok mağaza ise, çocuk işçilerin çalıştırılmadığını gösteren bir etiket taşımayan ürünleri satışa sunmama kararı almıştır. Tüketiciler, çocuk işçiliğini desteklemeyen ürünleri tercih ederek ve bu konudaki kuruluşlara destek verebilirler. Uluslararası ticaret, çocuk işçiliğinin en çok ihlal edildiği alanlardan biri olduğu için uluslararası ticaret anlaşmalarında çocuk işçiliğinin yasaklanmasını vurgulamak bu konudaki mücadelede büyük ilerleme sağlar. Mesela, iki önemli ticaret anlaşması olan GATT (General Agreement on Tariff and Trade) ve Uruguay Round’da çocuk işçiliğine değinilmemesi büyük bir eksikliklerdir. Çocuk işçiliğiyle mücadele ancak çok boyutlu bir çalışmanın sağlam bir şekilde yürütülmesiyle etkin sonuçlar alınabilir. Dolayısıyla yapılması gereken sorunun temeline inmek, nedenlerini çok yönlü olarak inceleyip çözüm politikaları geliştirmektir. Bu süreçte, eski politikaların uygulanmasıyla ortaya çıkan verilerin (feed-back) göz önünde bulundurulması, daha sağlıklı ve etkili politikaların oluşmasını sağlar.¹²⁵

9.2 Ulusal Mücadele

Ulusal çapta çocuk işçiliği ile başa çıkmak için atılması gereken ilk adım, bu sorunun boyutlarını anlamak ve gerçek bir sorun olarak kabul etmektir. Özellikle ev hizmetlerinde, tarım alanlarında, küçük işletmelerde ve enformel sektörde çalışan çocuklara odaklanılarak sorunun kapsamını belirlemek gerekir. Kamu ve özel sektör aktörleri, hükümetler, işçi ve işveren kuruluşları, sivil toplum örgütleri, eğitimciler ve medyanın çocuk işçiliği hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu konuda duyarlı hale gelmeleri sağlanmalıdır. Eğitim faktörünün çocuk işçiliği ile mücadeledeki kritik rolü göz önünde bulundurulduğunda, özellikle yoksul aile çocukları için eğitim olanaklarının artırılması ve erişilebilirliğinin sağlanması önemlidir. Yoksulluğun azaltılması için ailelerin gelir düzeylerini arttıracak ekonomik önlemler alınması bu konudaki mücadeleye büyük katkı sağlar. Çocuk işçiliği kullanılan ürünlere karşı tedbirler alınabilir, ürünler “çocuk emeği kullanılmamıştır” etiketiyle pazara sunulabilir. Mevzuattaki eksiklikler giderilerek ve mevzuat etkin bir şekilde uygulanarak, işverenler üzerindeki baskı artırılabilir. Hükümetlerin kurumsal mekanizmalar oluşturarak, sosyal ittifak ve koordinasyon içinde faaliyetlerini yürütmesi, sorunun çözümünde büyük bir mesafe kat edilmesini sağlar.¹²⁶

SONUÇ

21.yüzyıl, dünya barışı, toplumsal adalet ve eşitlik konularında insanlık tarihinin en kapsamlı ilerlemelerine ve mücadelelerine sahne olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle bilgiye erişim ve uluslararası bağlantılar hızla artarken, dünya adeta “küçük bir köy” haline gelmiştir. Artan sosyal, siyasal ve politik bağlantıların etkisiyle, yeryüzünde hem doğal nedenler hem de kolonileşmenin tarihi sonuçları ve kaynakların hoyratça kullanımı gibi beşeri kaynaklı sebeplerden ötürü oluşan fırsat eşitsizlikleri belirgin hale gelmiştir. Büyük resmi fark eden insanlar, bir araya gelip örgütlenerek adalet, hak ve eşitlik mücadelelerini hem ulusal hem de uluslararası alanda yürütmüşlerdir. Temelde, insanların; genelde kurum ve kuruluşların, devletlerin ve hükümetlerin küresel sorunlara karşı duyarlı olmaları ve çözüm odaklı politikaların sonuç vermesi için katkıda bulunmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Modern Çağ, çağdaş ve ilerici söylemlerde bulunsa da savaşların hala devam etmesi, yeryüzünde gelir dağılımının adil olmaması, savunmasız ve güçsüz durumda olan insanların ve hatta ülkelerin güçlü aktörler tarafından sömürülmesi, çoğu kadının hala birçok hakkından mahrum olması, kölelik benzeri uygulamaların devam etmesi, savaşlarda on binlerce sivilin öldürülmesi ve insanlığı ciddi anlamda tehdit eden birçok problemin varlığı insanlık olarak ilerlememizin ne derece olduğu konusunda, akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Daha adil ve barışçıl bir dünyanın hayali kuruluyorsa yapılan kanunlar, sözleşmeler, anlaşmalar, projeler; yayımlanan bildirgeler, protokoller, bültenler, duyurular; düzenlenen konferanslar, oturumlar, seminerler, paneller ve modern dünyanın araç olarak kullandığı birçok unsur, sadece formalitede kalmamalı, uygulamada yeryüzünde yaşayan her fert için daha iyi yaşam koşulları sağlamak adına çaba gösterilmelidir. Sefaletin, yoksulluğun ve eğitimsizliğin nesilden nesile aktarılmasının önüne geçilmeli, her anlamda sağlıklı ve donanımlı kuşaklar inşa edilmelidir. Bu bağlamda, gelecek nesillerin potansiyellerini heba eden ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkan çocuk işçiliği meselesi, uzun vadeli ve sistematik bir plan çerçevesinde, ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş, örgüt ve birliklerin işbirliğiyle, tüm paydaşların iyi niyetli ve aktif katılımlarıyla çözüme kavuşturulmalıdır.

¹²⁵ Çöpoğlu, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5), 677-678.

¹²⁶ Çöpoğlu, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5), 677-8-682.

KAYNAKÇA

- Ak Y, Toktaş D. Çocuk Emegi Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Journal of Social Policy Conferences. Aralık 2021;(81):245-283.
- Atatanır, H. (2022). Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi. Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(2), 205-219.
- Avşar Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk Yoksulluğu. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 12(12).
- Berigel, S., & Eroğlu, İ. (2019). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 39-56.
- Bilgili, Ö. (2018). Çocuk İşçiliğinin Denetimi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 8(2), 195-214.
- Büyüksungur İ. (2022). “Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.(1-52) İzmir.
- Coşan, B. (2019). SANAYİ DEVRİMİ’NDEN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: ŞAHİN PENÇESİNDE YAVRU KUŞ. Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2(2), 286-303.
- Çöpöğlü, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5), 671-685.
- ÇSGB (Data), “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı”, <https://bitly.cx/0GUo>.
- Dirican, R. (2018). Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları. Çocuk Ve Gelişim Dergisi, 2(2), 51-62.
- Erözyürek, A., & Ural, A. (2024). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(1), 523-543.
- Erkut, Z., Balcı, S., & Yıldız, S. (2017). Tarihsel Süreç İçinde Çocuk. Çocuk Ve Medeniyet, 2(3), 17-28.
- Gül, T., & Öztürk, M. (2020). ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(37), 130-148.
- Günöz M. (2007). “Türkiye’ de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gümüş, B., & Acar, M. (2023). TÜRLERİ, NEDENLERİ VE BOYUTLARIYLA TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA YOKSULLUK SORUNU. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5(Özel Sayı), 92-105.
- ILO (Data), “Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol”, <https://bitly.cx/HdVmZ>
- İnsan Hakları Derneği (Data), ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE GENEL BAKIŞ VE MEVSİMLİK TARIMDA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ, https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/cocuk_isciligi.pdf
- İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (Data), “Uluslararası Çalışma Örgütü”, <https://bitly.cx/fk4Bq>
- Kalkınma Atölyesi (2018) Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi Hepsini Çocuk: Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve. (2018). sivilsayfalar: <https://www.sivilsayfalar.org/raporlar/kalkinma-atolyesi-yevmiyeci-yarici-veya-kurekci-hepsi-cocuk-tarimsal-uretimde-ucret-tipleri-ve-cocuk-isciliginin-gorunumleri/>
- Karadoğan, U. C. (2019). “Çocuk ve Çocukluk” Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. Çocuk Ve Medeniyet, 4(7), 195-226.
- Karagözoğlu, Ö., & Babaoğlu, P. (2022). Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı. Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 7(2), 57-75.
- Kurt S. ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN TEMEL ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRKİYE UYGULAMASI. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. Ağustos 2016;(36).
- Lortoğlu, S. C., & Kurtuluş, M. M. (2020). TEKSTİL SEKTÖRÜNDE SURİYELİ ÇOCUK EMEĞİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ. Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 42(1), 124-156.
- Merey, Z. (2016). Çocuk Hakları, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- OECD (Data), 2021, “Poverty Rate” , <https://data.oecd.org/inequality/poverty-rate.htm> , Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2024
- Ongan, N. T. (2017). KAPİTALİZM VE ÇOCUK EMEĞİ. TTB Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi, 16(62), 4-10.
- Özmen, K., & Dönmez, İ. (2021). SOKAKTA ÇALIŞAN/ÇALIŞTIRILAN ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(22), 753-772.
- Özpolat, A. O., & Aktuna, E. (2023). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğuna İlişkin Bir Değerlendirme. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 204-223.
- Sağlam, M., & Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. Çocuk Ve Medeniyet, 1(2), 43-56.
- Samanlı, R. (2023). Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), 94-139.
- Şen, B., & Kahraman, F. (2012). Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Emegi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012(27), 167-189.
- Şirin, M. C. (2016). “Çocuk Hukuku Ne Değildir? ”, Çocuk Ve Medeniyet, 1(1), 49-59.
- TEPAV (Data), TÜRKİYE’DE ÇOCUK YOKSULLUĞU: MEVCUT DURUM VE RİSKLER, https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2024/notlar/turkiyede_cocuk_yoksullugu_mevcut_durum_ve_riskler.pdf , Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2024
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (Data) , “Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı” , https://www.csbg.gov.tr/media/19084/cocuk_isciligi_elkitabı.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (Data), “Uluslararası Çalışma Örgütü”, <https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-calisma-orgutu.tr.mfa>
- T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi (Data), Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (Resmî Gazete Tarihi: 06.04.2004 Resmî Gazete Sayısı: 25425), <https://bitly.cx/agg0>
- T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi (Data), İş Kanunu, (Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22.05.2003, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 10.06.2003 Resmî Gazete Sayısı: 25134), <https://bitly.cx/9eKD>
- Tokathoğlu, Y., & Aykac, G. (2020). HANELERDE ÜCRET KARŞILIĞI ÇALIŞAN ÇOCUK VARLIĞI İLE HANELERİN EKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN İLİŞKİSİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), 1-26.
- TUİK(Data), İstatistiklerle Çocuk, 2023, <https://bitly.cx/0Yrc>
- Tunçcan N. Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. Journal of Social Policy Conferences. Şubat 2012;(43-44).
- UNİCEF (Data), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” , <https://bitly.cx/XHLJv>
- UNICEF (Data), “UNICEF ve Dünya Bankası’nın Ortak Çalışması” , <https://bitly.cx/yU15h> , Erişim Tarihi: Ağustos/2024
- Yüksel, M., Adıgüzel, O., & Yüksel, H. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(4), 23-34.

TÜRKİYE VE DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: ÇOCUK HAKLARINI KORUMAYA VE ÇOCUK İSTİHDAMINI ÖNLEMAYA YÖNELİK ÜLUSAL & ULUSLARARASI YASAL GÜVENCELER

Mısra Yaşar - Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2. Sınıf Öğrencisi

2.lık ödülü

ÖZET

Çocuk işçiliği; Sanayi Devrimi ile had safhaya ulaşmış olmakla birlikte tarihin en arkaik devirlerinden günümüze dek varlığını sürdüren, küçük çocukların çeşitli sebeplerle henüz çocukluk dönemlerini yaşayamadan ağır koşullarda iş hayatına katılması sonucunu doğuran, böylece fiziksel ve zihinsel gelişimlerini tamamlayamamalarına ve dahası ruh ve beden sağlığı açısından olumsuz etkilenmelerine yol açan, okul hayatlarını sekteye uğratarak çocukları almaları gereken eğitimden alıkoyan ve toplumun sosyokültürel yapısını bozarak ekonomik ve toplumsal çöküşler doğuran, tüm dünya ülkeleri için çok ciddi ve büyük bir problemdir. Çocuk işçiliğiyle mücadele için gerek uluslararası gerek ulusal, hem hukuk sahasında hem siyasi alanda adımlar atılmakta ve bu problemin çözümü için yollar aranmaktadır.

Bu çalışmada çocuk ve çocuk işçiliği kavramları tanımlanarak çocukların çalışmasına sebep olan nedenler sıralanmış, çocuk işçiliğinin sonuçları ve toplum üzerindeki etkileri belirtilmiş, çocuk işçiliğiyle mücadele ve Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan çocuk haklarını korumak amacıyla imzalanan uluslararası belgeler analiz edilmiş ve aynı amaç uğruna Türkiye’de atılan adımlar ile mevcut bulunan yasal güvenceler incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, çocuk işçi, çocuk hakları, çocuk işçiliği ile mücadele, çocuk haklarını koruyan uluslararası belgeler, çocuk haklarını korumaya yönelik yasal güvenceler.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Çocuk Kavramı

Çocuk işçiliği kavramını incelemeye önce “çocuk” kavramının sınırlarının çizilmesi gerekir. Çocukluk çağının tam olarak ne zaman sona erdiği her ne kadar farklı kültürlerde farklı şekillerde algılanıyor olsa da somut bir ölçüyü takip etmek adına, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 1. maddesini dikkate almak faydalı olacaktır. Bu maddeye bakıldığında; çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç -mahkeme kararıyla ergin kılınma gibi- 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayıldığı görülür. Aynı esas Türk Medeni Kanunu’nun 11. maddesinde de yer alır. Fakat elbette ki bu, genel geçer bir kural olarak sayılamaz. Öyle ki bazı toplumlarda ergin sayılabilmek için yalnızca yaş koşulunu sağlamak değil, bazı sosyal ve geleneksel görevleri de yerine getirmiş olmak

aranır. Böyle toplumlarda kişinin 18 yaşına basmış olması, yapması gereken görevleri yapmadığı sürece bir anlam ifade etmeyecektir. Fakat bütün farklılıklar bir yana tüm kültürlerde ortak olarak çocukluk dönemi; insanoğlunu yetişkinlik dönemine hazırlayan ve korunma, barınma, eğitim gibi ihtiyaçlarının önemli ölçüde hissedildiği, ayrıca çocuğun yetişkinlik çağının kalitesinin şekillendiği mühim bir dönemi ifade etmektedir.¹

1.2 Çocuk İşçi Kavramı

“Çocuk” kavramına az çok bir anlam yükleyebildiğimize göre sıra, “çocuk işçi” kavramının açıklanmasına gelir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) tanımına göre bir çocuğun çocuk işçi sayılabilmesi için yaptığı işin ekonomik bir değer ürettiği olması, bu iş neticesinde eğitim süreçlerinden alıkonması, işten fiziksel, duygusal veya ruhsal olarak olumsuz etkileniyor olması gerekir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’na (UNICEF) göre ise çocuk işçilik, çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan bir işte çalışması şeklinde tanımlanır. Dolayısıyla her çalışan çocuk, bizim incelediğimiz türden bir çocuk işçi değildir. Örneğin çocuğun kendi isteğine bağlı olarak okuldan arta kalan vakitlerde bir meslek öğrenmek için çalışması çocuk işçilik kapsamına girmez. Bu açıdan özetle çalışan bir çocuğun “çocuk işçi” olarak adlandırılabilmesi için işin temelde “ekonomik bir değer üretimine” dayanması ve çocuğa zarar verici olması gerekir.²

ILO’nun 1992 yılında yayınladığı Dünya Çalışma Raporu’na göre çocuk istihdamı aşağıdaki özellikleri taşımaktadır:³

- Çok genç yaşta çalışmaya başlamak,
- Uzun çalışma süreleri,
- Gerek bedensel gerekse psikolojik açıdan kapasitelerini zorlayan koşullarda faaliyet göstermek,
- Çok az bir ücret karşılığı çalışmak,
- Bedensel, ruhsal ve psikolojik gelişimlerini engelleyen; sürekli tekrardan ibaret monoton işlerde çalışmak,
- Baskı, korku ve tehdit altında çalıştırılmak ve buna bağlı olarak heves duymadan faaliyet göstermek,
- Sokaklarda çalışmak.

Ayrıca belirtmek gerekir ki her ne kadar 18 yaş altındaki her birey çocuk olarak kabul edilse de ILO’ya göre 15-24 yaş grubundaki işçiler “genç işçi”dir. Bu durumda çocuk işçilik, 15 yaşını doldurmamış bir çocuğun ekonomik bir değer üretimi amacıyla, kendisini eğitiminden ve fiziksel, ruhsal, duygusal gelişiminden alıkoyacak bir işte çalışmak zorunda olmasıdır. 4857 Sayılı İş Kanunu’na da bu anlayış yerleşmiş ve 15 yaşından büyük çocuklar genç işçi olarak adlandırılmıştır.

¹ Mustafa Çöpoğlu, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, 2018, s.361.

² Öznur Karagözoğlu & Pelin Babaoğlu, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.2, s.59.

³ Nilgün Tunçcan, *Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu*, s.253.

(Bin kişi)

Yaş Grubu, Cinsiyet ve Ekonomik Faaliyet Koluna Göre Çalışan Çocuklar				
Yaş Grubu ve Cinsiyet	Ekonomik Faaliyet Kolu			
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
ERKEK	143	141	223	507
5-14	58	15	28	101
15-17	85	126	195	406
KADIN	78	29	104	211
5-14	36	2	7	45
15-17	42	27	97	166

TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri, Ekim-Aralık, 2019

2. ÇOCUK İSTİHDAMININ NEDENLERİ, SONUÇLARI VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1 Çocuk İstihdamının Nedenleri

Çocuk istihdamının bölgeden bölgeye ve kültürden kültüre değişen birçok nedeni olabilir ve bunların hepsini sıralayabilmek şu aşama için pek mümkün değildir. Fakat genel bir çerçeve çizilebilir. Çocuk istihdamının nedenleri olarak yoksulluk, işsizlik, işverenlerin çocuk iş gücüne talebi, göç, gelenekler, eğitim imkanlarının yetersizliği, mevzuatın yetersizliği ve etkin uygulanmaması sayılabilir.⁴

2.1.1 Yoksulluk

Yoksulluk, çocuk istihdamına yol açan ve çocukları çok ağır işlerde çalışmaya iten en temel faktördür. Dolayısıyla topluma yoksulluğun hâkim olduğu her yerde, çocuk işçi çalıştırma olgusu ile birlikte işin sömürücü olma özelliği de artmaktadır.⁵ Ayrıca yoksul ailelerin kazançlarının önemli bir kısmı temel gıda maddelerine ulaşabilmek için kullanıldığından çocuk emeği, ailenin yaşamını sürdürebilmesi açısından belirleyici hale gelmekte ve yoksulluk artışı ile çocuk emeği sömürüsü doğru orantılı ilerlemektedir.⁶ Başka bir deyişle çocuğun çalışması, ailenin ekonomik düzeyinin açlık sınırına dayanmaması açısından vazgeçilmez hale gelir.⁷ ILO’nun raporuna göre çalışan çocuklar aile gelirinin %20-25’ini oluşturmaktadır.

2.1.2 İşsizlik

Ailedeki yetişkinlerin düzenli iş ve gelirden yoksul olmaları da çocukların küçük yaşlarda emek piyasalarında yer almalarına neden olur. Yetişkinlerin aileyi geçindirecek yeterli parayı kazanamaması çocukların da bu amaçla istihdam edilmesi sonucunu doğurur. 1994 yılında yapılan çocuk istihdamı anketi sonucu TÜİK verileri Türkiye’de ekonomik açıdan aktif olan ve 6-14 yaş grubuna mensup bulunan çocuklarına %21’inin aileleri öyle istediği için çalıştığını ortaya koymaktadır.⁸

TÜİK verilerine göre 15 ve daha yukarı yaşta kişilerde işsiz sayısı 2024 yılı Ocak ayında bir önceki aya

⁴ Ali İhsan Burak Dur & Mustafa Öztürk, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, S.3, s.615.

⁵ UNICEF, *The State of The World’s Children*, 1997, s. 20.

⁶ Nilgün Tunçcan, *Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı*, İstanbul, 1999, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.245.

⁷ Mustafa Çoçoğlu, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, 2018, s.370.

⁸ Özcan Karabulut, “Çocuk İşçiliğinde Mevcut Durum”, *Sendikal Eğitim Atölye Çalışmaları*, İstanbul, 1999, s. 273.

göre 85 bin kişi artarak 3 milyon 214 bin kişiye ulaşmıştır. Bu durum çocuk işçi sayısında hatırı sayılır bir yükselmeye neden olacaktır.

(Bin kişi)

Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar						
Yaş Grubu ve Cinsiyet	ÇALIŞMA NEDENİ					Toplam
	Hane halkı gelirine katkıda bulunmak	Hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak	İş öğrenmek, meslek sahibi olmak	Kendi ihtiyaçlarını karşılamak	Diğer	
ERKEK	129	183	158	37	1	508
5-14	9	73	14	4	1	101
15-17	120	110	144	33	-	407
KADIN	38	75	90	9	-	212
5-14	8	35	1	1	-	45
15-17	30	40	89	8	-	167

TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri, Ekim-Aralık, 2019

2.1.3 İşverenlerin Çocuk İşgücüne Talebi

Kimi teorisyenlere göre çocuk istihdamı sorununda belirleyici olan temel unsur yoksulluktan ziyade ekonomik çıkarları gereği çocuk çalıştırmayı daha rasyonel bulan işverenlerdir.⁹ Çünkü çocuklar yetişkinlere göre daha az maliyetli ve daha uysaldır. Özellikle kayıt dışı çalışan küçük işyerleri ve enformel sektörde bu daha yaygın görülür. Bunun yanı sıra çocukların fiziki yapılarının ve özellikle parmaklarının bazı işler için çok uygun olması işverenlerin çocuk işgücüne talebini yoğunlaştırır, el dokuması halılar buna örnektir. Fakat ILO tarafından Hindistan’da yapılan araştırmada yetişkinlerin de en az çocuklar kadar güzel el dokuma halılar yapabildiği ortaya çıkmıştır.

2.1.4 Göç

Savaş, siyasi zulüm, insan hakları ihlalleri, doğal afetler gibi nedenlerle bir ülkeden başka ülkeye zorunlu göçler gerçekleşebilir. Bunun çocuk işçilik olgusuna etkisi aslında yine yoksulluk bakımındandır. Yaşadıkları ve tanıdıkları yeri, işlerini, okullarını bırakarak zorunlu olarak ülkesini değiştiren insanları yeni taşındıkları ülkede büyük bir yoksulluk dalgası beklemektedir. Örnek olarak 2011’de başlayan Suriye İç Savaşı sonucunda ülkemize yüksek sayıda mülteci göçü gerçekleşmiştir. Mayıs 2024 itibarıyla Türkiye’de “geçici koruma” statüsündeki Suriyeli sayısı resmi rakamlara göre 3 milyon 115 bin 536 kişidir. Suriyeli mültecilerin yerlerinden edilmeleri sonucu varlıklarının tükenmesi, insani yardımda meydana gelen azalma, hayat pahalılığı, düşük ücrete çalışma, iş bulamama, istihdam fırsatlarına erişimdeki zorluklar, geçim sıkıntısı, yoksulluk ile birlikte Suriyeli çocuk işçilerin iş hayatındaki yeri çoğalmıştır.¹⁰

Ülkemiz sınırları içerisinde kırsaldan kente göç eden aileler için de Suriyeli mülteciler bakımından

⁹ Nilgün Tunçcan, *Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu*, s.244.

¹⁰ Muazzez Harunoğulları, “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, *Göç Dergisi*, 2016, C.3, S.1, s.29-63.

bahsettiğimiz durumun aynısı geçerlidir. Kente çalışmak için gelen yoksul ailelerin çocukları da genel olarak istihdam edilmekte ve ailenin geçimini sağlamak için katkıda bulunmak zorunda kalmaktadır. Kaldı ki zaten bu çocuklar göç etmeden önce de tarlada veya hayvanları otlatarak çalışma hayatına çoktan girmiş sayılmaktadır.

2.1.5 Gelenekler

Özellikle tarım toplumuna has yaklaşım ile erken sanayileşme dönemine özgü sosyokültürel bakış açısı çocuk işçiliğini olağan karşılamakta, hatta bazen de gerekli görmektedir. Çünkü aile geleneğinde çocukların çalışması, genç yaşta sorumluluk bilincini kazanması ve ailelerine maddi olarak destek olması anlayışı hüküm sürmektedir.¹¹ Bu anlayışa göre çocukların çalışmaya başlayıp hayatın zorluğunu küçük yaşta tatması, para kazanmanın ne kadar zor bir şey olduğunu öğrenmesi onların gelişimi için faydalıdır.

Kırsal kesimlerde çocukların tarlada çalışması veya ebeveynleri tarlada çalıştığından ev işlerini yapması, hayvanları otlatması, kardeşlerine bakması gibi görevleri üstlenmeleri oldukça normal karşılanır. Çocuk, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, toplum da bu yapıyı normal karşılamakta ve kültürel bir değer olarak benimsemektedir.¹² Kırdan kente göç sonrasında bu anlayış kente de taşınmış olur, çocuk ücretsiz aile işçisi olmaktan çıkar ve para karşılığı bir işyerinde çalışmaya başlar. Böyle durumlarda çocuğun çalışma yaşamında ücretli olarak yer alması, ailesine parasal katkı sağladığı için ücretsiz aile işçisi olmasına göre daha çok kabul görmektedir.¹³

2.1.6 Eğitim İmkanlarının Yetersizliği

Çalışan çocuklar çoğunlukla eğitimlerini yarıda bırakmakta veya düzenli olarak okula gidemediklerinden, ders çalışacak vakit bulamadıklarından okulda başarısız olmaktadır. Bu noktada ailenin eğitime olan bakış açısı da büyük önem taşır. Belirli eğitim seviyesine ulaşamamış ailelerde, çocuğun eğitimi hakkındaki fikir genel olarak olumsuz olmakta ve çocuğun çalışarak hem meslek edinmesi hem de ev bütçesine katkıda bulunması daha çok kabul görmektedir. Böyle durumlarda çocuğun eğitimini yarıda bırakıp küçük yaşta tamamıyla iş hayatına atılması kaçınılmaz olur. Bu sorunların çözümü, eğitimin belli bir yaşa kadar zorunlu olmasıdır. Eğitimi olmazsa olmaz olarak görüp her çocuğun temel eğitimden geçmesini sağlayan, 14 yaşına kadar olan sürede zorunlu olarak eğitim almalarına imkân yaratan ülkelerde ve toplumlarda çocuk işçi sayısının azaldığı görülmektedir.¹⁴ Çocuk hem işi hem okulu aynı anda götüremediğine göre, bu ikisinden birini seçmesi gerektiğinde, devlet ona bir seçim hakkı tanımayarak zorunlu eğitim sebebiyle onu okula gönderecek ve böylece çocuğun iş hayatından korunmasını sağlamış olacaktır.

Türkiye’de zorunlu eğitim 1997 yılında 8 yıla çıkarılmış, 2012 senesinde de 12 yıl olmuş fakat mecburi eğitim yaşı olan 14 yaşını doldurduktan sonra çocukların eğitimlerini dışarıdan tamamlamalarına olanak sunulmuştur. Bu konu hakkındaki istatistikler incelendiğinde; 1999 yılında 15-17 yaş grubunda çalışan

çocuk sayısının 1 milyon 21 bin,¹⁵ 2006 yılında ise bu sayının 605 bin olduğu görülmektedir.¹⁶ 1999 yılıyla karşılaştırıldığında 2006 senesinde çalışan çocuk sayısı azalmıştır. Bu azalma, 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitimin çocuk işçiliğiyle mücadeleye verdiği olumlu katkının yansımasıdır. TÜİK verilerine göre 2012 yılında %15,6 olan 15-17 yaş grubu çocukların iş gücüne katılım oranı, 2016 yılında %20,8’e, 2018 yılında %21,1’e yükselmiştir. Bu durumda 2012 yılında getirilen 12 yıllık zorunlu eğitimin aynı etkiyi yapamadığı görülmektedir çünkü 14 yaşından sonra eğitimi dışarıdan tamamlama olanağı sunulması çocukların okula gitmeyerek işe girmelerine sebep olmuştur.¹⁷

2.1.7 Mevzuatın Yetersizliği ve Etkin Uygulanmaması

Mevzuat eksikliklerinin yanı sıra, mevzuatın etkin uygulanmaması çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını güçleştiren bir başka nedendir. İş Kanunu kapsamında olan işyerlerinin denetiminin çocuk işçiliği özelinde yapılmaması, denetim yapan kurum ve kişilerin konuya duyarlılığı ile farkındalık düzeylerinin yeterli olmaması bu alandaki ciddi sorunlardır.¹⁸

2.2 Çocuk İstihdamının Sonuçları ve Toplum Üzerindeki Etkileri

Çocukların henüz zihinsel ve fiziksel gelişimini tamamlayamamışken yetişkinler tarafından yapılması gereken ağır işlerde çalıştırılması, onları her açıdan olumsuz etkiler. Ortaya eğitimsiz, sağlıksız, fizyolojik ve psikolojik olarak yeterince gelişmemiş bireyler çıkar ve bu durum hem toplumsal yapı hem de ülkenin ekonomik kalkınması açısından sorun oluşturur.¹⁹ Çocukların çalışmak için eğitimlerini yarıda bırakması ülkedeki nitelikli nüfusun azalmasına neden olur ve böylece yoksulluk düzeyi yükselir, yoksulluk düzeyi yükseldikçe çocuk istihdamı da artar; bu bir döngü şeklinde devam eder.

Çalışan çocuklarda yorgunluk, bıkkınlık, ilgisizlik, içe kapanıklık, kendilerini değersiz hissetme, sigara, alkol ve uyuşturucu kullanma, düşük gücünün kısıtlanması ve duygusal bozukluklar gibi semptomlar görülür.²⁰ Para kazanma görevi onlara yetişkin kimliği yüklerken ebeveynlerine itaat etme zorunluluğu karşısında çocuk kimlikleri ağır basar ve bu ikilem, çocukların zihninde büyük bir kimlik çatışmasını doğurur.²¹

Kısacası çocuk istihdamı; çocuklara bedensel, ruhsal ve zihinsel kapasitelerini aşan sorumluluklar yüklemek suretiyle gerçekte “istismara” dönüşmüş bir mekanizmayı ifade etmektedir. Üstelik küçük işletmelerde çalışan bu çocukların her türlü sosyal güvenceden, sağlıklı çalışma koşullarından ve emeklerinin karşılığı olan maaştan yoksun bırakılması bu istismarı daha da derinleştirmektedir.²²

¹⁵ UNICEF, *Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu*, 2011.

¹⁶ TÜİK, *Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları*, 2012.

¹⁷ Ayça Kırcı Kurt, “Çocuk İşçiliğine Yönelik Kamu Politikası Analizi”, *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırma Dergisi*, 2021, C.1, S.2, s. 45.

¹⁸ ÇSGB, *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı*, Ankara, 2017, s.16.

¹⁹ Zafer Kaplan, *Çocuk İstihdamı*, Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s.39.

²⁰ Zafer Kaplan, a.g.e., s.42.

²¹ Jean-Maurice Derrien, *Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika ve İş Denetimi*, Ankara, 1995, s.66.

²² Nilgün Tunçcan, *Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu*, s.254.

¹¹ ÇSGB, *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı*, Ankara, 2017, s.16.

¹² Ali İhsan Burak Dur & Mustafa Öztürk, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, S.3, s.619.

¹³ Yener Şişman, “Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2004, Cilt:7, S:2, s.5.

¹⁴ Gordon Betcherman, “Çocuk İşçiliği ve Eğitim Çocuk Hakları”, *Dünya Bankası*, 2003.

(Bin kişi)

Cinsiyete ve Çalışan Yerde Karşılaşılan/Karşılaşılabilecek Olumsuz Durumlara Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar			
Fiziksel Sağlığı Olumsuz Etkileyen Faktörler	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar		
	Kadın	Erkek	Toplam
Göz yorgunluğu ve görsel odaklanma	2	30	33
Kimyasal madde, toz duman veya zararlı gazlar	16	62	78
Gürültü veya şiddetli sarsıntı	7	65	72
Aşırı sıcak/soğuk ya da aşırı nemli/nemsiz bir ortamda çalışma	13	80	93
Zor duruş şekli veya harekete maruz kalma ve ağır yük taşıma	17	56	73
Kaza riski	2	43	45

TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri, Ekim-Aralık, 2019

(Bin kişi)

Cinsiyete ve Çalışan Yerde Karşılaşılan/Karşılaşılabilecek Olumsuz Durumlara Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar						
Cinsiyet	Herhangi bir yaralanma/sakatlanma yaşama durumu		İşyerinin çalışma koşullarından kaynaklı herhangi bir rahatsızlık geçirme		Fiziksel, sözlü şiddet veya kötü muameleyle maruz kalma	
	Maruz kalan	Tanık olan	Maruz kalan	Tanık olan	Maruz kalan	Tanık olan
ERKEK	8	20	4	10	1	7
KADIN	1	12	0	6	0	4
TOPLAM	9	32	4	16	1	11

TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri, Ekim-Aralık, 2019

3. ÇOCUK HAKLARINI KORUMAYA VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK İMZALANMIŞ ULUSLARARASI BELGELER VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

3.1 Yirminci Yüzyıla Gelene Dek Yapılan Düzenlemeler

Çocukların çalıştırılması dünya tarihinin ilk gününden beri süregelen bir olgu olmakla birlikte 16. yüzyılda Amerikada köle ticareti ve 18-19. yüzyılda İngiltere’de Sanayi Devrimi ile had safhaya ulaşmış ve trajik boyutlara gelmiştir. Öyle ki o dönem İngiltere’de fabrikada çalışan çocukların yaşları 6’ya kadar

inmiş, günlük çalışma saatleri 18 saati dahi bulabilmiştir.²³

18. yüzyıl İngiltere’inde ayrıca baca temizliği için de çocuk işçiler kullanılmıştır. 1788 tarihinde “Baca Temizleyicileri Kanunu” (Chimney Sweepers Act) kabul edilmiştir.²⁴ Bu kanun ile 8 yaşından küçüklerin çırak olarak alınamayacağı, aynı anda 6’dan fazla çırak çalıştırılmayacağı ve ustanın sözleşme ihlali yapması durumunda alacağı ceza gibi esaslar düzenlenmiştir.

1802 yılına gelindiğinde dünyada ilk kez İngiliz parlamentosunda “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa” (Health and Morals of Apprentices Act) isimli iş sağlığı yasası kabul edildi. Bu yasa ile çocukların çalışma süresinin maksimum 12 saat olabileceği, saat 21.00 ila 06.00 arası çocukların çalıştırılmayacağı, fabrikada temiz hava akışının sağlanması için yeterli sayıda pencerenin bulunması gerektiği, çocukların çıraklık dönemlerinin en az 4 yılı boyunca okuma, yazma, aritmetik öğrenmek için okula gitmesi gerektiği gibi düzenlemeler yapıldı.²⁵ Bu yasa, bir yandan çocukların korunması gerektiğini ifade ederken diğer yandan da çocukların o tarihe kadar hangi şartlarda çalıştırıldığını ortaya koymuş oluyordu.²⁶ Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa’yı ihlal eden işverenler için belirli bir miktar para cezası öngörülmüştü. Fakat yasa hedeflediği amaca ulaşamadı çünkü yasanın uygulanıp uygulanmadığını denetlemesi için bir denetim müfettişliği kurulmamıştı.

Sonrasında İngiltere’de birtakım başka düzenlemeler yapılmış olsa da aralarından en dikkat çekici olanlardan biri de 1833 yılında kabul edilen “Fabrika Yasası” (Factories Act) olacaktır. Çünkü bu defa yasayla getirilen düzenlemeleri denetleyecek makam olarak fabrika müfettişliği öngörülmüş ve önceki kanunlardaki eksiklik giderilmiştir. 1878’de ise bu yasa daha da genişletilmiş, eksik kısımları giderilmiş ve İngiltere’deki tüm fabrikalar için geçerli hale getirilmiştir.

3.2 ILO’nun Kuruluşu ve Çocuk İşçiliğini Önlemeye ve Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Yaptığı Düzenlemeler

I. Dünya Savaşı’nın ardından işgücünde meydana gelen kayıplar ve ekonomideki bozulmalar sebebiyle uluslararası çalışma hayatının düzene sokulmasına yönelik olarak görüşmelere yeniden başlanmıştır. Bu amaçla barış görüşmelerinin yapıldığı Paris Barış Konferansı’nda çalışma hayatının düzenlenmesine ve ekonominin düzeltilmesine ilişkin uluslararası bir yapının oluşturulmasına karar verilmiştir. Uluslararası çalışma standartlarının oluşturulması, katlanarak büyümüş olan sosyal ve ekonomik sorunların aşılması, gerekli reformların yapılması için International Labour Organisation (ILO) 1919’da Versay Anlaşması ile kurulmuştur.²⁷

Böylece 20. yüzyıla gelindiğinde çocuk işçiliğine dair hukuki düzenlemeler büyük bir ivme kazanarak dünyaya yayılmaya başlamıştır. 1919 senesinde ILO’nun kabul ettiği ilk uluslararası sözleşmede “Sınai İstihdamda Alt Yaş Sınırı”, “Gençlerin Gece İşleri”, “Çalışma Saatleri”, “İşsizlik” gibi konular yer almıştır.

²³ Zakir Avşar & Eren Ögütoğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Ankara, 2012, C.2, S.1, s.13.

²⁴ 24 Gulu Şihaliyev, *Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.35.

²⁵ Gulu Şihaliyev, *a.g.e.*, s.35.

²⁶ Zakir Avşar & Eren Ögütoğulları, *a.g.e.*, s.13.

²⁷ Atatürk Ansiklopedisi, *Uluslararası Çalışma Örgütü (1919)*, [Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/uluslararasi-calisma-orgutu-1919/>, Erişim Tarihi: 08.08.2024]

1973 yılında tüm çocuk işçileri kapsamına alan 138 numaralı “Asgari Yaş Sözleşmesi”ni kabul etmiştir. 1992’de “Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı”nı (IPEC) başlatmış, 1995’te Kopenhag Sosyal Gelişme İçin Dünya Zirvesi’nde çocuk işçiliğinin yasaklanması için bütün ülkelere çağrıda bulunmuştur. 1998’de “İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi”ni kabul etti ve böylece ILO üyesi tüm devletler çocuk işçiliğini ortadan kaldırma yükümlülüğü altına girdi. 1999’da “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi”ni kabul etti.²⁸ Bunlar dışında çocuk işçilikle ilgili pek çok inceleme raporları, mücadele programları hazırladı.

ILO, çocuk işçiliğine tamamen son verebilmeyi hedefleyerek bununla ilgili çalışmalarını hala sürdürmektedir.

3.3 Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler’in Kuruluşu ve Çocuk İşçiliğini Önlemeye ve Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Yaptığı Düzenlemeler

Milletler Cemiyeti; I. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkımdan sonra, ILO ile aynı anda, Versay Antlaşması ile kurulmuş ve 10 Ocak 1920’de yürürlüğe girmiştir. Kuruluşu ile Milletler Cemiyeti dünyada kalıcı barışı, adaleti, güvenliği sağlamak ve uluslararası sorunları iş birliği ile çözmek, uluslararası hukuk kurallarını hâkim kılmak amacıyla faaliyet gösterecek ilk evrensel örgüt olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle anlamını yitiren cemiyet, savaş sonrası 18 Nisan 1946’da dağılmıştır. Milletler Cemiyeti tecrübesi Birleşmiş Milletler’in kurulması ve yapacağı faaliyetlerde önemli rol oynamıştır.²⁹

Birleşmiş Milletler ise aslında Milletler Cemiyeti’nin devamı olarak II. Dünya Savaşı sonrasında, 24 Ekim 1945’te kurulmuştur. Amaçları Milletler Cemiyeti ile aynıdır.

Bu bölümde Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilmiş olan ve dünya çocuk hakları tarihindeki en önemli belgeler diyebileceğimiz uluslararası bildirge ve sözleşmeler kronolojik sıraya göre incelenecektir:

3.3.1 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen 5 maddelik Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile çocukların yaşatılmaları, geliştirilmeleri ve korunmaları uluslararası düzeyde ilk defa temel bir ilke olarak kabul edilmiştir.³⁰ Türkiye ise 1928 senesinde sözleşmeye taraf olmuştur. Bu bildirmede çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşayarak maddi ve manevi gelişimini gerçekleştirmesi; çocukların açlığa, hastalıklara, her türlü istismara ve kimsesizliğe karşı korunması ayrıca felaket anında yardımın öncelikle çocuğa yapılması ve çocukların kardeşlik duygusu içinde eğitilmeleri gibi konulardan bahsedilmiştir.³¹ Milletler Cemiyeti’nin sona ermesiyle bu bildirme de hukuki geçerliliğini yitirmiştir.

²⁸ Zakir Avşar & Eren Ögütoğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Ankara, 2012, C.2, S.1, s.13-14.

²⁹ Atatürk Ansiklopedisi, *Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti ve Türkiye)*, [Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemiyet-i-akvam-milletler-cemiyeti-ve-turkiye/>, Erişim Tarihi: 08.08.2024]

³⁰ Sevil Lale Korkut, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2016, S.36, s. 104.

³¹ Gulu Şihaliyev, *Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.39.

3.3.2 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

20 Kasım 1959’da ilan edilen BM Çocuk Hakları Bildirgesi’nde çocuklara ayrımcılık yapılmaması, çocuğa kendisini özgürce gerçekleştirme fırsatı verilmesi, doğumdan itibaren bir kimlik ve vatandaşlık kazandırılması, sosyal güvenlik haklarından yararlandırılması, engelli çocuklara gereken bakım ve tedavinin gösterilmesi gibi 10 temel ilke yer almıştır.³² Fakat herhangi bir yaptırım gücü, denetim mekanizması içermediğinden imzalayan devletlerin iyi niyet ifadesi olmaktan öteye gidememiştir.³³

Bu bildirmeden sonra, bu bildirme doğrultusunda Türkiye’de de bir bildiri kabul edilmiştir. 28 Haziran 1963 günü UNESCO Türkiye Milli Komisyonu tarafından kabul edilen Türk Çocuk Hakları Bildirisi; çocuğun yetiştirilmesi ve uygun bir eğitim görmesi gerektiği, bu amaç uğruna her resmi ve özel kurumun elindeki olanakları kullanmak yükümlülüğü altında olduğu, 16 yaşından önce hiçbir çocuğun eğitiminden alıkonularak çalıştırılmayacağı, uyum sorunu yaşayan çocukların iyileştirilmeleri ve durumlarına uygun bir meslek kazanmaları için yetiştirilmelerinin hem ana baba hem de devletin sorumluluğunda olduğu gibi düzenlemeler getiren 6 maddeden oluşur.

3.3.3 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Birleşmiş Milletler tarafından 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe konan ve Türkiye’nin de 2000 senesinde taraf olduğu bu sözleşme ile çocuk ve gençlerin korunması, gerekli yardımların yapılması, onların ahlaklarını bozacak ve gelişimlerini tehlikeye atacak işlerde çalışmalarının engellenmesi, devletin belli bir yaşın altındaki çocukları ücretli olarak istihdam etmesinin yasaklanması gibi konular düzenlenmiştir.³⁴

3.3.4 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990’da yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 14 Eylül 1990’da imzalamış, 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe koymuştur fakat 17, 29 ve 30. maddeleri 1982 Anayasası ile Lozan Antlaşması’nın hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmuştur. Bu sözleşmeye Türkiye de dahil olmak üzere 196 ülke taraf olmuştur. Sözleşmenin 43. maddesi uyarınca taraf devletlerin bu sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirip getirmediğini incelemek amacıyla Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. Taraf devletler her beş yılda bir bu kurula rapor sunarlar.

Sözleşme; bir önsöz, üç kısım ve 54 maddeden oluşur. Birinci kısımda başlıca dört hak grubu olan medeni haklar, ekonomik haklar, sosyal haklar ve kültürel haklar çerçevesinde çocuk haklarına ilişkin genel kurallara yer verilir. Bu haklar ırk, din, dil, renk ayrımı yapılmadan tüm çocuklar için geçerlidir. İkinci kısımda ise taraf devletlere, bu sözleşmenin kural ve ilkelerinin vatandaşlarına tanıtılması ve öğretilmesi yükümlülüğü yüklenmiştir. Ayrıca devletlerden, sözleşmenin yerine getirilip getirilmediğini denetlemeleri amacıyla bir Çocuk Hakları Komitesi kurulması da istenmiş, komiteye üye seçimi ve çalışma usullerinin nasıl olacağı gibi esaslar açıklanmıştır. Üçüncü kısmı ise sözleşmenin taraf devletlerce

³² Şeref Ünal, *İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Basımevi, Ankara, 2001, s.46.

³³ Sevil Lale Korkut, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2016, S.36, s. 105.

³⁴ ÇSGB, *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı*, Ankara, 2017, s.25.

imzalanmasına, onaylanmasına, yürürlüğe girmesine, sözleşmeye katılma usullerine, değişiklik önerilerinin değerlendirilmesi ile çekimsiz kalma koşul ve usullerine, taraf devletlerin sözleşmeyi yazılı olarak fesih haklarının usulleriyle bunun sonuçlarına, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin sözleşmenin tevdi makamı olduğuna ve İngilizce, Arapça, Çince, İspanyolca, Fransızca ve Rusça olan metinlerin de aynı derecede geçerli olduğuna ilişkin kurallardan oluşmaktadır.³⁵

Bu sözleşmeye ek olarak iki adet de protokol hazırlanmıştır: Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol ve Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol. Bunlardan ilki 20 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilirken ikincisi aynı yılın 25 Mayıs gününde kabul edilmiştir.

Peki bu çalışma için büyük önem taşıyan, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile korunan çocuk hakları nelerdir? Aşağıdaki tabloda hakların hepsi değil fakat en önemli görülenleri listelenmiştir:

Medeni Haklar	Ekonomik Haklar	Sosyal Haklar	Kültürel Haklar
<ul style="list-style-type: none"> ○ Irk, renk, cinsiyet, dil vb. nedenlerle ayrımcılığa uğramama hakkı ○ Yaşama hakkı ○ Bilgi isteme hakkı ○ Yabancı devlette olan ailesiyle kişisel ilişki kurma hakkı ○ Görüşlerini ifade edebilme hakkı ○ Düşüncelerini açıklama özgürlüğü ○ Din ve vicdan özgürlüğü ○ Barış içinde toplanma özgürlüğü ○ Çocuğun ona zarar veren her türlü sömürüye karşı korunması hakkı ○ 15 yaşından küçüklerin silahlı çatışmaya doğrudan katılmamaları, korunmaları ve askere alınmamaları hakkı ○ Anne ve babasının kim olduğunu bilme ve onlar tarafından bakılmasını isteme hakkı vb. 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Çocuğun dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı ○ Ekonomik sömürüye ve onun her türlü gelişimine zarar verecek çalışmalara karşı korunma hakkı ○ İşe kabul yaşının ve çalışma koşullarının düzenlenmesi ○ İslah ve topluma kazandırma vb. 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Kamu ve özel kuruluşlardan, adli ve idari makamlardan çocuklarla ilgili hususlarda çocuğun yararının etkili biçimde korunmasını isteme hakkı, ○ Ruhsal esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığının geliştirilmesi için ulusal ve uluslararası belgelerin edinilmesi hakkı ○ Bu sözleşmedeki hakların korunabilmesi için her türlü önlemin alınması hakkı ○ Çocuğun devletten özel koruma ve yardım istemesi hakkı ○ Evlatlığa verilmesini istemesi hakkı ○ Çocuğun sosyal güvenceye kavuşturulması ○ Çocuğun uyuşturucu maddelere ve cinsel sömürüye karşı korunması hakkı vb. 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesinde, rehberlik yapılmasında, yönlendirilmesinde ana babanın veya vasi gibi kendisinden sorumlu olan kimselerin haklarına ve ödevlerine saygılı olmak ○ Kimliğinin ve aile bağlarının korunması ve bunlara saygı gösterilmesi ve bu konulara yasa dışı müdahalede bulunulmaması ve bunlardan yoksun bırakılmaması ○ Çocuk kitaplarının üretilmesi ile yayılmasının teşvik edilmesi ○ İlköğretimin zorunlu parasız olması ○ Çocuğa sanatsal yaşama ve uygun eğlencelere katılma hakkının tanınması vb.

Bu haklar listesinin oluşturulmasında Ali Naim İnan'ın adı geçen eserinden yardım alınmıştır.

³⁵ Ali Naim İnan, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, AÜHF Dergisi, Ankara, 1995, C.44, S.1-4, s.766-774

3.4 Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Çocuk İşçiliğini Önlemeye ve Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Yaptığı Düzenlemeler

Avrupa Konseyi (AK), 5 Mayıs 1949 tarihinde, II. Dünya Savaşı'ndan büyük maddi ve manevi kayıpla çıkan Avrupada halklar arasında uzlaşmayı sağlamak ve kıtada süregelen gerginlik ve çatışmanın yerine; ortak kurumlar, standartlar ve sözleşmelere dayalı güven ve iş birliği ortamı tesis etmek amacıyla kurulmuştur.³⁶

Avrupa Birliği (AB), yirmi yedi üye ülkeden oluşan ve toprakları büyük ölçüde Avrupa kıtasında bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir. 1993 yılında, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi sonucu, var olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yeni görev ve sorumluluk alanları yüklenmesiyle kurulmuştur.³⁷

AB ve AK, örgüte üye olan tüm devletleri kapsayacak yasal düzenlemeler yapmakta ve bu şekilde çocuk işçiliğine karşı mücadelesini sürdürmektedir. Bu bölümde bu düzenlemelerden en önemli görülenlerine değinilecektir:

3.4.1 Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Konseyi kendi amacına uygun olarak insan haklarını korumak ve insanlar arasında sosyal adaleti temin etmek, aynı zamanda da çocukların ve gençlerin korunması hakkına da vurgu yapmak maksadıyla Avrupa Sosyal Şartı'nı 18 Ekim 1961 tarihinde kabul etmiş, bu şart 26 Mart 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁸ Bu belgede çocuk işçilikle ilgili doğrudan ve dolaylı düzenlemeler yer almaktadır. Asgari çalışma yaşının hafif işler için 15 ve ağır işler için 18 olması, çocukların eğitimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmamaları ve eğitimin ücretsiz olması, çalıştıkları işlerde başlarına gelebilecek tehlikelere karşı korunmaları, 18 yaşından küçük işçilere düzenli sağlık kontrolleri yapılması ve yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkına sahip olmaları, devlet tarafından çocuklara özel yardımlar yapılması gerektiği gibi esaslardan bahsedilir.

3.4.2 89/391/EEC Sayılı İşte Çalışanların Sağlık ve Güvenliklerini İyileştirmeye Yönelik Tedbirlerin Alınmasına İlişkin Konsey Direktifi

12 Haziran 1989 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen bu direktif, işçilerin sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işverenlere temel yükümlülükler yükler. Direktifin 1. maddesi şu şekildedir: “Bu Direktifin amacı, işte işçilerin sağlık ve güvenliklerinin iyileştirilmesi için önlemler almaktır. Bu nedenle; mesleki tehlikelerin önlenmesi, sağlık ve güvenliğin korunması, kaza ve tehlike faktörleri, bilgilendirme, danışma, yönetim katılma, işçi ve temsilcilerinin eğitimi konusunda genel prensipleri içerir.”

Bütün işçileri hedef kitlesi olarak tutan bu direktifin çocuk işçileri de kapsadığı 15. maddeden rahatlıkla

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Avrupa Konseyi**, [Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_tr.mfa, Erişim Tarihi: 08.08.2024]

³⁷ Wikipedia, **Avrupa Birliği**, [Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi, Erişim Tarihi: 08.08.2024]

³⁸ Gulu Şihaliyev, **Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.50.

anlaşılabilir: “...Özellikle hassas risk grupları, kendilerini özel olarak etkileyen tehlikelere karşı korunmalıdır.” Hassas risk grubu ifadesiyle işaret edilen gruba çocuk işçiler de dahildir.

3.4.3 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Konsey Direktifi

22 Haziran 1994 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen direktif; çocuk istihdamının önlenmesi, en azından asgari çalışma yaşını doldurmuş olmalarının sağlanması, zorunlu eğitimlerini bitirmeden iş hayatına atılmalarının ve gelişimlerine engel olacak işlerde çalıştırılmalarının engellenmesi gibi amaçlar güder.

Direktifin 2. maddesine göre bu direktif 18 yaşından küçük olup iş sözleşmesi ile çalışan veya herhangi bir iş ilişkisi olan tüm bireyleri kapsamaktadır. Fakat aynı maddenin 2. fıkrasına göre ev işlerinde veya aile işyerinde, kısa süreliğine, insan sağlığına tehlike oluşturmayacak işlerde çalışan çocuklar için istisnai bir durum olarak bu direktif uygulanmayacaktır.³⁹

Bu direktif işverenlere de bazı yükümlülükler yükler; çocukları sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokacak risklere karşı korumalarını bekler. Bunun dışında çalışma saatleri, çalışma koşulları, gençlerin çalışamayacağı iş grupları, yıllık izin şartları gibi bazı detaylar da bu direktifte düzenlenir.

3.4.4 Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi

AB Temel Haklar Bildirgesi; Avrupa Birliği tarafından 7 Aralık 2000 tarihinde insan hakları ve özgürlükleri, demokrasi, hukukun üstünlüğü, güvenlik, adalet, kültür ve gelenekler gibi ortak değerlerin korunması amacıyla imzalanarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Bildirge doğrudan çocuklara ve çocuk işçi problemine yönelik olmasa da bunları ilgilendiren maddeler de içerir. Çocuk haklarını, çalışmak için asgari yaş sınırı ve zorunlu eğitimin tamamlanmış olması şartını, çocukların gelişimine zarar veren işlerde çalıştırılmayacaklarını ve bunlar gibi diğer temel esasları koruma altına alır.

3.4.5 Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

25 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen bu sözleşmeye Türkiye 9 Haziran 1999’da taraf olmuştur. Bu sözleşmenin amacı; çocukların haklarını geliştirmek, onlara usule ilişkin haklar tanımak, çocukların kendilerini ilgilendiren davalar hakkında bilgilendirilmelerini ve bu davalara katılmalarına izin verilmesini kolaylaştırmak olarak belirtilmektedir.⁴¹

Bahsedilen haklar genel olarak çocukların usule ilişkin hakları olup bazı örnekler şöyledir: davalarda bilgilendirilme ve görüş ifade etme hakkı, görüşlerini ifade ederken yardım almayı isteme hakkı, özel bir temsilci atanmasını isteme hakkı... Bunun dışında adli mercilerin, temsilcilerin, ulusal kurumların görev ve yükümlülüklerinden de söz edilmiştir. Bu sözleşmenin uygulanması, yorumu veya sözleşmeyle ilgili herhangi bir sorunu incelemesi için bir Daimi Komite de kurulmuştur.

³⁹ Gulu Şihaliyev, *Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.54.

⁴⁰ Gulu Şihaliyev, *Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.57.

⁴¹ Çocuk Odaklı Habercilik Kütüphanesi, *Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*, [Erişim Adresi: <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/cocuk-haklarinin-kullanilmasina-iliskin-avrupa-sozlesmesi/>, Erişim Tarihi: 09.08.2024]

5. TÜRKİYE’DE ÇOCUK HAKLARINI KORUMAK VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE MÜCADELE ETMEK AMACIYLA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türk Devleti kuruluşundan beri çocuklara değer veren ve çocuk haklarını korumaya çalışan bir devlet modeli olmuştur. Öyle ki Türk Devleti’nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından 23 Nisan 1920 tarihli TBMM’nin açılış günü çocuk bayramı olarak çocuklara armağan edilmiş; daha cumhuriyet bile ilan edilmeden, 1921 senesinde Çocuk Esirgeme Cemiyeti kurulmuştur.

Az evvel bahsedilen temel çocuk hakları belgelerinden Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve bu sözleşmenin her iki protokolü gibi uluslararası belgelere taraf olunmuştur. BM Çocuk Hakları Komitesi’ne sunulmak üzere ulusal ilerleme raporları hazırlanmıştır, yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi amacıyla değerlendirme ve denetleme kurumları kurulmuştur. Örneğin, 2012 senesinde çocuk haklarına yönelik çalışmaları izlemek amacıyla Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu kurulmuştur.

2013-2017 senelerini kapsayan bir Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi hazırlanmış ve bu, az önce sözü edilen kurul tarafından onaylanmıştır. Bunun dışında başka strateji belgeleri ve eylem planları da aynı amaçla düzenlenmiştir.

1999-2000 senelerinde her ilde Çocuk Hakları Komiteleri kurulmuştur, 2020 senesinde bu komitelere üye çocuk sayısı 29.344’e ulaşmıştır.⁴²

İlki 2000 senesinde olmak üzere Ulusal Çocuk Forumları düzenlenmiştir. Bu çocuk forumları hala her sene düzenlenmektedir.

Yerel yönetimler de çocuk haklarına ilişkin çalışmalar yürütmüştür. Çocukları kent yönetimine katmayı amaçlayan çocuk meclisleri bu çalışmalara bir örnektir. Bu meclislerde çocuklar problemlerini ve taleplerini dile getirir, sorunların çözümünde aktif rol alır.

2012 senesinde kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu’ndaki denetçilerden bir tanesi kadın, çocuk ve engelli haklarından sorumlu kamu denetçisi olarak atanmıştır.⁴³ Bu denetçinin görevi idarenin her türlü işlem ve eylemlerini çocuk haklarına uygunluk açısından incelemek ve önerilerde bulunmaktır.

ILO’nun Türkiye’nin de 1992 senesinde katıldığı IPEC programı, çocuk işçiliğiyle mücadelede birçok kamu kurumunu aktif rol almaya itmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye’nin 1999 senesinde AB aday ülke konumuna gelmesiyle sosyal politikalar Avrupa sosyal politikası ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmış ve bu noktada çocuk işçiler sorununun çözülmesi büyük önem teşkil etmiştir. Bu dönemde çocuk işçiliğini önleyebilmek için pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar 1999 tarihli AB İlerleme Raporu’nda da yer almıştır. 2011 yılından itibaren Suriye’den Türkiye’ye doğru yaşanan göç hareketi de Türkiye’de çocuk işçi problemini hayli artırmış, Suriyeli çocukların daha da az ücrete çok ağır işlerde çalıştırıldığı görülmüştür.

⁴² T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Çocuk Hakları ve Türkiye Uygulaması*, s.21.

⁴³ Sevil Lale Korkut, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2016, S.36, s. 115-119.

2018 senesi sonrasında soru önermeleri yoluyla TBMM komisyonlarında çocuk işçi problemi gündem olmaya başlamış, AB Uyum Komisyonu toplantılarında aynı sorun tartışılmış, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Çocuk Hakları Alt Komisyonu’nda Ankara Çocuk Meclisi üyelerinin katılımıyla yapılan toplantıda mevsimlik tarımda çalışan çocuk işçiler konusu görüşülmüştür.⁴⁴

Onuncu Kalkınma Planı’nda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedeflenmiş, çeşitli ulusal istihdam stratejileri geliştirilmiştir. 2017-2023 yıllarını kapsayan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı ile; çocukların çalışma yaşamına girmesinin temel nedeni olan yoksulluğun ortadan kaldırılması, eğitimin kalitesinin ve ulaşılabilirliğinin artırılması, toplumsal bilinç ve duyarlılığın geliştirilmesi gibi geniş kapsamlı tedbirler alınmaktadır.⁴⁵

Fakat tüm bu çalışmalar henüz amacına ulaşabilmiş, meyvelerini verebilmiş değildir. Nitekim Türkiye’de çocuk işçi sayısı her geçen gün artmaktadır. Son yıllarda enflasyonun yükselmesi ve yoksul kesimin büyümesiyle çocuk işçi problemi gittikçe yaygınlaşmaktadır.

6. TÜRK MEVZUATINDA ÇOCUK HAKLARINI KORUMAYA VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEMAYA YÖNELİK YASAL GÜVENCELER

6.1 Çocuk Haklarına İlişkin Genel Yasal Güvenceler

6.1.1 Anayasa

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda (1982) temel hak ve özgürlükler, aile ve çocuk koruma altındadır. Anayasaya göre; herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir (m.17). Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir (m.19). Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz (m.42). Devlet korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılmasını sağlar; harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimlerini, gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesinde yaşamalarına olanak verir (m.61). Yine gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, kumar gibi kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alması görevi de Anayasa ile devlete verilmiştir (m.58).⁴⁶

6.1.2 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

Çocuğun bir kişi olarak toplum içindeki statüsü Türk Medeni Kanunu ile belirlenir. Ülkemizde 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren, 4721 sayılı yeni Medeni Kanun ile çocuk hukuku alanında reform niteliğinde değişiklikler yapılmıştır. Artık evlilik birliği içinde doğan çocuk ile evlilik dışında doğan çocuk arasındaki ayırım büyük oranda kaldırılarak bütün çocuklar açısından mümkün olduğunca ortak hükümler öngörülmüştür. Buna ek olarak evlilik yaşı yeniden düzenlenmiş, her iki cinsiyet için de 18 olarak belirlenmiştir. Bunların dışında kalan ve Medeni Kanun’da yer bulan diğer çocuk haklarının da

uluslararası sözleşmelerle uyumlu hale getirilmesi için düzenlemeler yapılmıştır.⁴⁷ Çocuğun korunması, çocuk mallarının korunması, çocukla kişisel ilişki kurulması konuları düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır.

6.1.3 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu

Ceza Muhakemesi Kanunu’na göre bir kişinin tutuklanması ve tutuklu yargılanabilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması aranır fakat eğer çocuğa yapılmış bir cinsel istismar söz konusu ise ortada kuvvetli bir şüphe olması tutuklama için yeterli görülür. Ayrıca istismara uğramış çocuğun profesyonel yardım alması zorunluluk haline getirilmiştir. Bu kanunda suçtan zarar gören çocuğu koruyucu başka tedbirler de yer almaktadır.

6.1.4 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

Türk Ceza Kanunu’nda çocuklara yönelik işlenen suçlarda ağırlaştırıcı hükümler söz konusu olurken yaş küçüklüğü nedeniyle suç işleyen çocuklara yönelik koruyucu tedbirler ve ceza indirimleri öngörülmüştür.⁴⁸ Örneğin çocuğuna karşı bakım yükümlülüğünü yerine getirmeyen ana babaya 1 yıla dek hapis cezası öngörülmüştür. Çocuğa müstehcen görüntü göstermek, onu fuhşa zorlamak yasaklanmıştır. Buna karşın çocuğu koruyucu tedbirler kapsamında 12 yaşından küçük çocuğa cezai ehliyet tanınmamış, 12 yaşından büyük çocuklar için de ceza indirimleri öngörülmüştür. Türk Ceza Kanunu, burada sayılanlar dışında çocuk haklarını koruyucu pek çok madde içerir.

6.1.5 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

3 Temmuz 2005 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen bu kanunun amacı “korunmaya ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek” olarak belirtilmiştir.⁴⁹ Çocuk adalet sisteminin usul ve esasları bu kanunla belirlenmiş; çocuğa özgü güvenlik tedbirleri, suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma ve kovuşturma süreci, çocuk mahkemeleri ve cumhuriyet savcılıklarının kuruluş, görev ve yetkileri düzenlenmiş, kolluğun çocuk biriminin görevleri belirlenmiştir. Dördüncü kısmında ise çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması konusunda hükümler yer almıştır.⁵⁰

6.1.6 2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu

Çocukların korunması ve haklarının sosyal hizmetler bağlamında güvence altına alınması konusunda Sosyal Hizmet Kanunu önemli bir yer tutmaktadır. Bu kanun çocuklara sosyal hizmetlerde öncelik tanınmıştır. Kanunun 3. maddesi ile “korunmaya ihtiyacı olan çocuk” kavramına net bir tanım getirilmiştir. Ayrıca koruma kararının alınması, koruyucu aile tarafından bakımının sağlanması, korunmaya ihtiyacı olan çocukların eğitim ve öğretimlerinin desteklenmesi ve onlara birer meslek kazandırılması konuları

⁴⁴ Ayça Kırcı Kurt, “Çocuk İşçiliğine Yönelik Kamu Politikası Analizi”, *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırma Dergisi*, 2021, C.1, S.2, s. 37-38.

⁴⁵ ÇSGB, *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı*, Ankara, 2017, s.57.

⁴⁶ Zeynep Uğurlu & İpek Aksoy Gülsen, “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014, C.1, S.1, s.16-17.

⁴⁷ Zeynep Uğurlu & İpek Aksoy Gülsen, *a.g.e.*, s.17.

⁴⁸ Zeynep Uğurlu & İpek Aksoy Gülsen, “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014, C.1, S.1, s.18.

⁴⁹ Çocuk Odaklı Habercilik Kütüphanesi, *Çocuk Koruma Kanunu*, [Erişim Adresi: <https://haberdecocuk.org/mevzuat/ulusal-mevzuat/cocuk-koruma-kanunu/>, Erişim Tarihi: 11.08.2024]

⁵⁰ Sürüye Kutan, “Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları”, *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2022, s.97.

da bu kanunla güvence altına alınmıştır.⁵¹

6.2 Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Yasal Güvenceler

6.2.1 Anayasa

Anayasanın 50. maddesi çocuk işçiliği hakkında doğrudan bir düzenleme getirmiştir: “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.”

50. maddenin dışında bir önceki bölümde bahsedilen, anayasanın genel olarak çocuk haklarını korumaya altına alan tüm hükümleri çocuk işçiliğini de dolaylı olarak ilgilendirmekte ve çocuk istihdamına karşı çocukları koruma altına almaktadır.

6.2.2 4857 Sayılı İş Kanunu

2003 senesinde yürürlüğe giren İş Kanunu çocuklara ilişkin asgari çalışma yaşı, ücretli izin, sağlık kontrolleri gibi konulara özel düzenlemeler getirmektedir. Bu yönüyle ILO’nun uluslararası sözleşmeleri ve özellikle de 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ile uyum içerisindedir.⁵²

Kanunun 71. maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocuklar çalıştırılmaz fakat 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamışsa, kendisine zarar verici olmayan hafif işlerde çalışabilir. Çocuk ve genç işçiler bakımından yasak işler, çalışabilecekleri hafif işler gibi hususlar yönetmelikle belirlenir. Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış işçilerin çalışma saatleri günde 7 ve haftada 35 saatten fazla olamaz, 15 yaşını doldurmuş ise bu süre günde 8 ve haftada 40 saate kadar artırılabilir. Okula devam eden çocuklar içinse çalışma süresi günde en fazla 2 ve haftada en fazla 10 saat olabilir.

73. maddede ise 18 yaşını doldurmamış işçilerin gece çalışamayacakları hükmü konmuştur.

Bu sayılanlar dışında çocuk işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamlarına ilişkin diğer hak ve sorumlulukları da koruma altına alındığı gibi işverenlerin uyması gereken bazı kurallar da belirlenmiştir.⁵³

6.2.3 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Kanunun 173. maddesinde 12 yaşından küçük bütün çocukların sanat müesseseleriyle maden işlerinde çırak olarak istihdamı yasaklanmıştır. 16 yaşından küçük işçiler günde en fazla 8 saat çalıştırılabilir. 176. maddeye göre kahve, gazino gibi işletmelerde 18 yaş altı çocuklar çalıştırılmaz.⁵⁴

6.2.4 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

Kanunun 17. maddesine göre 15 yaşını dolduran işçiler, işçi sendikalarına üye olabilir.

6.2.5 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

Kanunun 330. maddesine göre 18 yaşın altındaki kişiler geceleri ve hafta tatillerinde çalıştırılmazlar. 318. maddesine göre ise çıraklık sözleşmesi işveren ile çocuğun yasal vasisi arasında yapılmalı ve sözleşmede işin nevi ve süresi, çalışma saatleri, ücret ve diğer ödemeler ile deneme süresi belirtilmelidir.

6.2.6 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

Mesleki Eğitim Kanunu ile çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Çıraklığa girişte aranan şartlar belirtilmiş, 14 yaşından küçüklerin çırak olarak çalıştırılması yasaklanmıştır. Çırakların ücretli izinleri, çalıştırma süreleri, sağlık muayeneleri, sosyal güvenlikleri gibi hususlar da hükme bağlanmıştır.⁵⁵

6.2.7 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

Kanunun 59. maddesinde, ilköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretime devam etmeyen çocukların resmi veya özel işyerlerinde ücretli veya ücretsiz olarak çalıştırılmaları yasaklanmıştır.

6.2.8 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

Kanunun 12. maddesinde eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı halka açık ve açılması izne bağlı yerlerde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmış ve polise; bar, pavyon, gazino, meyhane gibi içkili yerler ile kiraathane ve oyun oynatılan benzeri yerlere yanlarında veli ve vasileri olsa bile 18 yaşını doldurmamış küçüklerin girmesini engelleme yükümlülüğü yüklenmiştir.

6.2.9 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

Bu kanuna göre, işçiler işe alınmalarıyla kendiliğinden sigortalı olurlar. Sigortalılar ile bunların işverenleri hakkında sigorta hak ve yükümlülükleri sigortalının işe alındığı tarihten başlar. Sigortalı olmak hak ve yükümlüden kaçınılamaz ve vazgeçilemez. 18 yaşından küçük çocuk işçiler, kanunun sağladığı tüm sigorta kollarına tabidir.⁵⁶

⁵¹ Sürüye Kutan, “Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları”, **Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 2022, s.97.

⁵² Ali İhsan Burak Dur & Mustafa Öztürk, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, C.22, S.3, s.624-625.

⁵³ Ali İhsan Burak Dur & Mustafa Öztürk, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, C.22, S.3, s.625.

⁵⁴ Zakir Avşar & Eren Ögütoğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Ankara, 2012, C.2, S.1, s.30.

⁵⁵ Zakir Avşar & Eren Ögütoğulları, **a.g.e.**, s.30.

⁵⁶ Ali İhsan Burak Dur & Mustafa Öztürk, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, C.22, S.3, s.625.

SONUÇ

Çocuk istihdamı; çocukların fiziksel, ruhsal gelişimlerine ve sağlıklarına zarar veren, onları eğitim hayatından kopararak yeterli kültür ve bilgi seviyesine erişme şanslarını ellerinden alan, geleceklerini kendi istedikleri gibi kurmalarına engel olan, ülkenin ekonomik ve sosyolojik durumu için de son derece zararlı, global bir problemdir. Çocuk istihdamı sadece Türkiye’de değil, bütün dünyada ciddi bir sorundur. Gelişmemiş ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran çocuk istihdamı oranı daha yüksektir fakat gelişmiş ülkeler, uyguladıkları politikalar ile çocuk işçi oranını düşürmeyi başarsalar da bu olguyu henüz tümenden yok edememişlerdir. Yoksulluk, işsizlik, işverenlerin çocuk işgücüne talebi, göç, gelenekler, eğitim imkanlarının yetersizliği gibi nedenler çocuk istihdamını artırmaktadır. Tüm bunların yanı sıra, özellikle Türkiye’de, var olan yasal güvencele karşı mevzuatın etkin uygulanmıyor olması çocuk istihdamının yok edilmesine engel olmaktadır. Bu çalışmada Türk mevzuatında çocuk işçiliğini önlemeye yönelik mevcut düzenlemeler incelenmiş ve birçok kanunda çocuk işçileri ilgilendiren maddelerin var olduğu görülmüştür. Ayrıca çocukları ve çocuk haklarını koruyan başka genel düzenlemeler de mevcuttur. Fakat konu bunların uygulanmasına geldiğinde yeterli özen gösterilmemekte, yasal güvencelerin uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi noktasında eksiklik görülmektedir.

Türk mevzuatının bugünkü durumuna gelebilmesinde uluslararası belgeler büyük rol oynamıştır. Çalışmada incelenen; ILO, Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği tarafından imzalanan uluslararası sözleşmelerden pek çoğuna Türkiye de taraf olmuş ve bunun sonucunda yükümlülükler altına girmiştir. Bu doğrultuda mevzuatını da düzenlemiş ve bu belgelerin maddeleriyle uyumlu hale getirmiştir. Örnek olarak 4857 Sayılı İş Kanunu, ILO’nun 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmek için revize edilmiştir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de Türk mevzuatını büyük ölçüde etkilemiş, bu sözleşmenin maddelerinin uygulanıp uygulanmadığını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi sayesinde taraf ülkeler üzerine düşen görevi yapmaktan kaçınmamış, beş yılda bir bu komiteye raporlar vermişlerdir. Aynı şekilde BM Çocuk Hakları Bildirgesi de Türkiye’de olumlu etkiler yaratmış, hatta Türkiye bu bildirge doğrultusunda kendi Türk Çocuk Hakları Bildirisi’ni yayınlamıştır. İncelenen diğer bütün belgeler sadece ülkemiz değil, bütün dünyada çocuk istihdamıyla mücadelede büyük adımlar atılmasına vesile olmuştur. Yalnızca çocuk işçilik özelinde değil, çocuk haklarını genel ve kapsamlı olarak koruyabilmek yolunda da uluslararası anlaşmalar çok büyük katkılar sağlamıştır.

Çocuk işçi sayısı en yüksek Afrika’da, ondan sonra ise Asya-Pasifik bölgesindedir. Daha sonra Amerika kıtaları, Avrupa ve Orta Asya, son olarak ise Arap ülkeleri gelmektedir.⁵⁷ Çocuk istihdamı sorununun çözümü ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlikleriyle bağlantı içerisindedir. Damlanur Tat’ın makalesinde yer alan bilgilere göre AB ülkeleri içerisinde Avusturya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg çocuk işçiliğiyle mücadelede başarıya ulaşmış ve çocuk işçi sayısını %0’a indirebilmiştir.⁵⁸ Türkiye’nin ise bu konuda kat edecek daha çok yolu vardır.

Çocuk işçiliğiyle mücadelede başarıya ulaşılması için var olan yasal güvenceler gerçekten uygulanmalı, uygulanıp uygulanmadığı denetlenmeli, mevzuata yeni ve daha da kapsamlı düzenlemeler getirilmelidir. Aileler çocuklarının çalışmalarının onlar üzerinde ne derecede kötü etkiler bıraktığı konusunda bilinçlendirilmeli, geleneklerde yerini bulan ve son derece yanlış olan çocuğun çalışıp “adam olması”, çalışarak sorumluluk sahibi olmayı öğrenmesi gibi anlayışlar kökten yok edilmelidir. Kuşkusuz ki çocuk sorumluluk sahibi olmayı öğrenecekse bunu iş yerinde değil; ödevlerini tamamlama, devamsızlık yapmama gibi görevleri sayesinde öğrenecektir. Türkiye’de zorunlu eğitim çocuk işçi sayısını azaltsa da tamamen yok edememiştir, her çocuğun 12 senelik zorunlu eğitimini layıkıyla tamamladığından emin olunması gerekmektedir. Ülkenin ekonomik problemleri tedavi edilmeli, yoksulluk nedeniyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan ailelere yardımlar yapılmalıdır. Çocuk işçiliğiyle mücadeleye bütün ülke katılmalı; hükûmet, işverenler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler hep beraber hareket etmelidir. Sadece kurumlar değil, sivil vatandaşlar da bu konuda üzerine düşen görevi yapmakla yükümlüdür.

Sonuç olarak denilebilir ki çocuklar bir ülkenin geleceğidir, onların haklarını bilmek ve herkese öğretmek gereklidir. Çocuk istihdamı ise çocuk hakları ihlalinin en belirgin ve en zararlı şeklidir. Çocuklar çalıştırıldığında birden çok hakları ihlal edilmiş olur; başta eğitim hakkı, sağlık hakkı, hatta bazı durumlarda yaşama hakkı bile ihlal edilir. Çocuk istihdamıyla mücadelede ve bütün çocuk haklarının korunmasında her insan sorumluluk altındadır ve bu amaçların başarılması da ancak el birliği ile mümkün olacaktır.

⁵⁷ ILO, **Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı**, [Erişim Adresi: [https://www.ilo.org/tr/projects-and-partnerships/projects/cocuk-isciligi-ile-mucadele-programi#:~:text=D%C3%BCnyada%20%C3%87ocuk%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi&text=Uluslararası%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20%C3%96rg%C3%BC%C3%BC%20\(ILO\)%20ve,milyon%20%C3%A7ocuk%20daha%20risk%20alt%C4%B1nda](https://www.ilo.org/tr/projects-and-partnerships/projects/cocuk-isciligi-ile-mucadele-programi#:~:text=D%C3%BCnyada%20%C3%87ocuk%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi&text=Uluslararası%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20%C3%96rg%C3%BC%C3%BC%20(ILO)%20ve,milyon%20%C3%A7ocuk%20daha%20risk%20alt%C4%B1nda) Erişim Tarihi: 21.08.2024]

⁵⁸ Damlanur Tat, “Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri”, **Birey ve Toplum**, 2016, C.6, S.11, s.118.

KAYNAKÇA

- Ali İhsan Burak Dur & Mustafa Öztürk, “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk işçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017, S.3, s.613-635.
- Ali Naim İnan, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, AÜHF Dergisi, Ankara, 1995, C.44, S.1-4, s.765-778.
- Atatürk Ansiklopedisi, Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti ve Türkiye), [Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemiyet-i-akvam-milletler-cemiyeti-ve-turkiye/>, Erişim Tarihi: 08.08.2024]
- Atatürk Ansiklopedisi, Uluslararası Çalışma Örgütü (1919), [Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/uluslararasi-calisma-orgutu-1919/>, Erişim Tarihi: 08.08.2024]
- Ayça Kırca Kurt, “Çocuk İşçiliğine Yönelik Kamu Politikası Analizi”, Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırma Dergisi, 2021, C.1, S.2, s. 29-54.
- ÇSGB, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, Ankara, 2017.
- Çocuk Odaklı Habercilik Kütüphanesi, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, [Erişim Adresi: <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/cocuk-haklarinin-kullanilmasina-iliskin-avrupa-sozlesmesi/>, Erişim Tarihi: 09.08.2024]
- Çocuk Odaklı Habercilik Kütüphanesi, Çocuk Koruma Kanunu, [Erişim Adresi: <https://haberdecocuk.org/mevzuat/ulusal-mevzuat/cocuk-koruma-kanunu/>, Erişim Tarihi: 11.08.2024]
- Damlanur Tat, “Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri”, Birey ve Toplum, 2016, C.6, S.11, s.118.
- Gordon Betcherman, “Çocuk İşçiliği ve Eğitim Çocuk Hakları”, Dünya Bankası, 2003.
- Gulu Şihaliyev, Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.
- ILO, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı, [Erişim Adresi: [https://www.ilo.org/tr/projects-and-partnerships/projects/cocuk-isciligi-ile-mucadele-programi#:~:text=D%C3%BCnyada%20%C3%87ocuk%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi&text=Uluslararası%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20\(ILO\)%20ve,milyon%20%C3%A7ocuk%20daha%20risk%20alt%C4%B1nda](https://www.ilo.org/tr/projects-and-partnerships/projects/cocuk-isciligi-ile-mucadele-programi#:~:text=D%C3%BCnyada%20%C3%87ocuk%20%C4%B0%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi&text=Uluslararası%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20(ILO)%20ve,milyon%20%C3%A7ocuk%20daha%20risk%20alt%C4%B1nda) Erişim Tarihi: 21.08.2024]
- Jean-Maurice Derrien, Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika ve İş Denetimi, Ankara, 1995.
- Muazzez Harunoğulları, “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, Göç Dergisi, 2016, C.3, S.1, s.29-63.
- Mustafa Çöpoğlu, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.14, 2018, s.357-398.
- Nilgün Tunçcan, Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu s.243-259.
- Nilgün Tunçcan, Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı, İstanbul, 1999, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan Karabulut, «Çocuk İşçiliğinde Mevcut Durum», Sendikal Eğitim Atölye Çalışmaları, İstanbul, 1999.
- Öznur Karagözoğlu & Pelin Babaoğlu, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, C.7, S.2, s.57-75.
- Sevil Lale Korkut, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2016, S.36, s. 99-127.
- Sürüye Kutan, “Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları”, Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2022, s.93-106.
- Şeref Ünal, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TBMM Basımevi, Ankara, 2001.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hakları ve Türkiye Uygulaması, 2021.
- TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Konseyi, [Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 08.08.2024]
- UNICEF, The State of The World’s Children, 1997.
- UNICEF, Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu, 2011.
- Wikipedia, Avrupa Birliği, [Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi, Erişim Tarihi: 08.08.2024]
- Yener Şişman, “Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü”, Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 2004, Cilt:7, S:2.
- Zakir Avşar & Eren Ögütoğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, Ankara, 2012, C.2, S.1, s.9-40.
- Zeynep Uğurlu & İpek Aksoy Gülsen, “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2014, C.1, S.1, s.1-24.

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUKLARIN HAKLARINI KORUMAYA YÖNELİK YASAL GÜVENCELER

Kadirhan Bilgin - Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 3. Sınıf Öğrencisi

3. lük ödülü

ÖZET

Günümüz dünyasının ucuz emek, fazla üretim ve daha fazla kar prensibiyle işleyen çarkında, işverenlerin ucuz işgücü arayışı nedeniyle çocuklara yönelmesi ve çocukları çalışma hayatına iten daha birçok ekonomik ve sosyolojik nedenden ötürü, Dünya genelinde sayısı 160 milyonu¹ bulan çocuk işçi çalışma hayatında yer almaktadır. Küresel ölçekte büyük bir sorun teşkil eden çocuk işçiliğinin, çocukları eğitimden uzaklaştırması; çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerine engel olması gibi çocuklar üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Çocuk işçiliği sorunuyla ilgilenen ülkeler ve küresel ölçekte ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), BM (Birleşmiş Milletler) ve AB (Avrupa Birliği) gibi birçok kuruluş, çocuk işçiliğini sona erdirmek amacıyla politikalar uygulamaktadır. Çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli adımlar atan kuruluşlardan birisi olan ILO çocuk işçiliğini; çocukları, çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlamaktadır.² Çalışmanın ana konusunu, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan çocuk haklarının bir ihlali niteliğinde olan çocuk işçiliği ve çocuk işçiliğinin önlenmesi için yapılan ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Çalışma 6 ayrı bölümden oluşmakta olup ilk bölümde ulusal ve uluslararası hukukta çocuk ve çocuk işçi kavramlarının tanımı ve çocuk hakları üzerinde durulmaktadır; ikinci bölümde çocuk işçiliğinin tarihçesinden bahsedilirken üçüncü bölümde Türkiye’de ve Dünya’da çocuk işçiliğine ilişkin istatistiksel veriler yer almaktadır. Çalışmanın 4. bölümünde çocuk işçiliğinin neden ve sonuçları, 5. bölümünde çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ulusal ve uluslararası yasal güvenceler yer alırken son bölümde ise çocuk işçiliğinin genel değerlendirmesiyle birlikte çocuk işçiliğiyle daha etkin bir mücadele sürdürülmesi için öneriler sunulmaktadır. Çalışmada ayrıca bölüm başlıkları altında çocuk işçiliğiyle ilgili birçok önemli alt başlığa yer verilerek daha geniş kapsamlı bir çalışma oluşturulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocuk işçi, çocuk işçiliği, çocuk hakları

BÖLÜM 1

A) Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Çocuk, Çocuk İşçi Kavramları ve Çocuk Hakları

a) Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Çocuk Kavramı

Uluslararası hukukta çocuk kavramının tanımını ve çocuk haklarını düzenleyen temel metin BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Bu metin BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi gazetede yayımlanan sözleşme ülkemizde 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³ Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesinde çocuk kavramının tanımı yapılmaktadır. İlgili maddede, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayıldığı belirtilmiştir.

Ulusal mevzuatımızda çocuk kavramının tanımı ile ilgili düzenlemelere baktığımızda TMK (Türk Medeni Kanunu), TCK (Türk Ceza Kanunu) ve Çocuk Koruma Kanunu gibi birçok farklı kaynaktan düzenlemelere rastlamak mümkündür. Söz konusu düzenlemelerden bahsetmek gerekirse;

- 5237 sayılı TCK’nın 6/1-b maddesinde çocuk, henüz 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmıştır.
- 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 3/1-a maddesinde çocuk, daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmıştır.
- 4721 sayılı TMK’nın 11. maddesinde “erginlik” kavramı düzenlenmektedir. Erginlik kişinin reşit yani yetişkin olmasını ifade etmektedir. Bir başka açıdan bakılacak olursa erginlik, çocukluk devresinin sona erimi olarak da değerlendirilebilir. İlgili maddenin ilk fıkrasında, erginliğin 18 yaşın doldurulmasıyla başlayacağı ifade edilmektedir. Bu ifadeyi çocukluk devresinin sona erimi açısından yorumlayacak olursak, 18 yaşın dolumu ile kişinin çocukluğunun sona erdiğini dolayısıyla 18 yaşını doldurmayan her insanın çocuk sayıldığı ifade edilebilir. İlgili maddede geçen “yaşın doldurulması” ifadesi ise yaşın tamamlanması olarak anlaşılmalıdır zira yasada “yaşa girme” ifadesi yer almamaktadır.⁴

Farklı kanunlarda yer alan 3 hükümde de ortak olarak ifade edilen nokta, 18 yaşını doldurmamış her insanın çocuk sayılacağı hususudur. Bu konu hakkında akıllara takılan noktalardan birisi, kişinin 18 yaşın dolumundan evvel evlenme yoluyla ya da mahkeme kararıyla ergin olması halinde hala çocuk sayılıp sayılmayacağı hususudur.

4721 sayılı TMK’nın 11. maddesinin 2. fıkrasında, evlenmenin kişiyi ergin kılacağı belirtilmiştir. TMK’nın evlilik hukuku ile ilgili 124 ve 126. maddeleri değerlendirildiğinde 16 yaşını doldurmuş olan bir bireyin evlenmesine, olağanüstü şartların ve pek önemli bir sebebin varlığı halinde ancak hakim kararı ile izin verilebileceği ve 17 yaşını doldurmuş olan bir bireyin ise ancak anne ve babasının rızası ile evlenebileceği

¹ International Labour Organization, “Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward”, <https://ilo.org/publications/major-publications/child-labour-global-estimates-2020-trends-and-road-forward>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024

² International Labour Organization, “Çocuk işçiliği nedir?”, <https://ilo.org/tr/regions-and-countries/europe-and-central-asia/ilo-turkiye-ofisi/politika-alanlari/çocuk-isciligi>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024

³ İstanbul Bilgi Üniversitesi İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024

⁴ Avukat Erdem Akçay, “TMK 11- Erginlik”, <https://erdemakcay.av.tr/tmk-11-erginlik>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024

anlaşılmaktadır. TMK’nın 12. maddesinde ise 15 yaşını doldurmuş olan bir küçüğün, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabileceği belirtilmektedir. Ancak bireyler her ne kadar 18 yaşın dolumu beklenmeden 15 yaşında yargısal kararlar 16 ve 17 yaşlarında ise evlenme yoluyla ergin olsalar da TCK ve ÇKK bakımında çocuk olmaya devam edeceklerdir⁵. Zira TCK’nın 6/1-b maddesinde, daha erken yaşta erginlik kazanma durumlarına değinilmeksizin herhangi bir istisna belirtmeden 18 yaşını doldurmamış herkes çocuk olarak nitelendirilirken ÇKK’nın 3/1-a maddesinde de daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış herkesin çocuk olduğu belirtilmiştir.

b) Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Çocuk İşçi Kavramı

Uluslararası hukukta çocuk işçi kavramıyla ilgili düzenlemelere bakıldığında karşımıza, “138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin ILO Sözleşmesi” ve “182 NO’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi” gibi birçok farklı kaynakta yer alan düzenlemeler çıkacaktır. Bu düzenlemelerde çocuk işçi kavramının tanımı; istihdama kabulde asgari yaş sınırı, çalışan bireylerin yaş aralığı gibi ölçütler üzerinden yapılmaktadır. Çocuk işçi kavramının tanımını istihdama kabulde belirlediği asgari yaş sınırı ve yaş aralığını ölçüt olarak yapan düzenlemelerin başında gelen, 138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin ILO Sözleşmesi; üye devletlere, istihdama kabulde asgari yaşın gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişimine olanak tanıyacak seviyede tutulmasını amaçlayan birer politika izleme yükümlülüğü yüklemektedir⁶. Sözleşme çocuk işçiliğinin önlenmesi, çocukların yaşlarına ve kapasitelerine uygun işlerde çalıştırılması, çocuk haklarının işyerlerinde de korunması açısından son derece önem arz eden bir uluslararası sözleşmedir. Sözleşmenin 2,3 ve 7. maddeleri istihdama kabulde asgari yaşın tespitine yönelik düzenlemeler olup söz konusu maddelerin detaylı incelemesi makalenin 5. bölümünde yer almaktadır. Makalenin bu bölümünde ise tekrara düşmemek amacıyla ilgili maddelerin yalnızca genel değerlendirilmesi ile yetinilmiştir. Yapılan genel değerlendirme sonucunda sözleşmenin çocuk işçiyi, hayatını kazanmak ya da aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışan ve çalıştırılan 15 yaş altı bireyler, şeklinde tanımladığı ifade edilebilir. Uluslararası hukukta çocuk işçi kavramının tanımı ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı metinlerden bir diğeri ise 182 nolu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Acil Eylem Sözleşmesidir. Bu sözleşme 18 yaşın altında olan ve çalışan bireyleri “çalışan çocuk” olarak tanımlamaktadır. Çalışan çocuk kavramı; çocuk işçi kavramını da kapsayan son derece geniş bir tanıma sahiptir ve bu tanım genelde sosyoekonomik konumları gereği maddi kazanç elde etmek veya meslek edinme amacıyla esnaf ve sanatkarlar yanında sanayi, tarım ve marjinal çalışma alanlarında üretime katılan 18 ve daha küçük yaşlardaki bireyler şeklinde ifade edilir.⁷ Her ne kadar çalışan çocuk kavramının tanımı, çocuk işçi kavramını da kapsasa da bu iki kavram arasında farklılık olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çalışan çocuk ve çocuk işçi kavramları arasındaki bu fark, çocuk işçilerin iş sözleşmesiyle birlikte işverenle arasında bağ kurarak çalışıyor olmasıdır.⁸

⁵ Mehmet Akarca, “ÇOCUKLARIN CEZA HUKUKUNDAKİ YERİ VE ÇOCUKLARIN KORUNMASI”, <https://anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024, s.2

⁶ Öznur KARAGÖZÖĞLU ve Pelin BABAĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022, Sayı:2, 57-75, s.65

⁷ Işıl Bulut, Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, TİSK Yayınları, Ankara,1997, s.44

⁸ İncinur BÜYÜKSUNGUR, Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.5

Ulusal mevzuatımızda çocuk işçi kavramının tanımı, Türk İş Mevzuatında 6 Nisan 2004 tarihinde Resmi gazetede yayımlanan “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” adlı düzenlemeye kadar yapılmış değildir.⁹ Söz konusu yönetmelik ile birlikte ulusal mevzuatımızda çocuk işçi kavramının tanımının yapılmasının yanı sıra “genç işçi” kavramının tanımına da yer verilmiştir. Söz konusu yönetmeliğin 4. maddesinde genç işçi, 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi olarak tanımlanırken; çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamamış kişi, şeklinde tanımlanmıştır.

c) Çocuk Hakları

Çocuk hakları, herhangi bir din, dil, ırk, renk ayrımı gözetilmeksizin kanunen veya ahlaki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu; eğitim, sağlık, yaşama, barınma; fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının hepsini birden tanımlamakta kullanılan evrensel bir kavramdır.¹⁰ Çocuk hakları günümüzde 20 Kasım 1989 tarihinde BM tarafından kabul edilen “BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” ile güvence altına alınmaktadır. Sözleşmede güvence altına alınan çocuk haklarının 4 ana başlık altında toplanması mümkündür.¹¹ Bu haklar:

- Yaşama Hakları: Çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören hakları içerir.
- Gelişme Hakları: Çocuğun yeteneklerinin en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi için gerekli olan eğitim hakkı, bilgi edinme hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, din ve kanaat özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, bilgi alma hakkı gibi haklardan oluşur.
- Korunma Hakları: Çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasını sağlayan haklardır. Bunlar yargı sisteminde, silahlı çatışmalarda, çalışma yaşamında; fiziksel, duygusal, cinsel istismar, madde bağımlılığı ve sığınmacı çocuklar için özel bakıma ilişkin konularda çocukların korunmasını sağlayan haklardır.
- Katılma Hakları: Çocuğun ailede ve toplumda etkinlik kazanmasını sağlamaya yönelik haklardır. Bu haklar görüşlerini açıklama ve kendisini ilgilendiren konularda karara katılma, düşüncelerini ifade etme, din ve vicdan özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma haklarıdır.¹²

B) Çocuk İşçi Kavramının; Çıracak, Stajyer ve Meslek Eğitimi Gören Çocuk Kavramlarından Farkı

a) Çocuk İşçi ve Çıracak Arasındaki Fark: Meslek Eğitim Kanunu’nun 3. maddesinde “çıracak” kavramının tanımı yapılmıştır. İlgili maddede çıracak, çıracılık sözleşmesi ile bir meslek ve sanatın öğretilmesi için çalışan kişiler, şeklinde tanımlanmıştır. Maddede de ifade edildiği üzere çıracakların çalışmalarındaki

⁹ Özge Tuçe GÖKALP, “TÜRK İŞ HUKUKUNDA ÇOCUK İŞÇİ ÇALIŞTIRMA”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt:2, 2012, Sayı:1,125-135, s.127; Tunçomağ, 1981: 139

¹⁰ Wikipedia, “Çocuk hakları - Vikipedi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_hakları, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2024

¹¹ Elif Yıldız, “ÇOCUK YAŞTA EVLENDİRİLMENİN ÖNLENMESİNİ SAĞLAYICI YASAL GÜVENCELER”, Süreyya Ağaoglu Çocuk Dostları Derneği E-Kitap,2023, s.12

¹² Emine Akyüz, Çocuk Hukuku, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 7. Baskı, 2020, s.6

amaç, çalıştıkları sanat veya mesleği en iyi şekilde öğrenebilmektir. İşçilerin çalışmalarındaki ana gaye ise yaptıkları iş karşılığında bir gelir elde etmektir. Bu sebeple çalışma amaçlarındaki bu temel fark, çırak ile işçiyi ve dolayısıyla konumuz itibariyle çocuk işçi kavramlarını birbirinden ayırmaktadır.¹³

b) Çocuk İşçi ve Meslek Eğitimi Gören Çocuk Arasındaki Fark: Meslek Eğitim Kanunu’na göre, işletmelerde beceri eğitimi gören mesleki ve teknik lise öğrencileri, örgün eğitim içinde oldukları için kendiliğinden öğrenci sayılırlar. Bir iş sözleşmesi olmaksızın yaptıkları bu eğitim amaçlı çalışmaları, onları çocuk işçiden ayıran noktadır.¹⁴

c) Çocuk İşçinin Stajyerden Farkı: Stajyer, okul süresi içinde eğitim süresince öğrendiği mesleğini pratiğe dökülebilmek ve bu sayede daha da gelişebilmek için çalışan kişidir.¹⁵ Stajyerin çalışma amacı bilgilerini pratiğe dökerek iş hayatına hazırlanmaktadır; işçi gibi ücret kazanma amacı yoktur. Çalışma amaçları arasındaki bu fark, stajyer ve işçi dolayısıyla konumuz itibariyle çocuk işçi kavramlarını birbirinden ayıran temel noktalardandır. Aynı zamanda çocuk işçiler, işverenle bir iş ilişkisi kapsamında oldukları için çocuklara özgü istisnalar hariç olmak üzere 4857 sayılı İş Kanunu’na tabi olurlar; stajyerler ise iş hukukuna göre işçi sayılmadıkları için İş Kanunu kapsamındaki hak ve borçlara sahip olamazlar.¹⁶ Örneğin; çocuk işçiler iş kanunu kapsamında olduğu için sendikal haklara sahipken stajyerlerin ise sendikal hakları bulunmamaktadır.¹⁷ Dolayısıyla stajyerlerin sendika kurmaları ya da kurulu sendikalara üye olmaları mümkün değildir.¹⁸ Stajyerlerin grev ve lokavt hakkı bakımından da kapsam dışında oldukları söylenebilir.¹⁹ Ancak stajyerler her ne kadar iş kanunu kapsamındaki haklardan yararlanamasa da tıpkı çocuk işçiler gibi iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin haklardan yararlanabilirler.²⁰ Zira 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun 2. maddesinin 1. fıkrasında; kanun hükümlerinin, faaliyet konularına bakılmaksızın çırak ve stajyerler de dahil olmak üzere tüm çalışanlara uygulanacağı, belirtilerek bu husus vurgulanmıştır.²¹

BÖLÜM 2

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN TARİHÇESİ

Çocuk işçiliğinin tarihsel süreç içerisinde gelişim ve değişiminde dönüm taşı olarak gösterilen tarihsel olay, Sanayi Devrimi’dir. Sanayi Devrimiyle birlikte çocuk işçiliği büyük bir hızla artmaya ve yaygınlaşmaya

¹³ Özge Tuçe GÖKALP, “TÜRK İŞ HUKUKUNDA ÇOCUK İŞÇİ ÇALIŞTIRMA”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt:2, 2012, Sayı:1, 125-135, s.127; Çelik,2004:38.; Centel, 2000:665-666

¹⁴ Özge Tuçe GÖKALP, “TÜRK İŞ HUKUKUNDA ÇOCUK İŞÇİ ÇALIŞTIRMA”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt:2,2012, Sayı:1, 125-135, s.128

¹⁵ Çelik, 2004:40

¹⁶ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.6

¹⁷ Fevzi Demir, En Son Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması, Yeniden Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Albi Yayınları, İzmir, Eylül, 2014, (İş Hukuku Uygulaması), s.447; Çelik ve Diğerleri, s.49.

¹⁸ Ünal Narmanhoğlu, İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir,2001, s.53; Prof. Dr. Ercan AKYİĞİT, Toplu İş Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınları, 4,2022, s.140

¹⁹ Akyiğit, Toplu İş, s.140

²⁰ A. Nizamettin Aktay ve diğerleri, İş Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara,2006, s.63; Kadriye Bakırcı, Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, İstanbul, Beta Yayınları, 2004, s.151; Nuri Çelik, İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 23.Bası, Beta Yayınları, İstanbul, Eylül 2020, s.41; Sarper Süzek, İş Hukuku, Yenilenmiş 14. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2017, (İş), s.145

²¹ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.6

başlamış, çocuk işçiliğinde yeni bir çığır açılmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında Sanayi Devrimi çocuk işçiliği için çok önemli bir gelişme olsa da bu gelişmeden önce de çoğunluğu tarım alanında olmak üzere çocuk işçilerin çalıştığı bilinmektedir. Bu sebeple çocuk işçiliğinin tarihçesinden bahsederken tarihi süreci, Sanayi devriminden önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırmak oldukça isabetli olacaktır.

A) SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİ ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Sanayi devriminden önceki dönemde, çocukların çalışma alanı ağırlıklı olarak tarım sahasındaydı. Henüz üretim faaliyetlerinin gelişmediği, üretilen ürünlerin tarımsal ve hayvansal alanla sınırlı kaldığı dolayısıyla sanayi üretimin neredeyse hiç olmadığı bu dönemde; sosyal statüsü zayıf olan yoksul ailelerin, aile ekonomisine katkı vermesi amacıyla çocuklarını çalışma hayatına ittikleri görülmektedir. Çocuklar, o dönemin en önemli iş sahaları olan tarım ve hayvancılık alanında, gerek ailelerinin yanında gerekse başka kimselerin tarla ve bahçelerinde; bahçe sulama, ekme, biçme, tarla ve bahçe sürümü, hayvan idaresi ve bakımı gibi tarım ve hayvancılık alanındaki çeşitli iş faaliyetlerinde çalışmışlardır. Çocuk işçiliğinin tarihinin ne kadar eskiye dayandığını gösterebilmek amacıyla, Sümer Medeniyeti örnek olarak verilebilir. Tarihi M.Ö. 4000 yılına kadar uzanan Sümerlerde dahi çocuk işçiliğine rastlamak mümkündür. Sümerler üzerine yapılan bir araştırmada, Sümerlerde çocuk işçilerin kadın işçiler gibi tam gün çalıştığı ve yarım ücret aldıkları belirtilmektedir.²² Sanayi devrimi öncesinde, çocuk işçiliğine her ne kadar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık alanında rastlanılsa da küçük esnaf ve zanaatkarların yanında da çocuk işçilerin çalıştığı bilinmektedir. Eski çağlarda mesleki eğitimin teoriden ziyade pratik eğitim üzerine kurulu olması, mesleklerin “çırak-kalfa-usta” ilişkisi içerisinde öğretilmesi gibi sebeplerden ötürü; çocukların meslek öğrenimi amacıyla esnaf ve zanaatkarların yanında çalıştığı görülmektedir. Osmanlı devletindeki Lonca (Ahilik) teşkilatı gibi teşkilatlar, çocukların meslek öğrenimini pratik eğitim üzerine temellendiren kurumlar olarak dikkat çekmektedir.²³

B) SANAYİ DEVRİMİ SONRASI ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Sanayi Devrimi; 18. yüzyılda İngiltere’de başlayan demir ve kömürün asıl enerji kaynağı ve hammaddeyi oluşturduğu bir makineleşme çağıdır. Sanayi devrimi sebebiyet verdiği sonuçlar itibariyle çok önemli ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlere neden olmuştur.²⁴ Sanayi devriminin sebebiyet verdiği büyük değişimlerden çocuklar da etkilenmiştir. Sanayi devriminin çocukları nasıl ve ne yönde etkilediğinden bahsedecek olursak bu durumu şöyle açıklayabiliriz; Sanayi devrimiyle birlikte kırdan kente büyük bir göç yoğunluğunun yaşanması sebebiyle şehirlerin sosyoekonomik yapısı bozulmuştur. İstihdam olanaklarının nüfus yoğunluğuna karşılık verememesi ve insan gücü yerine makine gücünün tercih edilmesi gibi sebepler, işsizlik ve yoksulluk gibi önemli sorunlara yol açmıştır; yoksullaşan aileler, aile ekonomisine katkı verebilmeleri amacıyla çocukları çalışma hayatına itmek zorunda kalmışlardır.

Öte yandan Sanayi devrimiyle beraber küçük atölyelerden büyük fabrikalara dönüşen üretim şirketleri arasında rekabetin artması, şirketleri ucuz işgücü arayışına sokmuştur. Şirketler ucuz işgücü arayışları

²² Emin Başaranbilek, Arkeolojik Eserlerde Çocuk, “Toplumsal Tarihte Çocuk (Sempozyum 23-24 Nisan 1993)”, Hazırlayan: Bekir Onur, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Sempozyum/ Atölye 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.50

²³ Mustafa ÇÖPOĞLU, ÇOCUK İŞÇİLİĞİ, (Danışman: Prof. Dr. Toker DERELİ), İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Doktora Tezi, 1998, s.53

²⁴ Wikipedia, “Sanayi Devrimi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2024

sonrası çocuklara yönelmiş ve yoksul ailelerden gelen çocuklar, gelire muhtaç olmaları sebebiyle çok düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalmışlardır. Sanayi devrimiyle birlikte çocukların çalışma ortamları; hava, kirlilik, gürültü bakımından giderek kötüleşmiştir. Çocukların çalışma ortamlarının insan sağlığına uygun koşullarda olmaması, çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılmaları ve yeterli dinlenme sürelerinin verilmemesi gibi sebepler; çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerine çok ciddi zararlar vermiştir.

Sanayi devrimiyle birlikte çocuk işçiliğinin giderek yaygınlaşması ve çocukların her geçen gün bu durumdan daha da ciddi zararlar görmesi, ülkeleri çocuk işçiliğini önlemeye yönelik sosyal politikalar uygulamaya itmiştir. Çocuk işçiliğine ilişkin ilk sosyal politika önlemi 1779 yılında İsviçre’nin Zürih kantonunda alınmıştır. Söz konusu önlemle birlikte çocukların zorunlu öğrenimlerinden önce tekstil atölyelerinde çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Ayrıca 13-19 yaş aralığındaki çocukların ancak ebeveynleri ve komşuları yayında, dinsel otoritenin denetimi altında çalıştırılabilecekleri kararlaştırılmıştır.²⁵ Sanayi devriminin başladığı ülke olan İngiltere’de ise çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ilk yasal düzenleme olarak 1802 yılında “Çırakların Sağlığı ve Ahlakı” adlı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla beraber çocuk işçilerin günlük çalışma süreleri 12 saat olarak belirlenmiş ve gece işe gitmeleri yasaklanmıştır.²⁶ İngiltere’de, çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla çıkarılan bir diğer yasa ise 1833 tarihli “Fabrika Yasası” adlı düzenlemedir. Bu yasayla 9 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmış ve ayrıca 9-16 yaş arası çocukların çalışma süresi de 12 saat ile sınırlandırılmıştır.²⁷ Sadece doküman sanayisinde çalışan çocuklara yönelik olan “Fabrika Yasası” adlı yasanın kapsamı, 1878 tarihli “Fabrika ve Atölyeler” yasasıyla genişletilmiştir. Fabrika ve Atölyeler yasası, İngiliz Parlamento’sunun çıkardığı ilk köklü yasalardan birisidir. Söz konusu yasayla beraber asgari çalışma yaşı 10 olarak belirlenmiş ve cumartesi günü yarım gün tatil ilan edilmiştir.²⁸ Çocuk işçiliğinin ilkçağlardan bugünlere uzanan tarihçesinde, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik ilk küresel adımların ILO’nun kurulmasıyla beraber atıldığı görülmektedir. Kuruluşu 1919 yılına dayanan ILO günümüzde de hala çocuk işçiliğini önlemeye yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. ILO’nun yanı sıra BM ve AB gibi kuruluşlar da çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla adımlar atmaktadır. 1959 tarihli “BM Çocuk Hakları Bildirgesi” ve 1961 tarihli “Avrupa Sosyal Haklar Anlaşması”, BM ve Avrupa Konseyince çıkarılan ve günümüzde de hala çocuk işçiliğini önlemeye yönelik düzenlemeler arasında gösterilen önemli belgelerdir.

BÖLÜM 3

RAKAMLARLA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

A) DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE DAİR RAKAMLAR

Dünyada 63 milyonu kız, 97 milyonu erkek çocuğu olmak üzere toplam 160 milyon çocuk, diğer bir

deyişle her 10 çocuktan biri halihazırda çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların yaklaşık olarak yarısı ise sağlıklarını ve gelişimlerini etkileyen tehlikeli işlerde çalışmaktadır.

- **BÖLGESEL DAĞILIM:** Çocuk işçiliğinin bölgelere göre dağılımına bakıldığında; Afrika hem yüzdesel hem de mutlak sayı olarak çocuk işçiliğinde, 92 milyon çocuk ve her beş çocuktan biri olmak üzere, en yüksek rakamlara sahiptir. İkinci sırada ise Asya-Pasifik bölgesi yer almaktadır (49 milyon çocuk ve tüm çocukların %5,6’sı). Çocuk işçi nüfusunun diğer bölgeler arasındaki dağılımı ise Amerika Kıtaları 8,3 milyon, Avrupa ve Orta Asya 8,3 milyon ve Arap ülkeleri 2,4 milyon şeklindedir.
- **SEKTÖREL DAĞILIM:** Çocuk işçiliğinin sektörlere göre dağılımında ise “tarım” açık arayla en büyük paya sahiptir (Dünyadaki çocuk işçilerin %70’i ve mutlak sayı olarak 12 milyon). Hizmet sektöründe 31,4 milyon, sanayide ise 16,5 milyon çocuk işçi çalışmaktadır.
- **KIRSAL VE KENTSEL ALANLARA GÖRE DAĞILIMI:** Kırsal alanlarda yaşayan çocuk işçilerin sayısı 122,7 milyon iken, bu sayı kentsel alanlardaki çocuklarda 37,3 milyondur. Çocuk işçiliğinin kırsal alanlarda görülme sıklığı (%13,9), kentsel alanlardakinden (%4,7) neredeyse üç kat daha fazladır.²⁹

B) TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE DAİR RAKAMLAR

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2019 yılında yapılan “Çocuk İşgücü Araştırması” sonuçlarına göre, Türkiye’de bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 720 bin kişi olup çalışan çocuklar arasında 5 yaşında çocuk bulunmamaktadır. Bu yaş grubunda (5-17) çalışan çocukların aynı yaş grubundaki çocuklar içinde payı ise %4,4’tür.

- **ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN YAŞ ARALIĞI:** Çalışan çocukların %79,7’sini 15-17 yaş grubundakiler oluştururken, %15,9’unu 12-14 yaş grubundakiler, %4,4’ünü ise 5-11 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır.
- **CİNSİYETE GÖRE DAĞILIM:** Çalışan çocukların %70,6’sını erkek çocuklar, %29,4’ünü ise kız çocukları oluşturmaktadır.
- **ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA NEDENLERİ:** Çalışan çocukların çalışma nedenlerinde ilk sırayı %35,9 ile “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” alırken bunu, %34,4 ile “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” takip etmektedir. Çalışan çocukların %23,2’si “hanehalkının gelirine katkıda bulunmak”, %6,4’ü ise “kendi ihtiyaçlarını karşılamak” amacıyla çalışmaktadır.
- **SEKTÖREL DAĞILIM:** Çalışan çocukların %30,8’i tarım, %23,7’si sanayi %45,5’i ise hizmet sektöründe yer almaktadır. Yaş grubuna göre incelendiğinde; 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların

²⁵ Levent Şahin, “Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:7,2012, Sayı: 2,103-118, s.108

²⁶ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, 2022, Sayı:2,57-75, s.60; Akyüz, 2000:525

²⁷ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, 2022, Sayı:2,57-75, s.60; Akyüz, 2000:525; Şihaliyev, 2000:36-37

²⁸ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, 2022, Sayı:2,57-75, s.60; Oy, 2001: 8

²⁹ International Labour Organization, “Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward”, <https://ilo.org/publications/majör-publications/child-labour-global-estimates-2020-trends-and-road-forward>, Erişim Tarihi:11 Eylül 2024

%64’ü tarım sektöründe 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların %51’i ise hizmet sektöründe yer almaktadır.³⁰

BÖLÜM 4

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDEN VE SONUÇLARI

A) ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocukların çalışma hayatında yer almalarının ardında; ailelerden, işverenlerden, ekonomiden, toplumsal yapıdan veya çocukların kendilerinden kaynaklanan pek çok sebep yatmaktadır. Çocukların çalışma hayatında emek sömürüsüne uğramasına yol açan nedenlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

a) Yoksulluk: Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin geri olması, ailelerin ekonomik refaha ulaşmakta güçlük çekmesi ve eşitsiz gelir dağılımı; ailelerin yoksulluğunu derinleştirmekte ve bu durumda genellikle aile ekonomisine katkı amacıyla yoksul ailelerin çocukları çalışma hayatına sürüklenmektedir. Ayrıca, yoksul ailelerin kazançlarının önemli bir miktarını, temel gıda maddeleri tüketiminde kullanmakta olduğu göz önünde tutulursa çocuk emeği yaşamın sürdürülebilirliği açısından belirleyici olmakta, dolayısıyla yoksulluk artışı çocuk emeği kullanımını arttırmaktadır.³¹

b) Eğitim Olanaklarının Yetersizliği: Eğitime ilişkin altyapı yetersizliği, eğitim olanaklarının yaygınlaşmaması ve çocukların eğitim olanaklarından yararlanmasını engelleyen diğer birçok faktörün birleşmesi sonucu; eğitim sistemine giremeyen ya da herhangi bir aşamasında kopan çocuklar, çalışma hayatına sürüklenmektedirler.

c) Hızlı Nüfus Artışı: Nüfus artışının hızlı olması, toplam nüfus içindeki çocukların oransal payını arttırmaktadır. Bu durum çocuklara yönelik toplumsal hizmet yatırımlarına daha çok pay ayrılmasını gerektirmektedir. Bunu karşılayamayan gelişmemiş ekonomilerde ise çocukların çalışma hayatına katılımları kaçınılmaz olmaktadır.

d) Yasal Düzenlemelerin Yetersiz Oluşu ve Uygulamalardaki Eksiklik: Çocuk işçi kullanımına karşı önleyici yasal düzenlemelerin yetersizliği şüphesiz ki çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden birisidir. Ancak yasal düzenlemeler eksiksiz bir şekilde var olsa bile bunun tek başına önleyici bir etken olmadığı bilinmelidir. Yasal düzenlemelerin uygulanması aşamasında yaşanan problemler, düzenlemelere uymayan bireylerin caydırıcı bir uygulamayla karşı karşıya kalmaması ve denetimde yaşanan sorunlar; bir ülkenin çocuk işçiliğini önlemeye yönelik yasal düzenlemeleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken hususlardır. Çocuk işçiliğiyle etkin bir mücadele ancak çocuk işçiliğini önlemeye yönelik yasal düzenlemelerin; caydırıcı ve eksiksiz olmasının yanı sıra söz konusu yasal düzenlemelerin kurumlar ve devlet memurları tarafından tam anlamıyla uygulanması halinde mümkün olacaktır.

e) Duyarsızlık, Bilgisizlik ve İhmal: Ailelerin, yetkililerin ve medyanın duyarsızlığı, toplumun ve çalışma hayatına genç yaşta katılan çocukların bilgisizliği ve ihmaller zinciri; çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden birisidir.

f) Kırdan- Kente Yüksek Göç Hızı: Kırdan-kente göç hızı, kentsel hizmet ve istihdam olanaklarıyla orantılı olmaz ise ortaya çıkan işsizlik sorunu, çocuk işçi kullanımına sebebiyet verebilir.

g) Gelenekler: Gelenekler egemen olduğu toplumu, birçok farklı yönden etkileyebilmekte ve toplumu oluşturan bireyler, çocuk işçiliğini meşrulaştırmak amacıyla “gelenek” argümanına başvurabilmektedirler. Toplumlarda egemen olan geleneksel anlayışın, çocuk işçiliğine nasıl sebebiyet verebildiğinden bahsetmek gerekirse şu hususlar üzerinde durulabilir:

- **Karşılıklı Bağımlılık İlişkisi:** Gelenekler çocuklara “itaat etmek” ve “bağımlı olmak” gibi sorumluluklar yüklemektedir. Öncelikle çocuğun anne-babaya bağımlılığı şeklinde oluşan ilişki zaman içinde ebeveynlerin çocuğa bağımlılığı biçimini almaktadır. Söz konusu ilişki içinde çocuk, “üretim ve sosyal güvenlik aracı” olarak değerlendirilmektedir.³² Birer üretim aracı olarak görülen çocukların, çalışma hayatında yer almaları kaçınılmaz hale gelmektedir.
- **Sorumluluk Bilinci:** Pek çok kültürde var olan çocuklara küçük yaşlardan itibaren sorumluluk bilinci kazandırma kaygısı, toplumun çocukları küçük yaşlardan itibaren çalışmaya teşvik etmesi sonucunu doğurmaktadır.³³ Sorumluluk bilinci kazanmak amacıyla çalışmaya teşvik edilen çocukların çalışma hayatına girmesiyle birlikte, geleneklerin çocuk işçiliğini nasıl tetikleyebileceği tekrar gözler önüne serilmektedir.
- **Kast Anlayışı:** Kast anlayışının her ne kadar Hindistan’a özgü bir sosyal sınıflandırma anlayışı olduğu düşünülse de geniş bir konjonktürden bakıldığında kast anlayışının Dünyada da egemen olduğu görülmektedir. Kast anlayışının ifade ettiği düşüncelerden birisi, bazı insanların emretmek ve beyin gücü ile çalışmak üzere dünyaya gelmiş olduğu geri kalan çoğunluğun ise bedenini kullanarak çalışmak üzere doğduğudur.³⁴ Günümüz Batı dünyasının bu düşünceyi sürdürdüğü ve ucuz işgücü taleplerini 3. dünya ülkelerine mensup olan çocuklardan, kendi sınırları içerisindeki azınlık ve göçmen gruplardan karşıladığı görülmektedir.³⁵

h) İşverenlerin Ucuz İşgücü Arayışı: İşverenler diğer firmalarla rekabette ayakta kalabilmek amacıyla üretim maliyetlerini düşürerek elde ettikleri karı arttırma arayışı içerisindeyler. Bu arayış işverenleri ucuz işgücü arayışına sokmuştur; işverenler aradıkları ucuz işgücünü karşılayabilmek amacıyla çocuk istihdamına yönelmişlerdir.³⁶ Dolayısıyla işverenlerin kendi çıkarlarını düşünerek çocukları birer sömürü

³⁰ TÜİK, “ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN İSTATİSTİKLERİ 2019 TEMEL BULGULAR” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37728>, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2024

³¹ İ.Ü. İktisat Fakültesi, Araştırma Görevlisi. Nilgün Tunçcan; Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı; İstanbul, 1999; (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); s.10

³² Işıl Bulut, “Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları”, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, a.g.e.s.59

³³ Nilgün Tunçcan, “ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: NEDENLERİ, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞEN DÜNYADAKİ KONUMU”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2000, Sayı:43-44, s.250

³⁴ UNICEF; The State of The World’s Children; a.g.e.p.29

³⁵ Nilgün Tunçcan, “ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: NEDENLERİ, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞEN DÜNYADAKİ KONUMU”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2000, Sayı:43-44, s.250

³⁶ Nilgün Tunçcan, “ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: NEDENLERİ, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞEN DÜNYADAKİ KONUMU”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2000, Sayı:43-44, s.250

aracı olarak kullanımının, çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden birisi olduğunu söylemek isabetli olacaktır.

B) ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN, ÇOCUKLAR VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ SONUÇLARI

a) **Çocuk İşçiliğinin, Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Sonuçları:** Çocuk işçiliğinin çocuklar üzerinde doğurduğu; maddi, manevi, fiziksel, ruhsal, sosyal ve kültürel birçok olumsuz neticesi vardır. Aynı zamanda bu neticeler, çocukların o günkü yaşamlarını olumsuz yönde etkilediği gibi ileri ki yaşlarında da etkilerini sürdürmektedir. Çocuk işçiliğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden birkaç örnek vermek gerekirse şu hususlar belirtilebilir;

- Çocuklar genellikle aile denetiminden uzakta çalışmaktadırlar. Bu durum çocukları her türlü emek sömürsü ve istismar karşısında daha korumasız kılmaktadır. İstismar ve sömürüye karşı korumasız kalan çocuklar, çalışma hayatının acımasız yüzüyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin; çocuklar çok düşük ücretlerle çalıştırılmakta ve günlük çalışma süreleri uzun tutulmaktadır, çocuklara çalışma saatleri arasında yeterli dinlenme imkanı verilmemekte ve genellikle hafta sonu ile yıllık tatil hakları bulunmamaktadır.³⁷ Tüm bu durumlar çocukları sağlıklarına ve fiziksel gelişimlerine çok ciddi zararlar vermektedir.
- Çocukların çok ağır koşullar, zorlayıcı işler ve insan sağlığı için yeterli düzeyde olmayan ortamlarda çalıştırılması; fiziksel gelişimlerine ve sağlık durumlarına ciddi zararlar vermektedir.
- Çocukların çalışma ortamlarında genellikle yeterli sağlık ve eğitim olanakları bulunmamaktadır. Ayrıca çocukların sağlıklı beslenebilmesi için gerekli olan gıda takviyelerinin de çalışma ortamlarında alınması genellikle mümkün değildir.³⁸ Tüm bu durumlar çocukların; fiziksel ve kültürel gelişimlerine ciddi zararlar vermektedir.
- Çalışan çocuk yaşının gerektirdiği oyun, spor ve kültürel etkinlikler için yeterli boş zamanı bulamaz. Bu durumun olumsuz neticesi ise çocuğun kişiliği üzerindedir³⁹; zira bu durum çocuğun kişiliğini özgürce geliştirme olanaklarını kısıtlamaktadır.
- Özellikle aile denetiminden uzak bir iş yerinde veya sokakta çalışan çocuklar, uyuşturucu ve suçluluk tuzaklarına karşı korumasız kalmaktadırlar. Bu durum ise çocukların ruhsal ve toplumsal gelişimlerini tehlikeye düşürmektedir.⁴⁰
- Çocukların yaş ve fiziksel kapasitelerinin üzerinde bir işte çalıştırılmaları, yeterli dinlenme olanaklarının verilmemesi ve çalışma ortamındaki sıcaklık, nem, toz gibi etkenler; çocukların bedensel gelişimlerini ve sağlık durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir.⁴¹

- Çocukların direnç kapasiteleri düşük ve kas güçleri zayıf olduğundan yetişkinlere oranla daha çabuk yorulurlar. Bu nedenle meslek hastalıkları ve iş kazalarına yakalanma riskleri yetişkinlere oranla daha yüksektir.⁴² İş yerlerindeki aşırı gürültü, kirlilik, sıcak, nem, toz, yeterli aydınlatma ve havalandırma sistemlerinin olmayışı gibi etkenler; çocuklarda görme ve işitme kaybı, tüberküloz, büyüme geriliği vb. sağlık sorunlarına yol açmaktadır.⁴³
- Çalışan çocuklar genelde yeterli ekonomik olanaklara sahip olmadıkları için yeterli ve dengeli beslenememekteyler.⁴⁴ Bu nedenle çocuklar kısa ve uzun vadede pek çok sağlık ve gelişim sorunuyla karşılaşmaktadırlar.
- Küçük yaşta çalışma hayatına giren çocuklar, genellikle yoksul ailelerden gelmektedirler. Bu aileler, çocuklarını uzun dönemli bir eğitimden geçirecek ekonomik güce sahip değillerdir. Bu nedenle çalışan çocuklar, eğitimlerini sürdürme olanağı bulamazlar. Bu durum, çocuğu ileride mesleki ve toplumsal yaşamında başarılı kılabilecek, beceri sahibi yapacak, entelektüel gelişimi için gerekli olan; genel ve mesleki eğitimden yoksun tutacak ve çocuk bu nedenle ileride de düşük ücretli ve güvencesiz iş ortamlarında çalışma riskiyle karşı karşıya kalacaktır.⁴⁵

b) Çocuk İşçiliğinin, Toplum Üzerindeki Olumsuz Sonuçları

- Çocuk yaşta çalışmak zorunda kalan çocuk işçilerin çoğu; evlerinden uzakta aile denetiminden yoksun bir şekilde çalışmakta ya da bir kısmı sokaklarda çalışmaktadır. Bu durum çocukları; alkol, uyuşturucu, fuhuş, eşkiyalık, yankesicilik gibi kötü alışkanlıklara karşı daha korumasız bırakmaktadır. Kötü yollara sürüklenen çocuklar ise yarattıkları kaos ile hem toplum huzurunu bozmakta hem de toplum içerisine karışmalarıyla birlikte toplumsal ahlak zedelenmektedir.
- Çocuk yaşta çalıştıkları için çoğunlukla gerekli eğitimden, sosyal ve kültürel aktivitelerden uzakta kalan bireyler; ileriki yaşlarında da sosyallikten uzakta geçen çocukluklarının sancılarını çekmektedirler ve bu bireyler ileride çocuk sahibi olduklarında maalesef kendileri de çocuklarına gerekli olan ilgiyi gösteremeyebilmekte ve çocuklarının sosyal, kültürel gelişimlerine destek olamayabilmektedirler. Bu durum, nesiller halinde yetişen, toplumdan soyut ve sosyallikten uzak bir topluluk yaratarak topluma ciddi zararlar vermekte ve belki de toplum olgusunu yavaş yavaş yok etmektedir.
- İşverenlerin daha fazla kar elde edebilmek amacıyla işgücü maliyetlerini azaltma yoluna gitmesi halinde, çocuklar oluşturdukları ucuz iş gücü potansiyeli nedeniyle işverenlerin öncelikli tercihi haline gelmektedirler. Bu durum yetişkin bireylerin, birçok sektörde çocuk işçi çalıştırılması nedeniyle işsiz kalmalarına sebebiyet vermektedir. Yetişkin bireylerin işsiz kalması hem ülke ekonomisi açısından

³⁷ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt: 11, 1993, Sayı:1-2-3, s.95

³⁸ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.96

³⁹ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.96

⁴⁰ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.96

⁴¹ Tankut Centel, Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği, İstanbul: İ. Üniv. Yay., 1982, s.3

⁴² Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.96

⁴³ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.97

⁴⁴ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.97

⁴⁵ Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:11, 1993, Sayı:1-2-3, s.97

yük oluşturmakta hem de işsiz kalan bireylerin ekonomilerine, psikolojilerine, aile hayatlarına ve toplumdaki saygınlıklarına ciddi zararlar verebilmektedir.

- Elde ettikleri gelir; çocukları, artık ailelerine ihtiyaç duymadan kendi ayakları üzerinde durabilecekleri düşüncesine, itebilmektedir. Bu düşüncenin bir sonucu olarak çocuklar, ailelerinden giderek kopabilmekte ve bu durum toplumun temel yapıtaşı olan aile kavramını parçalayabilmektedir.

BÖLÜM 5

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ULUSLARARASI VE ULUSAL YASAL GÜVENCELER

A) ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ULUSLARARASI YASAL GÜVENCELER

Uluslararası hukukta; BM, ILO, AB ve Avrupa Komisyonu gibi birçok kuruluş, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik yasal güvenceler içeren düzenlemeler ortaya koymaktadır. Bu bölümde, çocuk işçi çalıştırılmasını önlemek amacıyla uluslararası hukukta yer alan yasal güvenceler, 4 farklı bölüme ayrılarak incelenmiştir. Bunlar;

1) Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri

a) **Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi:** Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuk hakları alanında kabul edilmiş ilk uluslararası belgedir. Bildirgenin ortaya çıkış nedeni, 1. Dünya Savaşı sonrası çocukların daha özenli korunmasına duyulan ihtiyaçtır. Toplam beş maddeden oluşan bu bildirge 1924 yılında kabul edilerek Milletler Cemiyeti’ne üye olan devletlerin imzasına sunulmuştur. Türkiye ise Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ni 1928 yılında imzalamıştır. Bildirge’nin maddelerinin ana çerçevesine bakıldığında; çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortam içerisinde yaşamalarına, çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerine destek verilmesine ve çocukların her türlü istismara karşı korunmasına değinildiği görülmektedir.⁴⁶ Bildirgenin içeriği göz önüne alındığında, bu bildirgenin çocuk işçiliğinin karşısında duran bir bildirge olduğu söylenebilir. Günümüz itibarıyla artık, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Milletler Cemiyeti’nin eski değerini kaybetmesi nedeniyle, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nin zorlayıcı etkisinin kalmadığını ve önemini yitirdiğini belirtebiliriz.⁴⁷

b) **Birleşmiş Milletler Kölelik, Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme:** Bu sözleşme, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nden sonra çocuk haklarına ilişkin olarak ortaya konulmuş ikinci önemli belge olma özelliği, taşımaktadır. Sözleşme, çocukların kötü koşullarda çalıştırılmasını engellemeye yönelik hüküm içermesi sebebiyle, çocuk işçiliğini önleme alanında önemli bir yer tutmaktadır.

Sözleşme’nin md.1/d hükmü; 18 yaşından küçük olan çocukların, şahıslarının ya da emeklerinin, yasal

temsilcileri tarafından karşılıklı ya da karşılıksız olarak başka kimselere verilmesini, kölelik benzeri uygulama olarak tanımlamış ve yasaklamıştır.⁴⁸

c) **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi:** Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nin çocuk haklarını korumada yeteri kadar etkin olamaması ve İkinci Dünya Savaşı’nda çocukların çok ciddi zararlara uğraması gibi nedenler, BM Çocuk Hakları Bildirgesi’nin hazırlanmasına yol açmıştır. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ne paralel olarak hazırlanmış olan bu bildirge, 20 Kasım 1959 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bildiri 10 maddeden oluşmakta olup aynen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nde olduğu gibi herhangi bir yaptırım gücü içermemektedir. Bu durum bildirinin uygulanmasını, imzalayan devletlerin inisiyatifine bırakmakta ve bildirinin bir iyi niyet ifadesi olmaktan öteye gidememesine sebebiyet vermektedir. Bildiride; çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması, çocuklara kendilerini özgürce geliştirme fırsatının verilmesi ve çocukların bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması gibi⁴⁹ genel ilkelerin yanı sıra Bildiri’nin 9. maddesinin 2. fıkrasında, çocuk işçiliğine yönelik bir düzenleme yer almaktadır.

İlgili düzenlemede, çocuğun uygun bir yaş sınırına ulaşmadan evvel çalışmasına izin verilmeyeceği ve hiçbir durumda çocukların; sağlık ve eğitimine zarar verecek, bedensel, zihinsel ya da sosyal gelişimlerine engel olacak bir işte çalışmalarının mümkün olmadığı belirtilerek, çocuk işçiliğine karşı net bir tutum sergilenmektedir.

d) **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi:** Sözleşme BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanmış ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin de dahil olduğu bu sözleşme, 196 ülke ile en fazla ülkenin onayladığı insan hakları belgesi olarak dikkat çekmektedir.⁵⁰ Ayrıca bu sözleşme, “Çocukların Magna Cartası” olarak da nitelendirilmekte ve sözleşmenin imza günü olan 20 Kasım tarihi, her yıl “Dünya Çocuk Hakları Günü” adıyla kutlanmaktadır.⁵¹ Türkiye sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve sözleşme ülkemiz açısından 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni imzalarken; sözleşmenin 17,29 ve 30. maddelerini, T.C Anayasası ve Lozan Barış Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tuttuğunu belirten bir çekince koyduğunu ifade etmektedir.⁵²

Sözleşme, çocuk haklarını korumayı amaçlayan ve taraf devletlere çocuk haklarının korunması için yükümlülükler yükleyen bir sözleşmedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde 4 temel ilke yer almaktadır ve sözleşme bu temel ilkeler etrafında şekillenmektedir. Sözleşmede yer alan 4 temel ilke şu şekildedir: Ayrım gözetmeme ilkesi, çocuğun yüksek yararı ilkesi, yaşama ve gelişme hakkı ilkesi, katılım hakkı ilkesi.⁵³

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 43. maddesinde, taraf devletlerin sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla, “Çocuk Hakları

⁴⁶ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ,2022, s.28

⁴⁷ haberdecocuk.org, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi”, <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/birlesmis-milletler-cocuk-haklari-bildirgesi/>, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁴⁸ Wikipedia, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_Hakları_Sözleşmesi, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁴⁹ Prof. Dr. Rona Serozan, ÇOCUK HUKUKU, İstanbul, Vedat Kitapçılık, Baskı 2, 2017, s.49

⁵⁰ İstanbul Bilgi Üniversitesi İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme/>, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁵¹ Wikipedia, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_Hakları_Sözleşmesi, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁴⁶ haberdecocuk.org, “Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi”, <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/geriye-donuk-2/>, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁴⁷ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.27; S. Kurt, s. 105.

Komitesi”nin kurulduğu belirtilmektedir. Sözleşmenin 44. maddesinde yer alan düzenlemeye göre ise devletler, sözleşmeye taraf olduktan 2 yıl sonra başlangıç raporlarını ve bundan sonra da her 5 yılda bir olmak üzere raporlarını, Çocuk Hakları Komitesi’ne sunmak zorundadırlar. Şüphesiz ki Çocuk Hakları Komitesi’nin kurulmuş olması, komitenin getireceği denetim fonksiyonu sayesinde çocuk haklarının daha etkin bir şekilde korunmasını sağlayacaktır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 32. maddesinde, çocuk işçiliğine yönelik bir düzenleme yer almaktadır. İlgili maddenin ilk fıkrasında taraf devletlerin; çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek, sağlığını bozacak veya bedensel, zihinsel, ahlaksal ya da toplumsal gelişimi için zararlı olabilecek nitelikte işlerde çalıştırılmasına karşı korunma hakkı olduğunu kabul ettiğini belirtmektedir. İlgili maddenin 2. fıkrasında ise taraf devletlere, çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla bazı sorumluluklar yüklenmektedir. Sözleşmenin çocuk işçiliğini önlemek amacıyla taraf devletlere sorumluluklar yüklemesi şüphesiz ki çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla atılan önemli adımlardan biridir. Zira böylece çocuk haklarına daha sağlam bir koruma zemini hazırlanmaktadır. Sözleşmenin md.32/2 hükmünde taraf devletlere yüklenen sorumluluklar şunlardır:

- Taraf devletler, ilgili maddenin (md 32) uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her türlü önlemi almalıdır.
- Taraf devletler, işe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit etmelidir.
- Taraf devletler, çalışmanın saat olarak süresi ve çalışma koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yapmalıdır.
- Taraf devletler, ilgili maddenin (md 32) etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak için cezai veya başka uygun yaptırımlar öngörmelidir.

e) **Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme:** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi 16 Aralık 1966 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren çok taraflı bir sözleşmedir. Türkiye’de sözleşmeye taraf olan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve ülkemiz açısından sözleşme 23 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi imzalarken sözleşmeden doğan yükümlülüklerini; BM Şartı çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini, sözleşmenin hükümlerinin yalnızca Türkiye’nin diplomatik ilişkisi bulunan taraf devletlere karşı uygulanacağını ve sözleşmenin ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesel sınırları itibarıyla onaylanmış bulunduğunu ifade eden üç beyanda bulunmuştur. Türkiye, sözleşmenin 13. maddesinin 3 ve 4. paragraflarının, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 3,14 ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulanacağına ilişkin bir adet çekince de koymuştur. Sözleşmenin çekince konulan paragrafları, velilerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestisine ve eğitim kurumu kurma özgürlüklerine ilişkindir.⁵⁴ Sözleşmeye taraf olan devletler, bireylere; işçi hakları, sağlık hakkı, eğitim

⁵⁴ İstanbul Bilgi Üniversitesi İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

hakkı ve yeterli bir yaşam standardı hakkı da dahil olmak üzere çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel haklar verilmesine yönelik çalışmayı taahhüt etmektedirler.⁵⁵ Aynı zamanda sözleşmeye taraf olan devletlerin, sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemek amacıyla; “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi” adı verilen bir komite de sözleşmede yer almaktadır.⁵⁶

Sözleşmenin 10. maddesinin 3. fıkrasında ise çocuk işçiliğine ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. İlgili düzenlemeye göre taraf devletler; çocukların ve gençlerin ahlaklarına ya da sağlıklarına zararlı, yaşamları için tehlikeli veya normal gelişimlerini önleyecek nitelikte işlerde çalıştırılmalarının yasayla ceza yaptırımına bağlanmasını ve aynı zamanda saptanacak bir yaş sınırının altında ücretli çocuk emeği kullanımının yasayla engellenip cezalandırılması gerektiğini kabul etmektedirler.

2) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Düzenlemeleri

a) **138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş İlişkin ILO Sözleşmesi:** Bu sözleşme üye devletlere, çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı ve istihdama kabulde asgari yaşın gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişimine olanak tanıyacak seviyede tutulmasını amaçlayan birer politika izleme yükümlülüğü yüklemektedir. Sözleşme; çocuk işçiliğinin önlenmesi, çocukların yaşlarına uygun işlerde çalıştırılması, istihdama kabulde asgari yaşın çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimine olanak tanıyacak şekilde düzenlenmesi ve temel çocuk haklarının işyerlerinde de korunması açısından son derece önemli bir uluslararası sözleşmedir. Söz konusu sözleşmenin içeriğine bakıldığında çocuk işçiliği için önem arz eden ve istihdama kabulde asgari yaşın tespitine yönelik olan düzenlemeler, sözleşmenin 2,3 ve 7. maddelerinde yer almaktadır. İlgili düzenlemelerden bahsetmek gerekirse şu hususlar üzerinde durulabilir;

- Sözleşmenin md 2/3 hükmüne göre, sözleşmeye taraf olan ülkelerin belirleyeceği istihdama kabulde asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olamaz. Bu fıkradan sözleşmenin; istihdama kabulde asgari yaş sınırı olarak 15 yaşını kabul ettiği ve bu yaşın altındaki bireylerin çalışma hayatına girmesini önlemeye çalışması nedeniyle, çocuk işçiliğiyle mücadele alanında atılan önemli bir adım olduğu söylenebilir. Aynı maddenin 4. fıkrasında ise asgari 15 yaş sınırına bir istisna getirildiği görülmektedir. İlgili fıkrada; ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan her üye devletin varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, istihdama kabulde asgari yaş sınırını başlangıçta “14 yaş” olarak belirleyebileceği düzenlenmektedir. Asgari yaş sınırını 14 olarak belirleyen her üye; asgari yaşın 14 olarak belirlenmesinin gerekçelerinin devam ettiğine veya belirli bir tarihten sonra söz konusu hükümlerden yararlanma hakkından vazgeçtiğine ilişkin bir açıklamaya sunacağı raporlarda yer vermelidir.
- Sözleşmenin istihdama kabulde asgari yaş sınırına ilişkin düzenleme içeren bir diğer maddesi ise

Uluslararası Sözleşme”, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararar-sozlesme/>, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁵⁵ Wikipedia, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_Sosyal_ve_Kültürel_Haklara_İlişkin_Uluslararası_Sözleşme, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁵⁶ İstanbul Bilgi Üniversitesi İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararar-sozlesme/>, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

sözleşmenin 3. maddesidir. İlgili maddenin ilk fıkrasında; doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini ya da ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaşı 18’in altında olamayacağı belirtilmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise ilk fıkranın istisnası niteliğinde bir düzenleme yer almaktadır. İlgili maddenin üçüncü fıkrasında; ulusal mevzuat yahut yetkili makamın, maddenin birinci fıkra hükümlerini dikkate almaksızın varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerine danışarak söz konusu genç kişilerin sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet alanlarında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren istihdamlarına veya çalışmalarına izin verebilecekleri belirtilir.

- Sözleşmenin 7. Maddesi, farklı şartları ve durumları göz önüne alarak çocukların çalışma hayatına girebilecekleri yaş aralığına ilişkin düzenlemeler içeren son derece önemli bir maddedir. İlgili maddenin ilk fıkrası, 13-15 yaş aralığındaki çocukların; sağlıklarına veya gelişimlerine zarar vermeyen, okula devamlarını ve eğitimden yararlanmalarını engellemeyen hafif işlerde istihdamlarına izin verilebileceğini belirtmektedir. Sözleşmenin md.7/2 hükmünde ise en az 15 yaşında olmakla birlikte henüz zorunlu öğrenimlerini tamamlamayan çocuklara ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. İlgili düzenlemede; ulusal mevzuatın, en az 15 yaşında olmakla birlikte henüz zorunlu öğrenimlerini tamamlamamış çocukların da yine aynı şekilde sağlıklarına zarar vermeyen ve eğitimlerine engel olmayan hafif işlerde çalışmalarına izin verilebileceği belirtilmektedir. Sözleşmenin md.7/4 hükmünde ise aynı maddenin ilk iki fıkrasına ilişkin özel bir düzenleme yer almaktadır. İlgili düzenlemede; eğitimi ve ekonomisi yeterince gelişmemiş olan sözleşme üyesi devletlerin, yedinci maddenin ilk fıkrasında yer alan 13-15 yaş aralığını, 12-14 ile; ikinci fıkrasında yer alan 15 yaş sınırını ise 14 olarak değiştirebilecekleri belirtilmektedir.

b) 182 NO’LU En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi:

Bu sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 17 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen ve çocuk işçiliğiyle mücadele açısından son derece önem taşıyan, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve sona ermesi için geniş kapsamlı önlemler öngören bir uluslararası sözleşmedir. Uluslararası Çalışma Konferansı, çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını kabul ederek uzun vadede en realist çözümün yoksulluğun giderilmesi ve evrensel eğitime imkan tanıyan sürekli bir ekonomik büyüme ile refah artışı sağlamak olduğunu tespit etmiş ve bu tespiti göz önüne alarak, “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”ni hazırlamıştır.⁵⁷ Sözleşme maddelerinin içeriklerine göz atılacak olursa şu düzenlemelere değinmekte fayda vardır:

- Sözleşmenin 1. maddesi; sözleşmeyi onaylayan üye ülkelere, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin

yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alma görevi yüklemektedir.

- Sözleşmenin 2. maddesinde, sözleşme açısından “çocuk” teriminin hangi anlama geldiği açıklanmaktadır. Buna göre sözleşmede “çocuk” terimi, on sekiz yaşın altındaki her bireyi ifade etmektedir.
- Sözleşmenin 3. maddesinde, “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesiyle ne anlatılmak istendiği açıklanmaktadır. Buna göre “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesi:
  - Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
  - Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
  - Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
  - Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlıkları, güvenlikleri veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsar.
- Sözleşmenin 7. maddesinin ilk fıkrası; taraf devletlere, sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bazı sorumluluklar yüklemektedir. İlgili düzenleme; her üye devletin, cezai yaptırımların ya da uygun olduğu takdirde diğer yaptırımların kararlaştırılması ve uygulanması da dahil olmak üzere, sözleşme hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayacak gerekli tüm önlemleri almaları gerektiğini belirtmektedir. Sözleşmenin md.7/2 hükmünde ise çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında eğitimin önemine vurgu yapılmakta ve üye devletlere belirli bir zaman aralığı ile sınırlı bir dizi önlemleri alma görevi yüklenmektedir. Sözleşmenin md.7/2 hükmünde üye devletlere yüklenen sorumluluklardan bazıları şunlardır: Çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dahil olmalarının önlenmesi; çocukların sosyal uyumları ve rehabilitasyonları için gerekli ve uygun doğrudan yardımın sağlanması; çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitim ve mümkün olduğu takdirde mesleki eğitimin sağlanması.
- Sözleşmenin 8. maddesi ise çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alan yoksulluk ve eğitim eksikliği gibi sorunların ortadan kaldırılması, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması ve evrensel eğitimin desteklenmesi amacıyla üye devletlere yardımlaşma ve birlikte hareket etme görevi yüklemektedir.

c) **Temel Çalışma İlke ve Hakları Bildirgesi:** Temel çalışma ilke ve hakları bildirgesi, 19 Haziran 1998 tarihinde Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından kabul edilmiştir.⁵⁸ Bildirgede, Uluslararası Çalışma

⁵⁷ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.33

⁵⁸ UNİCEF; The State of The World’s Children; a.g.e.p.29.

Örgütüne üye olan devletlerin, sadece bu üyelikten kaynaklanacak şekilde ilgili sözleşmelere taraf olmasalar bile dört ana hakka dair ilkelere saygı duymaları ve bu saygı çerçevesinde gerekli uygulamalarda bulunmaları gerektiği belirtilmektedir.⁵⁹ Bildirgede bahsedilen dört ana hakka dair ilke şunlardır: Sendikalaşma ve örgütlenme özgürlüğü ile toplu pazarlık hakkının gözetilmesi, zorla ya da zorunlu olarak çalıştırılmanın her türlü biçimlerinin ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması adına etkin bir mücadelenin verilmesi, iş hayatında ayrımcılığın ortadan kaldırılması.⁶⁰

Bildirgede bahsedilen 4 ana hakka dair ilkeden birisinin çocuk işçiliğiyle mücadele alanına ilişkin olması, çalışma hayatında çocuk emeği sömürüsüne son verilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Zira çocuk işçiliğiyle mücadelenin 4 temel ilkeden birisi olması sebebiyle, ILO’ya üye tüm devletler, çocuk işçiliğine yönelik herhangi bir sözleşmeyi onaylamamış olsalar bile bildirgeyle yüklenen sorumluluk gereği, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için mücadele etmekle yükümlüdürler.⁶¹

3) Avrupa Birliği ve Avrupa Komisyonu Düzenlemeleri:

a) Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa Sosyal Şartı, 1965 yılında uygulamaya konulan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin takviyesi niteliğinde olan bir sözleşmedir. Bağlayıcı bir sözleşme olma niteliği taşıyan Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ekonomik ve sosyal haklar alanındaki karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Sözleşme insan hakları ve özgürlükleriyle ilgili konuları ve taraf devletlerin bu konulardaki uygulamalarını denetleyecek mekanizmaları ele almaktadır. Aynı zamanda sözleşmede, tüm bireylerin günlük yaşantılarına dair pozitif haklara ve özgürlük alanlarına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Sözleşme ayrıca şartı imzalayan devletlerin, şarta uyum içinde olup olmadığını denetlemek amacıyla “Avrupa Sosyal Haklar Komitesi” adı verilen bir denetim organı da kurmuştur.⁶² Şüphesiz ki böyle bir komitenin kurulmuş olması, komitenin sağlayacağı denetim fonksiyonu sebebiyle sözleşmede yer alan temel hakların daha etkin bir şekilde korunması adına atılan önemli bir adımdır.

Avrupa Sosyal Şartının “Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı” başlıklı yedinci maddesi, çocukların ve gençlerin korunmasına yönelik oldukça geniş kapsamlı düzenlemeler içermekte ve üye devletlere bu konuda birçok sorumluluk yüklemektedir. İlgili düzenlemeye göre akit tarafı devletler, çocukların ve gençlerin korunması hakkını etkin bir şekilde uygulamak amacıyla şu taahhütlerde bulunmaktadır:

- Çocukların; sağlıkları, ahlakları ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşınının 15 olmasını sağlamayı;
- Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşınının 18 olmasını sağlamayı;
- Henüz zorunlu eğitim çağında olan bireylerin eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmalarını önlemeyi;

⁵⁹ Kadriye Bakırcı, Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta, İstanbul,2004, s.95; Barış Şahin, Çocuk İşçilerin Korunması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, (Korunma), s.109

⁶⁰ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.35

⁶¹ Kadriye Bakırcı, Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta, İstanbul, 2004, s.96

⁶² Wikipedia, “Avrupa Sosyal Şartı”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Sosyal_Shartı, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

- On sekiz yaşından küçüklerin çalışma sürelerini; gelişimleri ve mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırmayı;
- On sekiz yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlamayı;
- Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere, düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamayı;
- Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret almalarını ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını sağlamayı;
- On sekiz yaşın altındaki çalışanlara yılda en az 4 haftalık ücretli izin hakkını tanımayı;
- Gençlerin normal çalışma saatleri içerisinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, işverenlerin izniyle birlikte günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı;
- Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı taahhüt ederler.

Görüldüğü üzere Avrupa Sosyal Şartı, çocuk işçiliğini sona erdirmek amacıyla aldığı önlemler ve bu konuda üye devletlere yüklemiş olduğu sorumluluklar ile birlikte, çocuk ve gençlerin korunması açısından oldukça geniş kapsamlı düzenlemeler içeren bir belge niteliğindedir.

b) Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi: AB Temel Haklar Bildirgesi, vatandaşlara birtakım haklar tanıyan ve bu hakları AB hukukunda koruma altına alan bir belgedir. Bildirgenin hazırlanış amacı, AB vatandaşlarına tanınan geniş hakları resmileştirmektir.⁶³

Bildirgenin 32. maddesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması açısından son derece önemli düzenlemeler içeren bir maddedir. İlgili maddede çocuk işçi çalıştırılması yasaklanmaktadır.⁶⁴ Bildirgenin 32. maddesinde, çocuk işçiliğini önlemek ve çalışan gençleri korumak amacıyla yer alan düzenlemelerden bahsetmek gerekirse şu hususlar belirtilebilir;

- İlgili maddede; gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırınının, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamayacağı belirtilir.
- İlgili maddede; gençlerin ekonomik sömürüye ve emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimlerine zarar verme olasılığı bulunan veyahut eğitimlerini engelleyebilecek her türlü işe karşı korunmaları gerektiği belirtilmektedir.

⁶³ Wikipedia, “Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa-Birliği-Temel-Haklar-Bildirgesi>, Erişim Tarihi:9 Eylül 2024

⁶⁴ Levent Şahin, “Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Cilt:7,2012, Sayı:2,103-118, s.101

c) **Avrupa Birliği Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Hakları Şartı:** Şartın 20,21,22 ve 23. maddelerinde çocuk işçilerin haklarını korumaya yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemelerin içeriğinden bahsetmek gerekirse şu hususlar üzerinde durulabilir;

- Şart, temel eğitim yaşını doldurmamış olan çocukların hafif işler ve mesleki eğitim ile ilgili istisnalar haricinde istihdamını yasaklamıştır.⁶⁵
- Şart, istihdama kabulde asgari yaş sınırının hiçbir şekilde 15 yaşın altında belirlenemeyeceğini belirtmiştir.⁶⁶
- Şart, 18 yaşın altında bulunan ancak çalışmasına engel olmayan çocuklar için yaşlarının gerektirdiği önlemlerin alınmasını gerektiğini belirtmiş⁶⁷ ve ayrıca 18 yaşından küçük çocuklar için, “fazla çalıştırılma” ve “gece çalıştırılma” yasağı getirmiştir.⁶⁸
- Şartta, mesleki eğitimin çalışma saatleri içerisinde verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹

4) **Uluslararası Hukukta Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Amacıyla Yer Alan Direktifler ve Verilmiş Önemli Yargısal Kararlar:** Uluslararası hukukta çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması amacıyla; BM, AB ve ILO tarafından kabul edilen sözleşmeler, bildirgeler ve şartlar dışında yine aynı amaca hizmet eden bazı direktifler ve yargı kararları da bulunmaktadır. ILO tarafından verilen “Asgari Çalışma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı”, “190 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğine İlişkin Tavsiye Kararı” ve AB Komisyonu tarafından verilen “AB Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı” ile AB Komisyonu tarafından kabul edilen, ülkemizdeki İş Kanunu hazırlanırken de temel alınmış olan “94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına Dair Direktif”; çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla hazırlanan önemli direktifler ve verilmiş olan önemli yargı kararlarıdır.⁷⁰

B) ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEMAYA YÖNELİK ULUSAL YASAL GÜVENCELER

Türk hukukunda çocuk haklarını koruma altına almak amacıyla yer alan birçok yasal düzenleme mevcuttur. Çocuk işçiliğinin de çocuk haklarının ihlali niteliğinde bir sorun olması sebebiyle, çocuk haklarını korumaya yönelik düzenlemeler içerisinde, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemeler de bulunmaktadır. Ulusal mevzuatımızda çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla yer alan yasal güvencelerden bazıları şunlardır:

- T.C. Anayasası’nın 50. maddesinde yer alan düzenlemede; kimsenin yaş, cinsiyet ya da gücüne aykırı

işlerde çalıştırılmayacağı ve çocuklar ile kadınlarla birlikte bedeni ve ruhi yeterliliğe sahip olmayan bireylerin çalışma koşulları hususunda özel bir şekilde korunacakları belirtilmektedir.

- 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesinin ilk fıkrasında; 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmalarının yasak olduğu belirtilmekte ancak fıkranın devamında ise 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocukların; bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimleri ile eğitimlerine engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilecekleri ifade edilerek, istihdama kabulde 15 olarak belirlenen asgari yaş sınırının istisnasına yer verilmektedir. İlgili fıkranın son cümlesinde ise 14 yaşını doldurmamış çocukların; bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimleri ile eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde; yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilecekleri belirtilmektedir. Aynı maddenin 4. fıkrasında ise çocukların çalışma sürelerine ilişkin farklı durumlar göz önüne alınarak hazırlanmış olan bir düzenleme, bulunmaktadır. İlgili düzenlemede, temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatlerinin günde 7 ve haftada 35 saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde 5 ve haftada 30 saatten fazla olamayacağı ile 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu sürenin günde 8 ve haftada 40 saate kadar arttırılabileceği belirtilmektedir.

Aynı maddenin son fıkrasında ise okula devam eden çocukların çalışma sürelerine ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. Söz konusu düzenlemede; okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma sürelerinin, eğitim saatleri dışında olmak üzere en fazla günde 2 haftada 10 saat olabileceği; okulun kapalı olduğu dönemlerde ise çalışma sürelerinin günde 7 ve haftada 35 saatten fazla olamayacağı belirtilmektedir.

- İş Kanunu’nun 72. maddesinde; yer altı veya su altında yapılan ağır işlerde 18 yaşını doldurmamış erkeklerin ve hangi yaşta olursa olsun her kadının çalıştırılmasının yasak olduğu, belirtilmektedir.
- İş Kanunu’nun 73. maddesinin ilk fıkrasında ise sanayiye ait işlerde, 18 yaşını doldurmamış çocuk ve gençlerin gece çalıştırılmalarının yasak olduğu belirtilmektedir.
- 4857 Sayılı kanun kapsamında çıkarılan “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” adlı düzenlemede de yine çocuk işçiliğine ilişkin hükümler bulmak mümkündür. Bu yönetmeliğin ana amacı ise çalışma hayatındaki çocuk ve gençlerin; sağlık, güvenlik ve eğitimlerine zarar vermeyecek koşullarda çalışmalarını için uygun çalışma koşullarını belirlemek ve bu koşulların teminini sağlamaktır.⁷¹
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun “İşçiler Hıfzıssıhhası” başlıklı bölümünde de çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla hazırlanmış olan birçok düzenleme görmek mümkündür. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda yer alan düzenlemelerde; 12 yaşın altında bulunan çocukların fabrika veya maden ocağı gibi imalathanelerde istihdamlarının yasak olduğu, 12-16 yaş aralığında

⁶⁵ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.39

⁶⁶ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.39

⁶⁷ Ercüment Işık, “Genç İşçilerin Korunmasına İlişkin 94/33/EC Sayılı Direktif”, ÇSGB AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı:21, Şubat 2007, s.14

⁶⁸ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.39

⁶⁹ Ali Güzel, “Çalışanların Temel Sosyal Sosyal Hakları Topluluk Şartı”, Çimento İşveren Dergisi, Mayıs 1992, s.7

⁷⁰ İncinur BÜYÜKSUNGUR, ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMI VE ÇOCUK İŞÇİLERİN HAKLARI, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022, s.32; s.34; s.39; s.40.

⁷¹ Mustafa GÜNÖZ, TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ, (Danışman: Aşkın Keleş), ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI TÜRKİYE İŞ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Uzmanlık Tezi, 2007, s.62

olan kız ve erkek çocukların günlük en fazla 8 saat çalıştırılabilecekleri ve akşam saat sekizden sonra gece vardiyasına bırakılmayacakları ve 18 yaşın altındaki çocukların bar, kahve, gazino gibi yerlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu belirtilmektedir.

- İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda da çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla yer alan düzenlemeler görmek mümkündür. Kanunda yer alan düzenlemelere göre; ilköğretim çağında olmasına karşın zorunlu eğitimi bırakan çocuklar, resmi ya da özel hiçbir iş kurumunda ücret karşılığı veya ücretsiz çalıştırılmazlar. Zorunlu eğitime devam eden çocuklar ise ders saatleri haricinde çalıştırılabilirler. Kanun ayrıca düzenlemelere aykırı bir biçimde çocuk işçi çalıştıran kişilere idari para cezası kesilmesi gerektiğini de belirtmektedir.
- 2259 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nda; yasal bazı durumlar hariç eğlence, oyun, alkol vb. maksatlı umuma açık ve açılması izin gerektiren alanlarda, 18 yaşın altı bireylerin çalıştırılmayacağı hükme bağlanmıştır.

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi günümüzden binlerce yıl öncesine dayanan, geçmişten bugüne geçen yüzyıllar içerisinde çeşitli dönemler ve değişimler yaşamasına rağmen hala etkisini sürdürmeye devam eden çocuk işçiliği; günümüz itibarıyla de ülkemiz ve Dünya adına önemli bir sorun teşkil etmektedir. Küresel ölçekte güncel bir problem olarak varlığını devam ettiren çocuk işçiliği, toplumlara ve özellikle de çocuklara önemli zararlar vermekte ve çocukların yalnızca bugünlerini değil geleceklerini de karanlığa boğmaktadır. Uluslararası alanda BM, AB, ILO gibi kuruluşlar ve IPEC (Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı) gibi programlar; ulusal alanda ise ülkemizde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yanı sıra birçok bakanlık ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Halk İşçi Sendikaları Konfederasyonu gibi birçok sivil toplum kuruluşu, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla yasal düzenlemeler hazırlamakta ve politikalar uygulamaktadır. Ancak ulusal ve uluslararası alanda hareket eden birçok kurum ve kuruluşun, çocuk işçiliğini önlemek ve sona erdirmek amacıyla uyguladığı politikalara rağmen çocuk işçiliği günümüzde hala sona erdirilememiştir. Çocukların değersizleştirilmesine ve onların birer üretim aracı olarak görülmesine sebebiyet veren çocuk işçiliğinin ortadan kalkması ancak onunla daha etkin bir şekilde mücadele edilmesi halinde mümkün olacaktır. Çocuk işçiliğiyle daha etkin ve işlevsel bir mücadelenin sürdürülebilmesi için atılması gereken adımlara ilişkin şu önerilerde bulunulabilir;

- Çocuk işçiliğinin temel nedenlerinden birisi olan yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması amacıyla; hükümet tarafından, toplumda refah artışı sağlayacak ekonomik politikalar uygulanmalı ve ailelere gelir kapısının açılması için işsiz yetişkinlere istihdam olanakları sağlanmalıdır. Ekonomik açıdan dar boğazda olduğu için çocuklarını çalışma hayatına itmek zorunda kalan aileler tespit edilmeli ve tespit edilen yoksul ailelere maddi destek sağlanmalıdır.
- Çocuk işçiliğinin temel nedenlerinden birisi olan eğitim eksikliğinin giderilmesi amacıyla; çocuklar ve

ailelerinin eğitime yönlendirilmesi, eğitim kalitesinin artırılması⁷², eğitimin daha ulaşılabilir bir hale gelmesi için eğitim maliyetlerinin düşürülmesi, ailelere kırtasiye vb. eğitim masraflarının karşılanması amacıyla maddi destek verilmesi, eğitimcilerin çocuk işçiliği konusunda bilinçlendirilmesi ve çocuk işçiliği konusunun müfredata eklenmesiyle beraber bu konuda çocukların da bilgilendirilmesi⁷³ gibi adımlar atılabilir.

- Çocuk işçiliğine sebebiyet veren durumlardan birisi de çocuk işçiliğini önlemeye yönelik mevzuatların yetersizliği ve uygulamadaki eksikliklerdir. Bu nedenle çocuk işçiliğiyle daha etkin bir mücadelenin verilebilmesi için; mevcut mevzuatlar tekrardan ele alınmalı ve eksik ya da yetersiz olan düzenlemeler iyileştirilmelidir. ⁷⁴ Ayrıca sadece mevzuat iyileştirilmeleri ile yetinilmemeli ve yeni önleyici düzenlemeler eklenmeli, uygulamadaki denetim eksikliğini gidermek amacıyla yeni denetim organları kurulmalı ve işverenler daha sıkı denetlenerek kurallara aykırı şekilde çocuk işçi çalıştıran işverenlere daha ağır ve caydırıcı yaptırımlar uygulanmalıdır.
- Çocuk işçiliğiyle daha etkin ve işlevsel bir mücadelenin verilmesinde, kitle iletişim araçları; topluma ulaşmada bir kanal olarak kullanılabilir. Bu kapsamda gerekli adımların atılabilmesi için TV ve radyo gibi kitle iletişim kaynaklarında, çocuk işçiliğinin zararlarını anlatan bilinçlendirici reklamlar ve kamu spotları yayımlanmalıdır. Ayrıca çocuk işçiliğine dair uyarıcı bilgileri, ailelere ve çocuklara doğrudan verebilmek adına bilinçlendirici sempozyumlar ve seminerler düzenlenmelidir.
- Küresel çapta son derece ciddi bir sorun olan çocuk işçiliğine karşı, medya kuruluşları ve medya çalışanları da kayıtsız kalmamalı ve çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik atılan adımlara katkı sağlamalıdır. Medya, çocuk işçiliği sorununu kamuoyunun gündeminde tutmalı ve problemleri gözler önüne sermelidir. Medya çalışanları, çocuk işçiliği ile ilgili geniş kapsamlı çalışmalar ve ilgi çekici haberler yapmalıdır. Medya görevlileri, çocuk işçiliği sorununu eleştirel bir şekilde dile getirmeli ve çözüm önerileri sunmalıdır.
- Çocuk işçiliğiyle mücadelede, işverenlere de ciddi bir pay düşmektedir. İşverenler, çocuk işçiliğini önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla; çocuk haklarını özümseyen ve koruyan iş politikalarını kendi işyerlerinde uygulamaya koyma, çocuk haklarına dair kurumsal standartlar belirleyip bu standartları paydaşlarını da yayma, kendi işyerleri ve tedarik zincirlerinde çocuk işçi çalıştırılmasını önlemeye yönelik izleme, denetim ve şikayet mekanizmaları oluşturma, kendi işyerleri ve tedarik zincirlerinde çocuk işçi çalıştırılmasını yasaklama gibi adımlar atabilirler.
- İşçi ve işveren sendikalarının, odaların ve mesleki kuruluşların; çocuk işçiliğiyle mücadelede daha fazla rol almaları gerekmektedir. Bu kapsamda; sendikalar, odalar ve mesleki kuruluşlar, çocuk işçiliğini önleme konusunda daha duyarlı olmalı ve projeler üretmelidirler.

⁷² Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022, Sayı:2, 57-75, s.72

⁷³ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022, Sayı:2, 57-75, s.72

⁷⁴ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022, Sayı:2, 57-75, s.72

- Ülkemize savaş sebebiyle sığınmak zorunda kalan milyonlarca sığınmacı çocuk vardır ve bu çocukların önemli bir kısmı gerek savaşın getirdiği yoksulluk gerekse işverenler tarafından ucuz iş gücü olarak görülmeleri gibi nedenlerden ötürü çalışma hayatında yer almaktadır. Bu durumun önlenmesi için göçmen çocukların ucuz iş gücü olarak kullanımını engellemeye yönelik düzenlemeler yapılmalı ve aynı zamanda göçmen çocukların ailelerine eğitim desteği sağlanarak aileler ve çocuklar bu konuda bilinçlendirilmeli ve çocukların topluma uyum süreçleri hızlandırılmalıdır.⁷⁵
- Çocuk işçiliğinin ülkemizde ve Dünyada en yaygın olduğu çalışma alanı tarımdır. Tarımsal alanda mevcut olan çocuk işçiliğine son vermek amacıyla; tarım sektöründe insan gücüne olan ihtiyaç azaltılmalı ve tarım sektöründe çalışan çocukların eğitimden mahrum kalmalarını önleyecek projeler geliştirilmeli veya var olan projeler yaygınlaştırılmalıdır.⁷⁶
- Çocuk işçiliğinin engellenmesi ve olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik projelerde; projelerin yalnızca uygulanması sürecinde değil, tamamlanmasından sonra da proje kapsamında destek olunan çocuklar takip edilmeli ve yapılan iyileştirmelerin devamlılığı sağlanmalıdır.⁷⁷
- Çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden birisi olan yoğun iş göçünün önlenmesini sağlamak amacıyla; bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırdan kente doğru olan yoğun göçü engellemek amacıyla, kırsal kesimlerde üretimi destekleyen politikaların uygulanması gibi adımlar atılmalıdır.
- Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması ancak çok yönlü ve organize bir çalışma ile mümkündür. Birbirlerinden bağımsız ve işlevsiz olan kurumların uygulayacağı politikaların, çocuk işçiliğini önlemesi ve sona erdirmesi mümkün değildir. Bu nedenle çocuk işçiliğiyle daha etkin bir mücadelenin sağlanması için; çocuk işçiliğini önlemek amacıyla çalışmalar yapan kurumların daha organize hareket edebilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalı, kurumlar birbiriyle iş birliği içerisinde hareket etmeli, çocuk işçiliğiyle mücadele eden kurumların yetki alanları genişletilmeli ve gerekirse bu konuda farklı kurumlara da yetki verilmeli ya da farklı uzman kuruluşlar oluşturulmalıdır.

⁷⁵ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022, Sayı:2, 57-75, s.72

⁷⁶ Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022, Sayı:2, 57-75, s.72

⁷⁷ Meryem Çapın, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Mevcut Durum ve Öneriler”, İlim Kültür Eğitim Vakfı Politika Notları 46, 2022, s.9

KAYNAKÇA

- Ali Güzel, “Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı”, Çimento İşveren Dergisi, Mayıs 1992
- A. Nizamettin Aktay ve diğerleri, İş Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006
- AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ (7-8 Aralık 2000), Erişim Tarihi: 10.09.2024, <https://ihd.org.tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi>
- AVRUPA SOSYAL ŞARTI (3 Mayıs 1996), Erişim Tarihi:10.09.2024, <https://anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf>
- Avukat Erdem Akçay, “TMK 11- Erginlik”, <https://erdemakcay.av.tr/tmk-11-erginlik>, Erişim Tarihi:07.09.2024
- Barış Şahin, Çocuk İşçilerin Korunması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, (Korunma)
- BİLGİ Çocuk Çalışmaları Birimi, “Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Eğitim Modülü Uzman Önerileri I: İşverenler Neler Yapabilir?”, YouTube (23.02.2022), <https://www.youtube.com/watch?v=8wt-ksxalCA>
- BİLGİ Çocuk Çalışmaları Birimi, “Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Eğitim Modülü Uzman Önerileri II: Medya Çalışanlar Neler Yapabilir?”, YouTube (23.02.2022), <https://www.youtube.com/watch?v=C4BPeb8v.CE&t=1s>
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGESİ (20 Kasım 1959), https://kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2024
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (20 Kasım 1989), <https://unicef.org/turkiye/cocuk-haklarina-dair-sozlesme>, Erişim Tarihi: 10.09.2024
- ÇOCUK KORUMA KANUNU (3 Temmuz 2005). Resmi Gazete: 15 Temmuz 2005/25876. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>
- ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞTIRILMA USUL VE ESASLARI HAKKINDA YÖNETMELİK. Resmi Gazete: 6 Nisan 2004/25425. <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/2004406.htm>
- EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ (16 Aralık 1966), Erişim Tarihi:10.09.2024, <https://unmik.missions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf>
- Elif Yıldız, “ÇOCUK YAŞTA EVLENDİRİLMENİN ÖNLENMESİNİ SAĞLAYICI YASAL

GÜVENCELER”, Süreyya Aġaoġlu Çocuk Dostları Derneği E-Kitap, 2023.

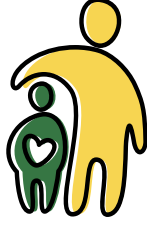
- Emin Başaranbilek, Arkeolojik Eserlerde Çocuk, “Toplumsal Tarihte Çocuk (Sempozyum 23-24 Nisan)”, Hazırlayan: Bekir Onur, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Sempozyum/ Atölye 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan 1994.
- Emine Akyüz, Çocuk Hukuku, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 7. Baskı, 2020
- Ercüment Işık, “Genç İşçilerin Korunmasına İlişkin 94/33/EC Sayılı Direktif”, ÇSGB AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı:21, şubat 2007.
- Fevzi Demir, En Son Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması, Yeniden Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Albi Yayınları, İzmir, Eylül,2014, (İş Hukuku Uygulaması).
- Gulu şİHALİYEV, ULUSLARARASI BOYUTTA ÇOCUK İşÇİLİĞİ ÇOCUK İşÇİLİĞİNE KARŞI HUKUKİ DÜZENLEMELER VE MÜCADELE PROGRAMLARI, (Danışman: Dr. Öğretim Üyesi: Berrin OKTAY YILMAZ), İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2020
- Haberdecocuk.org, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi”, <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/birlesmis-milletler-cocuk-haklari-bildirgesi>, Erişim Tarihi: 09.09.2024
- Haberdecocuk.org, “Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi”, <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/geriye-donuk-2>, Erişim Tarihi:09.09.2024
- International Labour Organization, “Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward”, <https://ilo.org/publications/major-publications/child-labour-global-estimates-2020-trends-and-road-forward>, Erişim Tarihi: 07.09.2024
- International Labour Organization, “Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar”, <https://ilo.org/tr/projects-and-partnerships/projects/calisma-yasaminda-temel-ilkeler-ve-haklar>, Erişim Tarihi:10.09.2024
- International Labour Organization, “Çocuk işçiliği nedir?”, <https://ilo.org/tr/regions-and-countries/europe-and-central-asia/ilo-turkiye-ofisi/politika-alanlari/cocuk-isciligi>, Erişim Tarihi:10.09.2024
- Işıl Bulut, Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, TİSK Yayınları, Ankara, 1997
- İLKÖĞRETİM VE EĞİTİM KANUNU (5 OCAK 1961). Resmi Gazete: 12 Ocak 1961/10705. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=222&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4>
- İncinur BÜYÜKSUNGUR, Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları, (Danışman: Doç. Dr. Sezgi ÖKTEM SONGU), DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ,

YÜKSEK LİSANS TEZİ, 2022

- İstanbul Bilgi Üniversitesi İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, Erişim Tarihi:07.09.2024, <https://insanhaklari.merkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme>
- İstanbul Bilgi Üniversitesi İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararasi-sozlesme>, Erişim Tarihi:09.09.2024
- İŞ KANUNU (22 Mayıs 2003). Resmi Gazete: 10 Haziran 2003/25134. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- İ.Ü.İktisat Fakültesi, Araştırma Görevlisi. Nilgün Tunçcan; Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı; İstanbul,1999; (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kadriye Bakırcı, Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, İstanbul, Beta Yayınları, 2004
- Kasım Karataş, “ÇOCUK İŞ GÜCÜ SORUNU: NEDENLERİ, SONUÇLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt 11,1993, Sayı: 1-2-3
- Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun (27 Aralık 1963). Resmi Gazete: 6 Ocak 1964/11599. <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf>
- Levent şahin, “Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, 2012
- Mehmet Akarca, “ÇOCUKLARIN CEZA HUKUKUNDAKİ YERİ VE ÇOCUKLARIN KORUNMASI”, <https://anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf>, Erişim Tarihi: 07.09.2024
- Meryem Çapun, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Mevcut Durum ve Öneriler”, İlim Kültür Eğitim Vakfı Politika Notları 46, 2022
- MESLEKİ EĞİTİM KANUNU (5 Haziran 1986). Resmi Gazete: 19 Haziran 1986/19139. <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf>
- Mustafa ÇÖPOĞLU, ÇOCUK İşÇİLİĞİ, (Danışman: Prof. Dr. Toker DERELİ), İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Doktora Tezi, 1998
- Mustafa GÜNÖZ, TÜRKİYE’DE ÇOCUK İşÇİLİĞİ SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ, (Danışman: Aşkın KELEŞ), ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI TÜRKİYE İŞ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Uzmanlık Tezi, 2007
- Nilgün Tunçcan, “ÇOCUK İşÇİLİĞİ: NEDENLERİ, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞEN

- DÜNYADAKİ KONUMU”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2000, Sayı: 43-44
- Nuri Çelik, İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 23. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, Eylül 2010
  - Özge Tuçe GÖKALP, “TÜRK İŞ HUKUKUNDA ÇOCUK İŞÇİ ÇALIŞTIRMA”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt:2, 2012, Sayı:1,125-135
  - Öznur KARAGÖZOĞLU ve Pelin BABAOĞLU, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, 2022
  - POLİS VAZİFE VE SALAHİYET KANUNU (4 Temmuz 1934). Resmi Gazete: 14 Temmuz 1934/2751. <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2559.pdf>
  - Prof. Dr. Ercan AKYİĞİT, Toplu İş Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınları, 4, 2022
  - Prof. Dr. Rona Serozan, ÇOCUK HUKUKU, İstanbul, Vedat Kitapçılık, Baskı 2, 2017
  - Sarper Süzek, İş Hukuku, Yenilenmiş 14. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2017, (İş)
  - Tankut Centel, Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği, İstanbul: İ. Üniv. Yay., 1982
  - TÜİK, “ÇALIŞAN ÇOCUK İSTATİSTİKLERİ 2019 Temel Bulgular”, Erişim Tarihi:08.09.2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228>
  - TÜRK BORÇLAR KANUNU (11 OCAK 2011). Resmi Gazete: 4 Şubat 2011/27836. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf>
  - TÜRK CEZA KANUNU (26 Eylül 2004). Resmi Gazete: 12 Ekim 2004/25611. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
  - TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI (18 Ekim 1982). Resmi Gazete: 9 Kasım 1982/17863 (Mükerrer). <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
  - TÜRK MEDENİ KANUNU (22 Kasım 2001). Resmi Gazete: 8 Aralık 2001/24607. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
  - UMUMİ HIFZISSİHHA KANUNU (24 NİSAN 1930). Resmi Gazete: 6 Mayıs 1930/1489. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf>
  - UNİCEF; The State of The World’s Children
  - Ünal Narmanlıoğlu, İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir,2001
  - Wikipedia, “Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi”, Erişim Tarihi:09.09.2024, https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birliği_Temel_Haklar_Bildirgesi
  - Wikipedia, “Avrupa Sosyal Şartı”, Erişim Tarihi:09.09.2024, https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Sosyal_Şartı#:~:Avrupa%20Sosyal%20Şartı%20ile%20tanımlanan,herhangi%20bir%20ayrımcılığa%20tabi%20tutulmama
  - Wikipedia, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”, Erişim Tarihi: 09.09.2024, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_Hakları_Sözleşmesi
  - Wikipedia, “Çocuk hakları-Vikipedi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_hakları, Erişim Tarihi: 08.09.2024
  - Wikipedia, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_Sosyal_ve_Kültürel_Haklara_İlişkin_Uluslararası_Sözleşme, Erişim Tarihi: 09.09.2024
  - Wikipedia, “Sanayi Devrimi”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi, Erişim Tarihi: 10.08.2024
  - Yüz Otuz Sekiz (138) NO’lu Asgari Yaş Sözleşmesi (6 Haziran 1973), <https://ilo.org/tr/resource/138-nolu-asgari-yas-sozlesmesi>, Erişim Tarihi: 10.09.2024
  - Yüz Seksen İki (182) NO’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi (17 Haziran 1999), <https://ilo.org/tr/resource/182-nolu-en-kotu-bicimlerdeki-cocuk-isciliginin-yasaklanmasi-ve-ortadan>, Erişim Tarihi: 10.09.2024

SÜREYYA AĞAOĞLU MAKALE YARIŞMASI 2024

**“Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve
Çocukların Haklarını Korumaya Yönelik
Yasal Güvenceler”**

SÜREYYA AĞAOĞLU
ÇOCUK DOSTLARI DERNEĞİ

